

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง ผลของการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนตามแนวคิดการเรียนรู้แบบร่วมมือที่มีต่อการเสริมสร้างพลังกลุ่มของเด็กในศูนย์เยาวชนระดับตำบล เป็นการวิจัยที่ได้นำแนวคิดการเรียนรู้แบบร่วมมือมาใช้ในการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อเสริมสร้างพลังกลุ่มให้กับเด็กที่เข้าร่วมกิจกรรมกับทางศูนย์เยาวชนระดับตำบล ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาหลักการแนวคิด ทฤษฎี เอกสาร บทความและงานวิจัยต่างๆ เพื่อเป็นแนวทางในการทำวิจัย โดยมีหัวข้อเรื่องที่ทำการศึกษาตามลำดับ ดังนี้

ตอนที่ 1 แนวคิดในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

ตอนที่ 2 แนวคิดการเรียนรู้แบบร่วมมือ

ตอนที่ 3 สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ

ตอนที่ 4 พลังกลุ่ม

ตอนที่ 5 ศูนย์เยาวชนระดับตำบล

ตอนที่ 6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ตอนที่ 7 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ตอนที่ 1 แนวคิดในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

1.1 ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียน

ในปัจจุบันการศึกษานอกระบบโรงเรียนมีความสำคัญและจำเป็นมากขึ้นในทุกประเทศ เพราะการศึกษามีได้สิ้นสุดลงเมื่อคนก้าวพ้นโรงเรียน หรือการศึกษามีได้จำกัดอยู่เฉพาะกลุ่ม เพศ หรือวัย หากแต่การศึกษาต้องเปิดโอกาสให้ผู้ที่ต้องการและสนใจสามารถเข้าเรียนได้ตามความจำเป็น และด้วยเหตุนี้การศึกษานอกระบบโรงเรียนจึงเกิดขึ้นและพัฒนาไปอย่างไม่หยุดยั้ง และได้รับความสนใจมากขึ้น ดังที่หลายคนเรียกว่าเป็นความคาดหวังใหม่ทางการศึกษา การศึกษานอกระบบโรงเรียนสามารถจัดบริการให้แก่ประชาชนทุกเพศ ทุกวัย เพื่อตอบสนองความต้องการของแต่ละบุคคลได้อย่างทั่วถึง (วรรัตน์ อภินันท์กุล, 2549)

ฉะนั้นเป็นการยากที่จะนิยามคำว่า การศึกษานอกระบบโรงเรียนให้เป็นที่พอใจ ทั้งนี้เพราะกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนมีจำนวนมากและหลากหลาย หากกำหนดเพียงนิยามเดียวให้ครอบคลุมกิจกรรมทั้งหมดย่อมเป็นการยาก ดังนั้นจึงต้องระมัดระวังในการกำหนดคำนิยามเพื่อ

หลักเลี่ยงการเข้าใจผิด หากใช้มิติต่างๆซึ่งเป็นบริบทของการศึกษานอกระบบโรงเรียน ก็อาจอธิบายได้ใน 6 มิติ (วรวิรัตน์ อภินันท์กุล, 2549) คือ

1. ผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง
2. หลักสูตรที่เป็นทางเลือกหลากหลายและยืดหยุ่น
3. มีความสัมพันธ์อย่างเป็นกันเองของผู้เกี่ยวข้อง
4. มีการใช้ทรัพยากรในท้องถิ่น
5. เรียนแล้วนำไปใช้ประโยชน์ได้ทันที
6. มีโครงสร้างเข้มงวดน้อยกว่าโรงเรียน

ดังนั้น นักการศึกษาในประเทศไทยและต่างประเทศจึงได้ให้ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนไว้มากมาย ดังนี้

คอบบ์ (Coombs, 1974) ได้ให้ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียน ว่าหมายถึง กิจกรรมการศึกษาที่จัดขึ้นนอกระบบโรงเรียนภาคปกติ ไม่ว่าจะกิจกรรมนั้นจะจัดเป็นเอกเทศ หรือเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมใหญ่อื่นๆเพื่อบริการกลุ่มเป้าหมายที่กำหนดขึ้น

พอลตัน (Paulton, 1980) ได้ให้ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนว่า เป็นการ จัดระบบการเรียนการสอนเพื่อให้ผู้เรียนบรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ซึ่งแตกต่างจากการศึกษาใน ระบบโรงเรียนที่มีความหมายว่า เป็นการศึกษาที่จัดกันเป็นชั้นเรียน เป็นที่ยอมรับกันมาตั้งแต่เดิมว่าจะต้องเริ่มต้นจากชั้นประถม มัธยม และไปจบลงที่อุดมศึกษา ส่วนการศึกษานอกระบบโรงเรียน เป็นการศึกษานอกระบบที่ให้อิสระแก่ผู้เรียนได้เลือกเรียน เพื่อเข้าร่วมถึงกิจกรรมทางสังคมและกิจกรรมที่ ก่อให้เกิดการเรียนรู้และทักษะอื่นๆนอกระบบชั้นเรียนในโรงเรียนภาคปกติ

โกวิท วรพิพัฒน์ (2516) ได้ให้ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนไว้ว่า หมายถึง ประสบการณ์และกิจกรรมที่จัดนอกระบบการศึกษาในโรงเรียนภาคปกติ เพื่อส่งเสริมความรู้ ความสามารถทั้งในด้านความรู้ทั่วไปและวิชาชีพ ให้ประชาชนมีความเป็นอยู่ที่ดี มีสัมมาชีพและ ทำหน้าที่พลเมืองให้ดีขึ้น

ปฐม นิคมานนท์ (2522) ได้ให้ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนไว้ว่า หมายถึง กิจกรรมที่สังคมสนใจจัดขึ้นเพื่อประโยชน์ทางการศึกษาโดยเฉพาะนอกเหนือจากการเรียน ตามปกติในโรงเรียน กิจกรรมดังกล่าวอาจจัดเป็นกิจกรรมเฉพาะหรือเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมอื่นใด ทั้งนี้เพื่อมุ่งสนองความต้องการด้านการเรียนรู้ตามแต่ละบุคคลจะสนใจ

อุ้นดา นพคุณ (2523) ได้ให้ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนว่า หมายถึง กิจกรรมหรือโครงการใดๆ ที่สถาบันต่างๆในสังคมจัดขึ้น โดยมีเจตนาและวัตถุประสงค์ที่จะให้การ เรียนรู้แก่ประชาชนที่สามารถกำหนดเป้าหมายได้ ผู้รับการศึกษาเองก็มีเจตนาหรือวัตถุประสงค์ใน

การที่จะรับการเรียนรู้ กิจกรรมดังกล่าวจัดให้แก่ประชากรทุกเพศ ทุกวัย ทุกชุมชน และทุกระดับ การศึกษา เพื่อให้บุคคลดังกล่าวมีความรู้ ทักษะและทัศนคติที่ดี กิจกรรมทางการศึกษาที่เรียกว่า เป็นการศึกษานอกระบบโรงเรียนจะต้องจัดขึ้นในระยะเวลาอันสั้น หลักสูตรยืดหยุ่น ประหยัดและตอบสนองความต้องการ ความสนใจของผู้เรียนและปัญหาของชุมชน

สุรกุล เจนอบรม (2533) ให้ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนว่า เป็นกิจกรรม การศึกษาที่มีรูปแบบไม่แน่นอน จัดขึ้นตามความเหมาะสมและความต้องการของผู้เรียน เน้นการ พัฒนาของผู้เรียนให้เสรีภาพและความรับผิดชอบแก่ผู้เรียนที่จะกำหนดทางเลือก ความสนใจและ แนวการดำเนินชีวิตของตนเอง

อาชัญญา รัตนอุบล (2540) ได้ให้ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนไว้ว่า หมายถึง กิจกรรมทางการศึกษาและมวลประสบการณ์ความรู้ใดๆก็ตามที่ได้จัดขึ้นโดยบุคคล หน่วยงาน และสถาบันต่างๆในสังคม โดยได้จัดขึ้นนอกเหนือไปจากการศึกษาในระบบโรงเรียน ภาคปกติ เพื่อพัฒนาความรู้ ความสามารถ ทักษะและทัศนคติที่พึงประสงค์ของกลุ่มเป้าหมาย ต่างๆ โดยยึดหลักการที่ว่า กิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนนั้นๆจะสนองตอบต่อความ ต้องการ ความสนใจ และแก้ปัญหาให้แก่กลุ่มเป้าหมายนั้น

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขฉบับที่ 2 พ.ศ. 2545 ได้ให้ ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนว่า เป็นการศึกษาที่มีความยืดหยุ่นในการกำหนด จุดมุ่งหมาย รูปแบบ วิธีการจัดการศึกษา ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผล ซึ่ง เงื่อนไขสำคัญของการสำเร็จการศึกษา โดยเนื้อหาและหลักสูตรจะต้องมีความเหมาะสมสอดคล้อง กับสภาพปัญหาและความต้องการของแต่ละบุคคล

พระราชบัญญัติส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย พ.ศ. 2551 ได้ ให้ความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนว่า กิจกรรมการศึกษาที่มีกลุ่มเป้าหมาย ผู้รับบริการและวัตถุประสงค์ของการเรียนรู้ที่ชัดเจน มีรูปแบบ หลักสูตร วิธีการจัดและระยะเวลา เรียนหรือฝึกอบรมที่ยืดหยุ่นและหลากหลายตามสภาพความต้องการและศักยภาพในการเรียนรู้ ของกลุ่มเป้าหมายนั้น และมีวิธีการวัดผลและประเมินผลการเรียนรู้ที่มีมาตรฐานเพื่อรับคุณวุฒิ ทางการศึกษา หรือเพื่อจัดระดับผลการเรียนรู้

จากความหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่นักการศึกษาได้ให้ความหมายไว้ ต่างๆกันตามทัศนะของแต่ละบุคคล จากทัศนะดังกล่าวสามารถสรุปได้ว่า การศึกษานอกระบบ วิทยาลัย หมายถึง กิจกรรมที่จัดขึ้นโดยบุคคล หน่วยงาน หรือสถาบันต่างๆในสังคมที่จัดให้กับ บุคคลทุกเพศ วัย และช่วงอายุ เป็นกิจกรรมที่ยืดหยุ่นในการเรียนรู้และประเมินผล โดยมีเป้าหมาย

เพื่อส่งเสริมความรู้ความสามารถ ทักษะและทัศนคติของกลุ่มเป้าหมาย เพื่อสามารถนำไปใช้ในการแก้ปัญหาและนำไปใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้ทันที

1.2 ปรัชญาและแนวคิดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

ผู้เชี่ยวชาญและนักการศึกษาอกระบบโรงเรียนได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับความหมายของปรัชญาและแนวคิดการศึกษานอกระบบโรงเรียนไว้ดังนี้

โกวิท วรพิพัฒน์ (2516) ได้ให้แนวคิดการศึกษานอกระบบโรงเรียน โดยมีหลักการว่าความต้องการขั้นพื้นฐานของการเรียนของมวลชนก็เพื่อมุ่งให้เกิดความประสมกลมกลืนเข้ากันได้ระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อม ซึ่งความสมดุลจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อคนสามารถเอาชนะอุปสรรคต่างๆ หรือสามารถปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมได้ ซึ่งเรียกว่า "คิดเป็น"

ปฐม นิคมนนท์ (2528) กล่าวว่า การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนของไทยที่จัดอยู่ในปัจจุบันจัดเป็น 3 ลักษณะ คือ

1. การให้ความรู้พื้นฐานในการดำรงชีวิต และการศึกษาต่อเนื่อง ได้แก่ การศึกษาประเภทที่สำหรับช่วยให้ผู้เรียนคิดเป็น แก้ปัญหาเป็น ซึ่งการจัดการศึกษารูปแบบนี้จัดในลักษณะการศึกษาผู้ใหญ่สายสามัญ การศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จประเภทต่างๆ

2. การให้การศึกษาเพื่อเพิ่มพูนความรู้และลักษณะวิชาชีพ ได้แก่ การศึกษาที่จะช่วยให้ผู้เรียนสามารถพัฒนางานอาชีพและความเป็นอยู่ให้ดียิ่งขึ้น การศึกษาประเภทนี้เป็นการจัดการสอนวิชาชีพหลักสูตรระยะสั้นและกลุ่มสนใจ

3. การจัดการศึกษาเพื่อการให้ข่าวสารข้อมูล โดยมีความมุ่งหมายเพื่อให้ข้อมูลและข่าวสารที่จะนำไปใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน ส่งเสริมความรู้ ความคิดต่างๆ และเพื่อป้องกันการลืมนหนังสือ การจัดการศึกษาประเภทนี้ในลักษณะห้องสมุดประชาชน ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน เผยแพร่สิ่งพิมพ์ โสตทัศนศึกษาและสื่อมวลชน

สุนทร สุนันท์ชัย (2529) กล่าวว่า การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนนั้นเป็นการมุ่งผลิตเพื่อพัฒนาประชากร ทั้งนี้เพราะเป้าหมายสุดท้ายในการพัฒนา คือ มุ่งให้ประชาชน "มีความสุขอยู่ดีกินดี" โดยเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา เน้นเรื่องการพึ่งพาตนเองของสังคม เน้นความร่วมมือในการพัฒนา เน้นอิสระในการตัดสินใจเลือก นั่นก็หมายถึง การยอมรับนับถือในศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ของบุคคล

สุมาลี สังข์ศรี (2545) กล่าวว่า การศึกษานอกระบบเป็นการศึกษาที่นำปรัชญาหลายปรัชญามาประยุกต์ผสมผสาน ซึ่งปรัชญาต่างๆ ที่นำมาเป็นหลักได้แก่ การศึกษาตลอดชีวิต พัฒนาการนิยม มนุษยนิยม คิดเป็น และปรัชญาทางพระพุทธศาสนา โดยหลักการจัดการศึกษา

นอกระบบยึดหลักการ ได้แก่ (1) ความครอบคลุมทั่วถึงทุกกลุ่มเป้าหมาย (2) ความเท่าเทียมและเสมอภาคในโอกาสทางการศึกษา (3) การเปิดโอกาส สร้างโอกาส และขยายโอกาสทางการศึกษา (4) สนองความต้องการของบุคคลและสังคม (5) การจัดกิจกรรมที่หลากหลายให้กลุ่มเป้าหมายมีสิทธิเลือก (6) มีความยืดหยุ่น และเข้าถึงได้ง่าย ลดกฎระเบียบ ขั้นตอน และเปิดโอกาสสำหรับทุกกลุ่มเป้าหมาย (7) จัดบริการให้ใกล้ตัว เข้าถึงตัวผู้เรียน เช่น การใช้สื่อประเภทต่างๆ มีแหล่งการเรียนรู้ในชุมชน (8) จัดกิจกรรมให้ผสมกลมกลืนกับวิถีชีวิต ไม่ให้แปลกแยกไปจากการดำเนินชีวิต (9) จัดกิจกรรมให้มีความต่อเนื่อง (10) สร้างแรงจูงใจ นิสัยใฝ่เรียนใฝ่รู้ ให้เครื่องมือในการแสวงหาความรู้แก่กลุ่มเป้าหมาย (11) ให้ทุกฝ่ายมีส่วนร่วมทั้งภาครัฐ เอกชนโดยเฉพาะการมีส่วนร่วมของประชาชน (12) ให้ชุมชนเป็นฐานการเรียนรู้ โดยเริ่มที่ชุมชน และชุมชนเป็นหลักในการดำเนินการ (13) เน้นการเรียนรู้ตามสภาพปัญหา (14) เปลี่ยนภาพของการศึกษาจากห้องเรียน การท่องจำ การบอกความรู้มาเป็นภาพของการร่วมเรียนรู้จากการดำเนินชีวิตและสภาพปัญหาจริง

ณัฐธลักษณ์ ศรีมีชัย (2547) กล่าวว่าปรัชญาและแนวคิดในการศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็นการจัดการศึกษาเพื่อทำให้ประชาชนได้มีความรู้พื้นฐาน พัฒนาเพิ่มพูนความรู้และรู้จักคิดเป็นทำเป็น แก้ปัญหาได้ ซึ่งการศึกษานอกระบบโรงเรียนจะช่วยปรับปรุงคุณภาพคนภายในสังคมให้มีความเป็นอยู่ที่ดี มีความสุข และสามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาพการเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสสังคมโลก

ดังนั้น การจัดการศึกษานอกระบบจะต้องอาศัยแนวคิดและปรัชญาที่หลากหลาย มาใช้เป็นแนวทางในการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน โดยมุ่งให้กลุ่มเป้าหมายสามารถคิดเป็นและแก้ปัญหาเป็น เป็นการเพิ่มพูนความรู้ ความสามารถ ทักษะและทัศนคติที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน เพื่อสามารถให้ดำรงตนอยู่ในสังคมและดำเนินชีวิตร่วมกันอย่างมีความสุข

1.3 ความมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของการศึกษานอกระบบโรงเรียน

การศึกษานอกระบบโรงเรียนมีวัตถุประสงค์และเป้าหมายในการจัดการศึกษาเพื่อให้บุคคลได้เกิดการเรียนรู้ดังนี้

โกวิท วรพิพัฒน์ (2516) ได้ให้วัตถุประสงค์ในการจัดการศึกษาเพื่อให้บุคคลได้เกิดการเรียนรู้ ดังนี้

1. ให้ประชาชนมีปัจจัยที่จำเป็นในการดำรงชีวิต เช่น อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค ฯลฯ
2. ให้ประชาชนมีความมั่นคงในการดำรงชีวิต โดยเฉพาะในงานและผลลัพธ์ที่เกิดจากงาน

3. ให้ประชาชนมีความมั่นใจว่าตนมีความรู้และทันต่อเหตุการณ์

ทวีป อภิลิทธิ (2522) ได้กำหนดวัตถุประสงค์ของการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ดังนี้

1. เพื่อให้ประชาชนอ่านออกเขียนได้ และมีนิสัยรักการอ่าน รักการค้นคว้า จะได้เป็นเครื่องมือในการแสวงหาวิชาความรู้เพิ่มเติม

2. เพื่อเสริมสร้างให้ประชาชนคิดเป็น แก้ปัญหาเป็น โดยใช้เหตุผลและมีความคิดเป็นวิทยาศาสตร์มากขึ้น อันจะช่วยให้สามารถดำรงอยู่ในสังคมได้อย่างเป็นปกติสุข

3. เพื่อให้ประชาชนที่มีได้อยู่ในระบบโรงเรียนได้มีโอกาสศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมในขั้นที่สูงขึ้น เป็นการสร้างภาวะแวดล้อมของการเรียนรู้อย่างเท่าเทียมกันในการเรียนรู้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่องกันไป

4. เพื่อให้ประชาชนได้มีโอกาสศึกษาวิชาชีพ และเพิ่มเติมวิชาความรู้ในการประกอบอาชีพ ที่ตนปฏิบัติอยู่ หรือการที่จะเปลี่ยนอาชีพใหม่ตามความต้องการ อันจะเป็นประโยชน์ในการยกระดับฐานะทางเศรษฐกิจของตน ของครอบครัว ของชุมชน และของประเทศ

5. เพื่อให้ประชาชนได้พัฒนาตนเองให้ทันต่อเหตุการณ์ปัจจุบันของโลก ซึ่งเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ตลอดจนมีสำนึกในความรับผิดชอบต่อชุมชน

6. เพื่อส่งเสริมให้ประชาชนรู้จักการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์มากยิ่งขึ้น

7. เพื่อส่งเสริมศีลธรรมและวัฒนธรรมอันดีงามของชาติ

อุดม เขยกิจวงศ์ (2523) กำหนดวัตถุประสงค์ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน ดังนี้

1. ฝึกอบรมให้ผู้เรียนเป็นคนคิดเป็น

2. เพื่อให้ผู้เรียนได้มีเครื่องมือในการเสาะแสวงหาความรู้ต่อไป

3. เพื่อสนับสนุนให้ผู้เรียนได้นำความรู้ ทักษะและทักษะ ที่จำเป็นไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อสังคม

4. เพื่อส่งเสริมและรักษาวัฒนธรรมอันดีงามซึ่งเป็นมรดกของชาติ

อาชัญญา รัตนอุบล (2544) กล่าวไว้ว่า เนื่องจากการศึกษานอกระบบโรงเรียน หมายถึง การเรียนรู้จากธรรมชาติ สังคมหรือโปรแกรมการศึกษาที่จัดขึ้นเฉพาะ ด้วยเหตุนี้ความมุ่งหมายของการศึกษานอกระบบจึงหมายความว่าความรวมถึง วัตถุประสงค์ของการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่จัดขึ้นซึ่งจะแตกต่างกันไปตามสภาพแต่ละท้องถิ่น อายุผู้เรียน สิ่งแวดล้อมทางเศรษฐกิจและสังคม ตลอดจนความต้องการ ความสนใจของผู้เรียน แต่อย่างไรก็ตาม โครงการหรือกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่จัดขึ้นในแต่ละโครงการย่อมตั้งอยู่บนพื้นฐานของการร่วมมืออันดีระหว่างกลุ่มผู้เรียน หรือกลุ่มประชาชนในสังคมกับผู้จัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน นับตั้งแต่การวางแผน

การศึกษา การประเมินความต้องการของผู้เรียน การกำหนดวัตถุประสงค์ในการเรียนรู้ การแสวงหาวิธีการ และทรัพยากรตลอดจนการประเมินผลการเรียนรู้ด้วย

สรุปได้จากแนวคิดของนักการศึกษาที่กล่าวมาทั้งหมดพอจะสรุปความมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของการศึกษานอกระบบโรงเรียนได้ว่าเป็นการเรียนรู้ที่จัดขึ้นเพื่อพัฒนาคุณภาพของประชากรให้มีความรู้รอบด้าน โดยมุ่งตอบสนองความต้องการเป็นหลัก ทั้งในเรื่องการศึกษา เศรษฐกิจ การปกครอง สุขอนามัย มีทัศนคติที่ดีในการทำงานและการประกอบอาชีพเกิดการเรียนรู้เพื่อปรับปรุงแก้ไขปัญหา ความเป็นอยู่และสภาพแวดล้อมให้ดีขึ้น รู้จักคิด วิพากษ์วิจารณ์ วิเคราะห์ปัญหาและสามารถตัดสินใจได้อย่างเหมาะสม รู้จักการทำงานร่วมกันเป็นหมู่คณะและสามารถปรับตัวอยู่ในสังคมได้อย่างมีคุณภาพ

1.4 หลักในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

การศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็นการจัดการศึกษาที่มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิตให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ทั้งนี้เพราะการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนแต่เพียงอย่างเดียวไม่เพียงพอที่จะสนองตอบความต้องการในการเรียนรู้ของประชาชนได้อย่างทั่วถึง จำเป็นต้องมีการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนซึ่งมีลักษณะยืดหยุ่นมากกว่า สามารถสนองตอบความต้องการของประชาชนได้อย่างหลากหลายและทั่วถึง โดยเฉพาะในปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง รวมทั้งมีความเจริญก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีอย่างรวดเร็ว จึงมีความจำเป็นที่จะต้องสร้างวิธีการใหม่ๆ ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนโดยทำให้การเรียนรู้เป็นสิ่งที่อยู่ใกล้ตัวและแสวงหาได้โดยง่ายสำหรับคนทั่วไป (สำนักบริหารงานการศึกษานอกโรงเรียน, 2550)

การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนมีหลักการและเหตุผลดังนี้ (สุมาลี สังข์ศรี, 2539)

1. ความเสมอภาคในโอกาสทางการศึกษา การศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็นการจัดบริการทางการศึกษาเพื่อให้โอกาสแก่ผู้ที่พลาดโอกาสทางการศึกษา และผู้ด้อยโอกาสโดยไม่มีข้อจำกัดด้านเพศ วัย พื้นฐานการศึกษา อาชีพ ความสนใจ ฐานะทางเศรษฐกิจ และความห่างไกล ฯลฯ ให้ได้มีโอกาสทางการศึกษาอย่างเท่าเทียมกัน

2. การกระจายโอกาสทางการศึกษา การศึกษานอกระบบโรงเรียนจะต้องใช้วิธีการต่างๆ เพื่อกระจายโอกาสทางการศึกษาไปสู่กลุ่มเป้าหมายให้ครอบคลุมทั่วถึง ไม่ว่าจะอยู่ในชนบท อันห่างไกล

3. ส่งเสริมการศึกษาที่เป็นกระบวนการต่อเนื่องตลอดชีวิต โดยหน่วยงานที่จัดควรส่งเสริมให้มีกิจกรรมที่ต่อเนื่อง เมื่อผู้เรียนมีความพร้อมเมื่อใดสามารถศึกษาหาความรู้ได้ตลอดเวลาสามารถศึกษาหาความรู้ได้ทุกช่วงชีวิต
4. ความยืดหยุ่นในกฎเกณฑ์และระเบียบต่างๆ การศึกษานอกระบบโรงเรียนจะไม่เคร่งครัดในระเบียบกฎเกณฑ์ต่างๆเหมือนการศึกษาในระบบโรงเรียน เช่น เกณฑ์ด้านอายุ พื้นฐานความรู้ เป็นต้น
5. สนองความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย การศึกษานอกระบบโรงเรียนจะต้องสนองความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย กิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนแต่ละกิจกรรมควรจัดขึ้นหลังจากการสำรวจความต้องการของกลุ่มเป้าหมายแล้ว ซึ่งกลุ่มเป้าหมายแต่ละกลุ่มก็มีความต้องการไม่เหมือนกัน กิจกรรมก็ควรจัดให้แตกต่างกันไป
6. มีความสัมพันธ์กับสภาพของท้องถิ่น เนื้อหาของกิจกรรมและหลักสูตรของกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน ควรยืดหยุ่นและหลากหลาย คือนอกจากจะมีกิจกรรมหลายประเภทหลายสาขาแล้วเนื้อหาหลักสูตรในแต่ละวิชาควรจะต้องยืดหยุ่นให้สอดคล้องกับสภาพสังคมแต่ละท้องถิ่น
7. มีความหลากหลายในรูปแบบ รูปแบบการศึกษานอกระบบโรงเรียนนั้นควรมีหลากหลายรูปแบบ เพื่อให้ผู้เรียนสามารถเลือกเรียนได้ตามสะดวก เช่น อาจจะมีรูปแบบที่มีผู้สอนและผู้เรียนเต็มเวลา รูปแบบที่สอนบางเวลา และเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ทำงาน บางแบบอาจจะเรียนด้วยโปรแกรมสำเร็จรูปหรือเรียนจากสื่อการสอน
8. การจัดการเรียนการสอนคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล โดยจะต้องคำนึงถึงความหลากหลายและความแตกต่างของผู้เรียนเป็นอย่างมาก กลุ่มเป้าหมายของการศึกษานอกระบบโรงเรียนประกอบด้วยบุคคลที่มีความแตกต่างในด้านต่างๆ ทั้งเพศ วัย อายุ อาชีพ ความสนใจ ฯลฯ ดังนั้นผู้สอนจะต้องตระหนักถึงความแตกต่างเหล่านี้ และพยายามหาวิธีการสอนที่เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย โดยให้อิสระผู้เรียนให้เรียนตามความสามารถ ตามเวลาที่สะดวก
9. ผู้สอนหรือผู้ที่มาให้ความรู้ ไม่จำกัดว่าจะต้องเป็นครูหรือ อาจารย์จากสถาบันการศึกษาโดยอาจจะเป็นผู้ที่มีความเชี่ยวชาญจากหน่วยงานต่างๆ จากสถานประกอบการบุคคลในท้องถิ่น พระ หรือครูภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นต้น
10. ส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์และการแก้ปัญหา กิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนควรจะพัฒนากลุ่มเป้าหมายให้เป็นผู้คิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น ฝึกให้ผู้เรียนรู้จักวิเคราะห์ปัญหา รู้จักหาวิธีการแก้ปัญหา มาทดลองแก้ปัญหา และถ้าวิธีการดังกล่าวแก้ปัญหาไม่ได้ก็จะกลับมาตั้งต้นหาวิธีการแก้ปัญหาอื่น ๆ มาทดลองจนกระทั่งแก้ปัญหาได้ลุล่วง

11. นำผลจากการศึกษาไปปรับใช้ได้ปัจจุบัน การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนควรจะต้องให้ผู้เรียนนำสิ่งที่เรียนรู้ไปปรับใช้ในทันทีทันใด เนื่องจากกลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่ เป็นผู้ประกอบอาชีพและมีภาระต่อการทำงาน พวกเขาจะไม่มีเวลาเพื่อสะสมความรู้เข้าไว้หลายปี จึงจะนำไปใช้เหมือนนักเรียนในโรงเรียน เขาต้องการที่จะเรียนเพื่อนำความรู้ไปปรับใช้ในการทำงาน หรือปรับใช้ในชีวิตประจำวันในทันทีทันใด

12. ความยืดหยุ่นในเรื่องเวลาและสถานที่เรียน การศึกษานอกระบบโรงเรียนจะต้องอำนวยความสะดวกแก่กลุ่มเป้าหมายในเรื่องเวลาและสถานที่ เนื่องจากกลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่ เป็นผู้ที่มีภาระรับผิดชอบต่อการทำงาน ต่อครอบครัวแล้ว เพราะฉะนั้นเวลาที่มาเรียนก็ย่อมจะหาได้ยาก เพราะฉะนั้นการเรียนการสอนจะจัดตามสถานที่ต่างๆตามความสะดวกของผู้เรียน เช่น ที่บ้านผู้เรียน วัด ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน และที่อื่นๆอีกทั้งเวลาเรียน ควรจะต้องให้เหมาะสมกับช่วงเวลาว่างของกลุ่มเป้าหมาย

หลักการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนดังกล่าว สรุปได้ว่า การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนนั้น ยึดแนวทางให้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลางในการเรียนรู้ โดยมุ่งตอบสนองความต้องการ ความสนใจ และความพร้อมของผู้เรียนแต่ละคน รวมทั้งส่งเสริมสนับสนุนให้บุคคลได้มีโอกาส และได้มีส่วนร่วมในการเพิ่มระดับความสามารถของตนเองอย่างต่อเนื่องด้วยการขึ้นนำตนเอง ภายใต้การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน โดยการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนมีลักษณะสำคัญ ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ลักษณะของการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน เป็นการจัดการศึกษาที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ โดยมีโปรแกรมการศึกษาที่จัดให้มุ่งสนองตอบความต้องการ ความสนใจ และความพร้อมของผู้เรียนแต่ละคนหรือกลุ่มบุคคล เพื่อให้บุคคลได้มีโอกาสพัฒนา เพิ่มพูน ความสามารถของตนเองอย่างต่อเนื่อง

นักการศึกษาและผู้ทรงคุณวุฒิหลายท่านได้สรุปลักษณะที่สำคัญของการศึกษานอกระบบโรงเรียนไว้ดังนี้ (ทองอยู่ แก้วไทรฮะ, 2544)

1. ผู้เรียนในการศึกษานอกระบบโรงเรียนไม่มีการกำหนดอายุเหมือนกับการศึกษาในระบบโรงเรียน การเรียนขึ้นอยู่กับความสมัครใจของผู้เรียนเป็นสำคัญไม่มีการบังคับ ผู้เรียนทุกเพศ ทุกวัยและทุกวุฒิสามารถสมัครเรียนตามความต้องการและความสนใจของตนเองที่มีต่อวิชานั้นๆ
2. ผู้สอนและบุคลากรทางการศึกษานอกระบบโรงเรียนอาจจะเป็นครูผู้สอนที่มีความรู้ ความชำนาญ และความเชี่ยวชาญในวิชาที่สอนโดยตรง หรือเป็นผู้ที่มีประสบการณ์จากการประกอบอาชีพของตนมาเป็นวิทยากรและอาสาสมัคร

3. หลักสูตรและเนื้อหาวิชา หลักสูตรและเนื้อหาของการศึกษานอกระบบโรงเรียนยืดหยุ่นได้มาก สามารถปรับตามท้องถิ่นและความสนใจของผู้เรียน โดยหลักสูตรจะสร้างจากความสนใจและความต้องการของผู้เรียน ที่มุ่งจะนำไปใช้ประโยชน์ตามจุดหมายที่วางไว้

4. รูปแบบการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนไม่มีรูปแบบแน่นอน รูปแบบการจัดจะแตกต่างกัน เพื่อให้บรรลุจุดหมายตามวัตถุประสงค์ของผู้จัดและผู้รับบริการ

5. การเรียนการสอน วิธีการเรียนการสอนของการศึกษานอกระบบโรงเรียนมีแตกต่างกันออกไปตามความเหมาะสม บางครั้งจะจัดการเรียนการสอนเป็นชั้นเรียน แต่บางครั้งไม่เป็นชั้นเรียน แต่จัดในกลุ่ม พบปะสนทนา การสาธิต การฝึกอบรม การศึกษาทางไกล ฯลฯ

6. สถานที่ จัดให้บริการการศึกษานอกระบบโรงเรียนจะกระจาย เปลี่ยนแปลงและโยกย้ายไปตามสถานที่ที่อำนวยความสะดวก และเหมาะสมกับสภาพท้องถิ่น เช่น อาจจัดที่ศาลาวัด ชั้นเรียนของโรงเรียนภาคปกติ ศูนย์อนามัย ห้องสมุดประชาชน ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน สนามกีฬาได้ร่มไม้ เป็นต้น

7. ระยะเวลา ขึ้นอยู่กับชนิด และลักษณะของวิชา รวมทั้งความสนใจของผู้เรียน

8. หน่วยงานและสถาบันที่รับผิดชอบ หน่วยงานและสถาบันที่รับผิดชอบการศึกษานอกระบบโรงเรียน มีทั้งภาครัฐและภาคเอกชน รวมทั้งสถาบันทางการศึกษาต่างๆ

9. การรับรองความสามารถและคุณวุฒิ การศึกษานอกระบบโรงเรียนมักจะมีการประเมินผลในระยะสั้นๆ วุฒิบัตรหรือประกาศนียบัตรที่ได้ไม่ถือเป็นเรื่องที่สำคัญมากนัก เพราะมิได้มีการกำหนดว่ามีความรู้ความสามารถอยู่ในมาตรฐานระดับใดของมาตรฐานการเรียนภาคปกติ (ยกเว้นการเรียนตามหลักสูตรการศึกษานอกระบบโรงเรียนสายสามัญ ซึ่งมีศักดิ์และสิทธิ์เท่ากับผู้เรียนตามหลักสูตรในโรงเรียนทุกประการ)

10. ความยืดหยุ่นของการจัด โครงการต่างๆของการศึกษานอกระบบโรงเรียนจัดขึ้นเพื่อสนองความต้องการของผู้เรียนเป็นสำคัญ วัน เวลา สถานที่ หลักสูตร วิธีการสอน การประเมินผล ฯลฯ จึงมีความยืดหยุ่นได้มาก

2. ประเภทการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน

นักการศึกษาได้จำแนกประเภทการศึกษานอกระบบโรงเรียนไว้ดังนี้

คอมบ์ (Coombs, 1974) ได้จำแนกประเภทการศึกษานอกระบบโรงเรียนไว้ 4 ประเภท คือ

1. การศึกษาพื้นฐาน เป็นการจัดให้ประชาชนในชนบท อ่านออกเขียนได้ คิดเลขเป็น นอกจากนั้นยังมีความเข้าใจเบื้องต้นด้านวิทยาศาสตร์และสิ่งแวดล้อม

2. การศึกษาเพื่อปรับปรุงชุมชน เป็นการเสริมความรู้ ทักษะ และเจตคติในการปรับปรุงคุณภาพชีวิตของครอบครัว เช่น เรื่องสุขภาพอนามัย โภชนาการ การดูแลบ้านเรือน การเลี้ยงเด็กอ่อน การซ่อมแซมบ้านเรือน การวางแผนครอบครัว

3. การศึกษาเพื่อปรับปรุงชุมชน เป็นการพัฒนาประชาชนให้สามารถปรับปรุงชุมชนของตนได้ ประชาชนสามารถปกครองตนเองได้ ให้ความรู้เรื่องสหกรณ์ การจัดทำโครงการของชุมชน

4. การศึกษาเพื่อการอาชีพ เป็นการพัฒนาความรู้ และทักษะ โดยเป็นกิจกรรมที่ทำให้ประชาชนมี อาชีพ รายได้ เพื่อความเป็นอยู่ที่ดี

สุนทร สุนันท์ชัย (2529) ได้กล่าวถึงการศึกษาจากระบบโรงเรียนของไทยพบว่ามีขอบข่ายครอบคลุมเนื้อหาต่างๆ 6 ประเภท ดังนี้

1. สามัญศึกษาทั่วไป เป็นการศึกษาเทียบเท่าระบบโรงเรียน ตั้งแต่ชั้นอ่านออกเขียนได้ จนถึงระดับอุดมศึกษา โดยผู้เรียนได้รับคุณวุฒิตามระดับที่ศึกษา

2. การฝึกอาชีพ ได้แก่ การฝึกทักษะอาชีพตามต้องการของผู้เรียนในสาขาต่างๆ

3. การศึกษาด้านสุขภาพ สุวีลิตภาพ และชีวิตในครอบครัว ได้แก่ การป้องกันรักษาโรคภัยไข้เจ็บ โภชนาการ สุวีลิตศึกษา การจัดสิ่งแวดล้อม ฯลฯ

4. การศึกษาด้านการเมืองการปกครอง ได้แก่ การปกครองประเทศ การปกครองท้องถิ่น การออกเสียงเลือกตั้ง กิจกรรมสาธารณะ การเสียภาษีอากร สิทธิหน้าที่ของประชาชน

5. การศึกษาเพื่อพัฒนาบุคคล ได้แก่ การศึกษาเสรี การดนตรี ศิลปะ นันทนาการ ศาสนา ฯลฯ

6. การศึกษาเพื่อพัฒนาชุมชน ได้แก่ การศึกษาเพื่อมุ่งให้เกิดความสามารถในการมีส่วนร่วมในชุมชน

รัตนา พุ่มไพศาล (2530) ได้แบ่งประเภทของการจัดการศึกษจากระบบโรงเรียนโดยพิจารณาจากจุดประสงค์และเนื้อหาของกิจกรรม ออกเป็น 6 ประเภท ดังนี้

1. การศึกษาด้านสามัญ หรือความรู้พื้นฐาน (General or Basic Education) ได้แก่ ความรู้ด้านหนังสือ การอ่านออกเขียนได้ คิดเลขเป็น ตลอดจนความสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้ การศึกษาประเภทนี้ ได้แก่ การศึกษาก่อนประถมศึกษา การศึกษาผู้ใหญ่สายสามัญ การศึกษาแบบเบ็ดเสร็จ และมหาวิทยาลัยเปิด

2. การศึกษาด้านอาชีพ (Occupational Education) มุ่งพัฒนาความรู้ ทักษะที่เกี่ยวกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจ และทักษะที่เป็นประโยชน์ในการประกอบอาชีพ

3. การศึกษาสำหรับการพัฒนาชุมชน (Community Improvement Education) ได้แก่ การให้การศึกษากับเกี่ยวกับกิจการของท้องถิ่น และสถาบันชาติ ตลอดจนกระบวนการต่างๆ ในสังคม

เช่น การปกครองในภูมิภาค การปกครองชาติ การร่วมมือสหกรณ์โครงการของชุมชนต่างๆ และกิจกรรมอื่นๆที่เอื้อต่อการพัฒนาชุมชน

4. การศึกษาสำหรับปรับปรุงความเป็นอยู่ในครอบครัว (Family Improvement Education) ได้แก่ การปลูกฝังความรู้ ทักษะ ทักษะทัศนคติที่มีต่อการพัฒนาคุณภาพของชีวิตของบุคคลในครอบครัว เช่น ความรู้ ความสามารถในการเรื่องสุขภาพอนามัย เป็นต้น

5. การศึกษาประเภทที่มุ่งเสริมสร้างความสมบูรณ์แห่งชาติ เช่น การดนตรี ศิลปะ สันทนาการ การศึกษาปรัชญาศาสนา เป็นต้น

6. การศึกษาเพื่อพัฒนาการจัดการและเพิ่มผลผลิต

คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (อ้างถึงใน อรรถกฤษณ์ รัตนาบุล, 2542) ได้แบ่งประเภทการศึกษานอกระบบโรงเรียนไว้ 5 ประเภท โดยคำนึงถึงกลุ่มเป้าหมายประชากร ดังนี้

1. การศึกษาแม่และเด็ก หรือการศึกษาครอบครัว (Mother and Child Education or Family Education) เป็นกิจกรรมมุ่งเน้นแม่และเด็ก

2. กิจกรรมองค์การเยาวชน (Youth Organization Activity) เป็นการจัดการศึกษาให้แก่เยาวชนอันเป็นกำลังของการพัฒนาประเทศ

3. การศึกษาผู้ใหญ่ (Adult Education) เป็นการจัดการศึกษาให้กับผู้ใหญ่ที่มีอายุ 15 ปีขึ้นไป เพื่อให้โอกาสเสริมความรู้ ใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ และสามารถนำความรู้มาใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน

4. การศึกษาชุมชน (Community Education) เป็นการจัดการศึกษาให้แก่ชุมชนเพื่อเป็นกิจกรรมที่ก่อให้เกิดการพัฒนาในทุกๆด้าน

5. การศึกษาพิเศษ (Special Education Program and Continuing Education) เป็นการจัดการศึกษาให้กลุ่มชุมชนในสภาพแวดล้อมแตกต่างกันในสังคม เช่น กลุ่มชนในพื้นที่ห่างไกล

จากความหมาย ปรัชญา แนวคิด หลักการ และประเภทของการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่นำเสนอข้างต้น จะเห็นถึงลักษณะของการศึกษานอกระบบโรงเรียนว่ามีความแตกต่างไปจากการศึกษาในระบบโรงเรียน ซึ่งการศึกษานอกระบบโรงเรียนจะส่งผลโดยตรงต่อการเรียนรู้ของบุคคล โดยมุ่งหวังให้เกิดการพัฒนาทั้งในด้านความรู้พื้นฐาน ความสามารถในการประกอบอาชีพ และการรับข้อมูล ข่าวสารความรู้ต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาของบุคคลแต่ละคน ซึ่งจะไม่สามารถกระทำได้ในกระบวนการเรียนการสอนในระบบโรงเรียนปกติ เพื่อส่งผลให้บุคคลเกิดการเรียนรู้ตามศักยภาพอย่างมีประสิทธิภาพ โดยมีกระบวนการเรียนการสอนที่ยืดหยุ่นและสอดคล้องกับสภาพความต้องการของกลุ่มเป้าหมายที่หลากหลาย

ตอนที่ 2 แนวคิดการเรียนรู้แบบร่วมมือ

2.1 ความเป็นมาของการเรียนรู้แบบร่วมมือ

การเรียนรู้แบบร่วมมือเกิดขึ้นจากแนวคิดของระบบประชาธิปไตยทั้งในด้านทฤษฎีและปฏิบัติ รากฐานแนวความคิดของการเรียนแบบนี้เริ่มตั้งแต่ต้นศตวรรษที่ 20 สมัยกรีกตอนต้น โดยนักจิตวิทยาการศึกษาหลายท่านที่ต้องการให้มีพฤติกรรมร่วมของกลุ่มคนในการเรียนรู้สิ่งต่างๆ สร้างความสัมพันธ์และความกลมเกลียวระหว่างเผ่าพันธุ์ตลอดจนสร้างความรู้สึกที่ดีให้เกิดขึ้นระหว่างกลุ่มคนที่มีความแตกต่างกัน

การเรียนรู้แบบร่วมมือเป็นวิธีการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่เน้นการจัดสภาพแวดล้อมทางการเรียนให้แก่ผู้เรียนได้เรียนรู้ร่วมกันเป็นกลุ่มเล็กๆ แต่ละกลุ่มประกอบด้วยสมาชิกที่มีความรู้ความสามารถแตกต่างกัน ทั้งโดยการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การแบ่งปันทรัพยากรการเรียนรู้ รวมทั้งการเป็นกำลังใจแก่กันและกัน คนที่เรียนเก่งจะช่วยเหลือคนที่อ่อนกว่าสมาชิกในกลุ่มไม่เพียงแต่รับผิดชอบต่อการเรียนของตนเองเท่านั้น หากแต่จะต้องร่วมรับผิดชอบต่อการเรียนรู้ของเพื่อนสมาชิกทุกคนในกลุ่ม ความสำเร็จของแต่ละบุคคลคือความสำเร็จของกลุ่ม

การเรียนรู้แบบร่วมมือสามารถนำมาใช้ได้กับการเรียนรู้ทุกวิชาและทุกระดับชั้น และจะมีประสิทธิผลยิ่งกับการเรียนรู้อันมุ่งพัฒนาผู้เรียนในด้านการแก้ปัญหา การกำหนดเป้าหมายในการเรียนรู้ การคิดแบบหลากหลาย การปฏิบัติภารกิจที่ซับซ้อน การเน้นคุณธรรมจริยธรรม การเสริมสร้างประชาธิปไตยในชั้นเรียน ทักษะทางสังคม การสร้างนิสัยความรับผิดชอบร่วมกัน และความร่วมมือภายในกลุ่ม (ฉันทนา โหมดมณี, 2543)

2.2 ความหมายของการเรียนรู้แบบร่วมมือ

จอห์นสัน และจอห์นสัน (Johnson and Johnson, 1987) กล่าวถึงความหมายของการเรียนรู้แบบร่วมมือว่าเป็นการเรียนที่จัดประสบการณ์การเรียนรู้ให้ผู้เรียนเป็นกลุ่มเล็กๆ กลุ่มละ 3 - 5 คน โดยที่สมาชิกในกลุ่มมีความแตกต่างกัน เช่น เพศ เชื้อชาติ ความสามารถทางการเรียน เป็นต้น ผู้เรียนแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน รับผิดชอบการทำงานของสมาชิกแต่ละคนในกลุ่มร่วมกัน

สลาวิน (Slavin, 1995) กล่าวถึงความหมายของการเรียนรู้แบบร่วมมือว่า เป็นวิธีสอนที่ให้ผู้เรียนเรียนเป็นกลุ่มเล็ก สมาชิกในกลุ่มโดยทั่วไปมี 4 คน และมีความสามารถแตกต่างกัน เป็นคนเรียนเก่ง 1 คน ปานกลาง 2 คน และเรียนอ่อน 1 คน ผู้เรียนแต่ละคนในกลุ่มเดียวกันร่วมกันเรียนหรือทำกิจกรรมต่างๆ สมาชิกกลุ่มจะได้รับรางวัล ถ้ากลุ่มทำคะแนนเฉลี่ยได้ถึงเกณฑ์ที่ตั้งไว้

ควอแซค และเอคเคน (Kauchak and Eggen, 1998) ได้อธิบายความหมายของการเรียนรู้แบบร่วมมือไว้ว่า เป็นการจัดการเรียนการสอนที่ช่วยให้ผู้เรียนพบลักษณะเฉพาะของการเรียนและมีเป้าหมายร่วมกันในการทำงานกลุ่ม ซึ่งการเรียนแบบร่วมมือจะมีลักษณะที่ซับซ้อนกว่าการทำงานกลุ่มทั่วไป

ปทีป เมธาคูณวุฒิ (2543) สรุปความหมายของการเรียนรู้แบบร่วมมือว่าเป็นวิธีการเรียนการสอนอย่างหนึ่งที่ใช้ทักษะกระบวนการกลุ่มเล็กเป็นปัจจัยสำคัญโดยให้ผู้เรียนทำงานร่วมกันเพื่อให้บรรลุเป้าหมายหนึ่งซึ่งผลสำเร็จของกลุ่ม คือ ผลสำเร็จของตนเองด้วย

พิมพันธ์ เดชะคุปต์ (2544) กล่าวว่า การเรียนแบบร่วมมือเป็นวิธีการสอนรูปแบบหนึ่ง โดยกำหนดให้ผู้เรียนที่มีความสามารถต่างกัน ทำงานพร้อมกันเป็นกลุ่มขนาดเล็ก โดยทุกคนมีความรับผิดชอบงานตนเองและงานส่วนรวมร่วมกัน

ทิสนา แชมมณี (2547) กล่าวว่า การเรียนรู้แบบร่วมมือ คือ การเรียนรู้เป็นกลุ่มย่อย โดยมีสมาชิกกลุ่มที่มีความสามารถแตกต่างกันประมาณ 2 - 6 คน ช่วยกันเรียนรู้ เพื่อไปสู่เป้าหมายของกลุ่ม

สรุปได้ว่า การจัดกลุ่มการเรียนรู้แบบร่วมมือเป็นแนวคิดที่จะพัฒนาการเรียนแบบกลุ่มให้มีประสิทธิภาพต่อการเรียนรู้ของผู้เรียนมากยิ่งขึ้น โดยกำหนดให้ผู้เรียนที่มีความสามารถต่างกัน ทำงานร่วมกันเป็นกลุ่มขนาดเล็ก กลุ่มละประมาณ 2 - 6 คน โดยทุกคนมีความรับผิดชอบต่องานของตนเองและงานส่วนรวมร่วมกัน มีปฏิสัมพันธ์กัน ช่วยเหลือซึ่งกันและกันเพื่อให้งานบรรลุเป้าหมาย

2.3 แนวคิดพื้นฐานของการเรียนรู้แบบร่วมมือ

การเรียนรู้แบบร่วมมือมีพื้นฐานมาจากปรัชญาการศึกษาแบบพิพัฒนาการ (Progressive) ที่เน้นการให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการจัดทิศทางการพัฒนาตนเอง จึงทำให้เกิดการจัดการเรียนการสอนที่ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง ซึ่งจอห์น ดิวอี้ ได้นำเสนอปรัชญาการศึกษาแบบพิพัฒนาการขึ้น และได้รับการยอมรับอย่างแพร่หลายจนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้ยังได้นำแนวคิดจากทฤษฎีสนามของเคิร์ท เลวิน ที่เน้นว่าการพึ่งพาซึ่งกันและกันเป็นตัวกำหนดวิธีการปฏิบัติสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ซึ่งแนวคิดหลักดังกล่าวได้นำเสนอว่าการที่ผู้เรียนได้ทำงานร่วมกัน จะเป็นการเรียนรู้การมีปฏิสัมพันธ์ทั้งกับผู้อื่นและสังคม (Orntein and Laslay, 2000 อ้างถึงใน ชนิชดา ชนะกิจจานุกิจ, 2550)

ทั้งนี้ จอห์นสัน และจอห์นสัน (Johnson and Johnson, 1994) กล่าวว่า ทฤษฎีที่เป็นพื้นฐานของการเรียนแบบร่วมมือเป็นทัศนคติมาจาก 3 ทฤษฎีหลัก อันได้แก่

1. ทศนคติด้านความสัมพันธ์กันในสังคม (Social Interdependence Perspective)
2. ทศนคติด้านพัฒนาการทางความคิด (Cognitive Developmental Perspective)
3. ทศนคติด้านพฤติกรรมทางการเรียน (Behavioral Learning Perspective)

ทศนคติที่แตกต่างกันของทฤษฎีหลักทั้ง 3 นี้ อันได้แก่ ทฤษฎีด้านความสัมพันธ์กันในสังคม ซึ่งก็คือความร่วมมือที่เป็นผลมาจากแรงจูงใจภายในที่เกิดจากปัจจัยระหว่างบุคคลในการทำงานร่วมกันและมีจุดมุ่งหมายร่วมกันที่จะบรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ในส่วนของทศนคติด้านพฤติกรรมทางการเรียน จะเป็นพลังในการพยายามร่วมมือกันจากแรงกระตุ้นภายนอกเพื่อให้กลุ่มของตนได้รับรางวัล และทศนคติด้านพัฒนาการทางความคิดที่เป็นสิ่งที่เกิดในตัวของแต่ละคน ซึ่งแนวคิดดังกล่าวได้มีนักศึกษานำไปพัฒนาเป็นรูปแบบต่างๆ ของการเรียนแบบร่วมมือมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนอย่างแพร่หลายในปัจจุบัน

2.4 ลักษณะและองค์ประกอบของการเรียนรู้แบบร่วมมือ

นักการศึกษาคนสำคัญที่เผยแพร่แนวคิดนี้คือ สลาวิน เดวิด จอห์นสัน และโรเจอร์ จอห์นสัน โดยที่เขา กล่าวว่า ในการจัดการเรียนการสอนโดยทั่วไป มักจะไม่ให้ความสนใจเกี่ยวกับความสัมพันธ์และปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียน แต่จะมุ่งไปที่ปฏิสัมพันธ์ระหว่างครูผู้สอนกับผู้เรียน หรือระหว่างผู้เรียนกับบทเรียน ความสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนจึงถูกมองข้ามไป ทั้งๆที่มีผลการวิจัยชี้ชัดเจนว่า ความรู้สึของผู้เรียนต่อตนเอง ต่อโรงเรียน ครูและเพื่อนร่วมชั้น มีผลต่อการเรียนรู้มาก (ทิสนา แชมมณี, 2547)

จอห์นสัน และจอห์นสัน (Johnson and Johnson, 1994 อ้างถึงใน ทิสนา แชมมณี, 2547) กล่าวว่า ปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนมี 3 ลักษณะ คือ

1. ลักษณะแข่งขันกันในการศึกษาเรียนรู้ ผู้เรียนแต่ละคนจะพยายามเรียนให้ได้ดีกว่าคนอื่นเพื่อให้ได้คะแนนดี ได้รับการยกย่อง หรือได้รับการตอบแทนในลักษณะต่างๆ
2. ลักษณะต่างคนต่างเรียน คือ แต่ละคนต่างก็รับผิดชอบดูแลตนเองให้เกิดการเรียนรู้ไม่ยุ่งเกี่ยวกับผู้อื่น
3. ลักษณะร่วมมือกัน หรือช่วยกันในการเรียนรู้ คือ แต่ละคนต่างก็รับผิดชอบในการเรียนของตน ในขณะที่เดียวกันก็ต้องช่วยให้สมาชิกคนอื่นเรียนรู้ด้วย

สรุปว่า การจัดการศึกษาในปัจจุบันส่งเสริมการเรียนรู้แบบแข่งขัน ซึ่งอาจทำให้ผู้เรียนเคยชินต่อการแข่งขัน เพื่อแย่งชิงผลประโยชน์มากกว่าการร่วมมือกันแก้ปัญหา แต่ก็ยังควรให้โอกาสผู้เรียนได้เรียนรู้ทั้ง 3 ลักษณะ โดยรู้จักใช้ลักษณะการเรียนรู้ให้เหมาะสมกับสถานการณ์ เพราะในชีวิตประจำวัน ผู้เรียนต้องเผชิญสถานการณ์ที่มีทั้ง 3 ลักษณะ

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (2539 อ้างถึงใน นาฎยา บั่นอยู่, 2543) ได้ให้หลักที่สำคัญของการเรียนแบบร่วมมือไว้ 5 ประการ ดังนี้

1. สมาชิกในกลุ่มมีเป้าหมายร่วมกัน มีการทำงานร่วมกัน มีการแบ่งปันวัสดุ อุปกรณ์ ข้อมูลต่างๆในการทำงาน ทุกคนมีบทบาทหน้าที่และประสบความสำเร็จร่วมกัน
2. การปฏิสัมพันธ์มีลักษณะส่งเสริมกันและกันโดยตรง มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน และมีการอธิบายความรู้ให้แก่เพื่อนในกลุ่มฟัง
3. สมาชิกมีความรับผิดชอบในการเรียนรู้ โดยช่วยเหลือและส่งเสริมซึ่งกันและกันเพื่อให้เกิดความสำเร็จตามเป้าหมายของกลุ่ม
4. การใช้ทักษะทางสังคมและทักษะการทำงานกลุ่ม เพื่อช่วยให้การทำงานกลุ่มประสบความสำเร็จ
5. สมาชิกทำงานกลุ่มอย่างมีขั้นตอนโดยใช้กระบวนการกลุ่ม เพื่อช่วยให้การทำงานกลุ่มเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

เคแกน (Kagan, 1994) กล่าวถึง การเรียนรู้แบบร่วมมือว่า มีความแตกต่างจากการเรียนรู้แบบกลุ่ม ซึ่งการเรียนรู้แบบร่วมมือต้องมีโครงสร้างที่ชัดเจน โดยมีแนวคิด 6 ประการ คือ

1. เป็นกลุ่ม หรือทีม (Group / Team) ต้องเป็นกลุ่มขนาดเล็ก ประกอบด้วยสมาชิกที่มีความสามารถทางการเรียนแตกต่างกันคละกัน ประมาณ 2 - 6 คน และขนาดที่เหมาะสม ที่สุด คือ 4 คนที่จะเปิดโอกาสให้ทุกคนร่วมมือกันอย่างเท่าเทียมกัน รวมทั้งสามารถแบ่งงานให้ทำเป็นคู่ได้สะดวกภายในกลุ่ม
2. มีความเต็มใจ (Willing) สมาชิกต้องมีความเต็มใจที่จะร่วมมือกันในการเรียนและทำงานเป็นกลุ่มร่วมกัน มีความมุ่งมั่นที่จะเรียนรู้ มีความกระตือรือร้น ในการทำกิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน โดยช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ยอมรับกันและกันเพื่อให้งานสำเร็จลุล่วงด้วยดี
3. มีการจัดการ (Management) การจัดการเพื่อให้การทำงานเป็นกลุ่มแบบร่วมมือเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพนั้นต้องทำ ดังนี้
 - 3.1 สัญญาณเจียบ คือ สัญญาณที่ผู้สอนส่งให้ผู้เรียนทำสัญญาณตาม และเจียบเพื่อฟังคำสั่งต่อไป
 - 3.2 บทบาท ต้องกำหนดไว้ล่วงหน้าว่า ใครทำ พูด เขียน หรือฟัง ในเวลาที่กำหนด
 - 3.3 คำถาม คำถามที่เป็นคำสั่งให้ผู้เรียนทำตาม
4. มีทักษะทางสังคม (Social Skill) มีทักษะในการทำงานร่วมกัน มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ให้ความช่วยเหลือกัน ให้กำลังใจซึ่งกันและกัน รับฟังความคิดเห็นของกันและกันซึ่งจะช่วยให้สามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

5. มีหลักการพื้นฐาน (Basic Principles) เป็นหลักสำคัญที่เป็นตัวบ่งชี้ว่า เป็นการเรียนรู้แบบร่วมมือ ซึ่งจะขาดอย่างใดอย่างหนึ่งไม่ได้ ดังนี้

5.1 มีการพึ่งพาอาศัยกันและกัน ช่วยเหลือกันเพื่อสู่ความสำเร็จ และเข้าใจว่าความสำเร็จของแต่ละคนคือความสำเร็จของกลุ่ม

5.2 มีความรับผิดชอบเป็นรายบุคคล ทุกคนในกลุ่มมีบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบในการค้นคว้าการทำงาน ต้องเรียนรู้ในสิ่งที่เรียนเหมือนกัน จึงถือว่าเป็นความสำเร็จของกลุ่ม

5.3 มีส่วนร่วมเท่าเทียมกัน ทุกคนต้องมีส่วนร่วมในการค้นคว้า การอ่าน การทำงานเท่าๆกัน โดยกำหนดบทบาทของแต่ละคน เช่น ใครพูด ใครฟัง ใครบันทึก เป็นต้น

5.4 การมีปฏิสัมพันธ์ไปพร้อมๆกัน คือ สมาชิกทุกคนจะทำงาน คิด อ่าน ฟัง ฯลฯ ไปพร้อมๆกัน

6. มีเทคนิค หรือ รูปแบบการจัดกิจกรรม (Structure) รูปแบบการจัดกิจกรรม หรือเทคนิคการเรียนรู้แบบร่วมมือเป็นสิ่งที่ใช้เป็นคำสั่งให้ผู้เรียนมีปฏิสัมพันธ์กัน เช่น Rally Robin, Rally Table, Round Table, Round Rubin, Pair Discussion, Pairs Check, Jigsaw Problem Solving เป็นต้น ซึ่งแต่ละเทคนิคได้ออกแบบให้เหมาะกับเป้าหมายที่ต่างกัน จึงต้องเลือกใช้ให้ตรงกับเป้าหมายที่ต้องการ

จอห์นสัน และจอห์นสัน (Johnson and Johnson, 1994) และ อเรนด์ (Arends, 1994) เชื่อว่าองค์ประกอบสำคัญของการเรียนรู้แบบร่วมมือมี 5 องค์ประกอบดังนี้

1. ความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างสมาชิก (Positive Interdependent) สมาชิกของกลุ่มจะต้องมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน กลุ่มจะสำเร็จหรือไม่ขึ้นอยู่กับสมาชิกของกลุ่มทุกคน ทุกคนในกลุ่มจะต้องเรียนรู้บทเรียนที่ได้รับ และต้องแน่ใจว่าสมาชิกสามารถเรียนรู้บทเรียนนั้นได้ซึ่งทุกคนจะต้องช่วยเหลือกันและมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน สมาชิกในกลุ่มต้องยอมรับว่าผลงานของคนอื่นมีความสำคัญต่อตนเองและต่อกลุ่ม และผลงานของตนเองก็มีความสำคัญต่อคนอื่นและต่อกลุ่มด้วยเช่นกัน

2. การปฏิสัมพันธ์โดยตรงของสมาชิก (Face to Face Interaction) เนื่องจากคนเราไม่สามารถที่จะปฏิบัติงานทุกอย่างด้วยตนเอง ต้องอาศัยการช่วยเหลือจากผู้อื่น ปฏิบัติงานร่วมกับผู้อื่น ในการเรียนแบบร่วมมือต้องเปิดโอกาสให้ผู้เรียนช่วยเหลือกัน มีการติดต่อปฏิสัมพันธ์กันโดยตรง มีการอภิปรายแลกเปลี่ยนความรู้ความคิด

3. การรับผิดชอบและตอบสนองรายบุคคล (Individual Accountability and Personal Responsibility) ทุกคนต้องรับผิดชอบในผลการเรียนของตนเองและของสมาชิก ทุกคนในกลุ่มจะรู้

ว่าใครต้องการความช่วยเหลือ ส่งเสริมหรือสนับสนุนในเรื่องใด มีการกระตุ้นให้สมาชิกปฏิบัติงานที่ได้รับมอบหมาย

4. ทักษะทางมนุษยสัมพันธ์และทักษะการปฏิบัติงานเป็นกลุ่ม (Interpersonal and Small Group Skill) ซึ่งจะทำให้การปฏิบัติงานร่วมกันเกิดผลดี ลดความกดดันและความตึงเครียดในการปฏิบัติงาน จึงปฏิบัติงานร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพ สมาชิกในกลุ่มได้สื่อสารพูดคุย ยอมรับและสนับสนุนซึ่งกันและกันอย่างเปิดเผย ได้เรียนรู้ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับอุปนิสัยของแต่ละบุคคล

5. กระบวนการกลุ่ม (Group Process) ทุกคนในกลุ่มจะต้องช่วยกันในการปฏิบัติงาน อภิปรายร่วมกันถึงการปฏิบัติงานให้บรรลุเป้าหมาย จุดมุ่งหมายของกระบวนการกลุ่ม คือ การเน้นกระบวนการ บทบาทหน้าที่ในการปฏิบัติงาน ซึ่งต้องระบุให้ชัดเจน

องค์ประกอบทั้ง 5 นี้ ถือเป็นหัวใจสำคัญของการเรียนรู้แบบร่วมมือ ต่างก็มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน หากขาดองค์ประกอบใดองค์ประกอบหนึ่ง ก็จะได้ว่าไม่เป็นการเรียนรู้แบบร่วมมือ และมองได้ว่าเป็นการเรียนแบบกลุ่มเท่านั้น นอกจากองค์ประกอบดังกล่าวแล้ว ลักษณะที่สามารถบ่งบอกให้เห็นความแตกต่างระหว่างการเรียนรู้แบบร่วมมือกับการเรียนเป็นกลุ่มแบบเดิม (Van der Kley, 1991 อ้างถึงใน วรรณทิพา รอดแรงคำ, 2540) แสดงในตารางที่ 2.1

ตารางที่ 2.1 การเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างการเรียนเป็นกลุ่มแบบเดิมและการเรียนรู้แบบร่วมมือ

การเรียนเป็นกลุ่มแบบเดิม (Traditional Learning)	การเรียนรู้แบบร่วมมือ (Cooperative Learning)
1. การจัดผู้เรียนเข้ากลุ่มไม่เน้นการมีความสามารถคละกัน	1. การจัดผู้เรียนเข้ากลุ่มที่มีความสามารถคละกัน
2. ในแต่ละกลุ่มมีผู้เรียนตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป	2. ในแต่ละกลุ่มมีผู้เรียน 2-6 คน
3. ผู้เรียนไม่ได้รับการกระตุ้นให้แสดงปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน	3. ผู้เรียนได้รับการกระตุ้นให้แสดงปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน
4. ผู้เรียนในกลุ่มบางคนเท่านั้นที่มีหน้าที่	4. ผู้เรียนทุกคนในกลุ่มต้องมีบทบาทหน้าที่ชัดเจน และทำงานไปพร้อมๆกัน
5. ผู้เรียนบางคนไม่มีความรับผิดชอบร่วมกัน มีแต่ความรับผิดชอบเฉพาะงานของตนเอง	5. ผู้เรียนทุกคนต้องมีความรับผิดชอบร่วมกัน
6. ไม่มีเป้าหมายที่จะพัฒนาทักษะทางสังคม และทักษะความร่วมมือในการทำงาน	6. เป้าหมายที่สำคัญคือต้องการการพัฒนาทักษะทางสังคม และความร่วมมือในการทำงาน

ตารางที่ 2.1 (ต่อ)

การเรียนรู้แบบเดิม (Traditional Learning)	การเรียนรู้แบบร่วมมือ (Cooperative Learning)
7. ถือว่าครูเป็นแหล่งความรู้หลักเมื่อผู้เรียนในกลุ่มมีปัญหากับงานที่ทำ	7. ผู้เรียนทุกคนในกลุ่มเป็นแหล่งความรู้หลัก
8. มีกระบวนการกลุ่มที่มีการกำหนด จุดมุ่งหมาย การทำงาน การวางแผน การปฏิบัติงานตามแผน และการประเมินผลตามปกติ	8. มีกระบวนการกลุ่มที่ให้ความสำคัญในชั้น การประเมินโดยประเมินคะแนนของผู้เรียนแต่ละคนในกลุ่มมาเป็นคะแนนกลุ่มเพื่อตัดสินผลสำเร็จของกลุ่ม
9. มีการให้คะแนนเป็นรายบุคคล	9. มีการให้คะแนนเป็นรายบุคคลและเป็นกลุ่ม

2.5 การจัดการเรียนการสอนด้วยการจัดการเรียนรู้แบบร่วมมือ

แนวคิดการเรียนรู้แบบร่วมมือ นับเป็นความพยายามของนักการศึกษาตะวันตกที่จะพัฒนาวิธีการเรียนแบบกลุ่มให้มีประสิทธิภาพต่อการเรียนรู้ของผู้เรียนให้มากยิ่งขึ้น ซึ่งปัจจุบันวงการศึกษานในไทยก็ได้นำเอาแนวคิดนี้ไปประยุกต์ใช้กันอย่างกว้างขวาง และมีงานวิจัยจำนวนมาก ในทุกระดับการศึกษาตั้งแต่ประถมศึกษา จนถึงระดับอุดมศึกษา (สมพงษ์ สิงหะพล, 2541)

สลาวิน (Slavin, 1995) ระบุว่า การเรียนการสอนแบบร่วมมือ สามารถใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพในการเรียนการสอนทุกระดับชั้น สำหรับสาระวิชาทุกประเภทตั้งแต่วิชาคณิตศาสตร์ ไปจนถึงวิชาการอ่าน การเขียน และวิชาทางด้านวิทยาศาสตร์ จากวิชาที่ต้องใช้เพียงทักษะขั้นพื้นฐานไปจนวิชาที่ต้องใช้ทักษะการแก้ปัญหาที่ซับซ้อน

สตรีมเมน (Strommen, 1995) กล่าวว่า การเรียนรู้แบบร่วมมือทำให้ผลการเรียนสูงขึ้น และดีกว่าเทคนิคการเรียนแบบอื่นๆ ในเกือบทุกสาขาวิชา

อัสลิก และวอล์คเกอร์ (Uslik and Walker, 1994) กล่าวว่า คอมพิวเตอร์มีส่วนช่วยส่งเสริมและอำนวยความสะดวกในการเรียนแบบร่วมมือเป็นอย่างมาก

เซอร์รา (Serra, 1997) กล่าวว่า การเรียนรู้แบบร่วมมือสามารถจัดได้หลายรูปแบบ โดยขนาดของกลุ่มสามารถมีได้ตั้งแต่ 2 - 6 คน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับชนิดของกิจกรรมที่จะทำ แต่มีงานวิจัยพบว่าขนาดกลุ่มที่เหมาะสมที่สุดคือ 4 - 5 คน

วีลเลอร์ (Wheeler, 1990 อ้างถึงใน อังคณา ชัยมณี, 2540) ได้เสนอแนวทางของการจัดการเรียนการสอนแบบร่วมมือในด้านต่างๆ ดังนี้

1. การจัดกลุ่มผู้เรียนและการเรียนการสอน

1.1 ขนาดของกลุ่ม กลุ่มหนึ่งจะมีผู้เรียนประมาณ 3 - 5 คน จัดผู้เรียนแต่ละกลุ่มให้มีความแตกต่างกันในเรื่องเพศ ฐานะทางสังคม ความสามารถทางการเรียน เป็นต้น

1.2 ระยะเวลาในการรวมกลุ่ม เวลาในการอยู่ร่วมกันของผู้เรียนในแต่ละกลุ่มประมาณ 2 สัปดาห์ หรือเรียนจบบทหนึ่งๆ ซึ่งการเปลี่ยนกลุ่มของผู้เรียนในแต่ละครั้งควรทำอย่างมีระบบ เพื่อไม่ให้เกิดความสับสน เสียเวลา และทำให้เปลี่ยนกลุ่มได้อย่างรวดเร็ว

1.3 งานและบทบาท สมาชิกในกลุ่มควรจะได้เรียนรู้บทบาทสำคัญที่จำเป็นต้องใช้ในการปฏิบัติงานกลุ่ม ได้แก่

1) ผู้ชี้แนะ (Facilitator) เป็นผู้ให้ความช่วยเหลือ อำนวยความสะดวก เป็นบทบาทของผู้นำกลุ่มในการแก้ปัญหา หรือร่วมกันปฏิบัติงานที่ได้รับมอบหมาย

2) ผู้บันทึก (Recorder) เป็นผู้บันทึก ผู้รายงานของกลุ่ม มีหน้าที่บันทึกและรายงานในสิ่งที่สมาชิกได้อภิปรายหรือแลกเปลี่ยนความคิดเห็น

3) ผู้ควบคุมเวลา (Timer) ในการปฏิบัติงานต้องมีผู้ควบคุมเวลาดำเนินการแต่ละขั้นว่าขั้นตอนใดต้องใช้เวลานานเท่าใด

4) ผู้จัดอุปกรณ์ (Materials) เป็นผู้รับผิดชอบการจัดอุปกรณ์ในการเรียนแต่ละชั่วโมง

5) ผู้กระตุ้น (Encourager) เป็นผู้ให้ความช่วยเหลือ ให้คำอธิบายเพิ่มเติมแก่สมาชิกในกลุ่ม

1.4 ขั้นตอนในการเรียนแบบร่วมมือในแต่ละกลุ่ม ประกอบด้วย 3 ขั้นตอน โดยใช้เวลาเรียนในแต่ละครั้งประมาณ 50 - 60 นาที ดังนี้

1) ขั้นนำเข้าสู่บทเรียน (Introduction) ใช้เวลา 8 - 15 นาที เพื่อทบทวนเรื่องที่เรียนมาแล้ว และทบทวนในเรื่องบทบาทการปฏิบัติงานของกลุ่ม การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน อธิบายให้ผู้เรียนเข้าใจถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล

2) ขั้นการปฏิบัติงานในกลุ่ม (Group Work) ใช้เวลา 25 - 30 นาที มีการแจกอุปกรณ์การเรียน งานที่ให้ผู้เรียนทำแต่ละครั้งควรเป็นเรื่องที่น่าสนใจ สมาชิกในกลุ่มปฏิบัติงานตามบทบาทที่ได้รับ ร่วมกันปรึกษาหารือ อภิปรายแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ทุกคนมีส่วนร่วมในการรับฟังความคิดเห็นซึ่งกันและกัน

3) ขั้นระดมสมอง (Wrap up / Pull Idea Together) ใช้เวลา 10 - 15 นาที ในขั้นนี้เป็นการนำเสนอผลงาน เสนอแนวคิดร่วมกันทั้งห้อง แต่ละกลุ่มได้มีโอกาสแสดงความคิดเห็น โดยผู้สอนจะต้องมีบทบาทคอยถามเพื่อให้นักเรียนได้เสนอความคิดเห็นได้เต็มที่ และทุกคนมีส่วนร่วมในการเรียน

2. บทบาทของครูผู้สอน

2.1 บทบาททางตรง คือ การให้ความรู้แก่ผู้เรียนในเรื่องบทบาทหน้าที่ ความรับผิดชอบ การฝึกทักษะทางสังคมเพื่อให้งานกลุ่มมีประสิทธิภาพ ติดตามดูแลพฤติกรรมของผู้เรียนในแต่ละกลุ่มว่าอยู่ในบทบาทที่ถูกต้องเหมาะสมเพียงใด ตลอดจนให้ความรู้เพิ่มเติมในส่วนที่ผู้เรียนไม่ได้อภิปราย ซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้ในการสอนแต่ละครั้ง รวมทั้งเก็บผลงานของผู้เรียนมาศึกษาข้อบกพร่อง เพื่อปรับปรุงแก้ไขในชั่วโมงถัดไป

2.2 บทบาททางอ้อม คือ ผู้สอนคอยติดตามสังเกตการปฏิบัติงานของแต่ละกลุ่ม คอยให้คำแนะนำเมื่อผู้เรียนมีปัญหา และพยายามให้ผู้เรียนแต่ละกลุ่มร่วมกันปฏิบัติงาน หากมีปัญหากการไม่ยอมรับสมาชิกคนใดคนหนึ่งของกลุ่ม ผู้สอนต้องพยายามช่วยเหลือด้วยวิธีการต่างๆ เพื่อให้เกิดการยอมรับให้ได้ ผู้สอนต้องคอยให้กำลังใจและให้คำชมเชยแก่ผู้เรียน เมื่อผู้เรียนสามารถปฏิบัติงานได้สำเร็จ

3. การประเมินผล มีวิธีการดังนี้

- 3.1 การเสนอผลงานของผู้เรียนด้วยวิธีการต่างๆ
- 3.2 การทดสอบ
- 3.3 การสังเกตการปฏิบัติงานของผู้เรียนในแต่ละกลุ่ม
- 3.4 การเสนอความคิดเห็นของผู้เรียนในชั้นระดมสมอง

จอห์นสัน และจอห์นสัน (Johnson and Johnson, 1987) เสนอวิธีการจัดการเรียนการสอนแบบร่วมมือไว้ดังต่อไปนี้

1. ให้งานที่เหมาะสม (Appropriate Tasks) การร่วมมือเป็นวิธีการที่เหมาะสมในการจัดการเรียนการสอน เมื่อใดก็ตามที่ต้องใช้ทักษะการแก้ปัญหา การคิดแบบสร้างสรรค์ ต้องการผลงานที่มีคุณภาพสูง ต้องการให้ความรู้และทักษะคงอยู่กับผู้เรียนตลอดไป งานที่ต้องทำมีความซับซ้อน และเมื่อต้องการให้ผู้เรียนมีพัฒนาการทางด้านสังคม เมื่อนั้นควรใช้การเรียนการสอนแบบร่วมมือ

2. ปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้สอนและผู้เรียน (Teacher-Student interaction) ในการเรียนการสอนแบบร่วมมือ บทบาทของผู้เรียนและผู้สอนมีความสัมพันธ์กันเป็นอย่างมาก ผู้สอนทำหน้าที่แนะนำผู้เรียนเข้าสู่เนื้อหาวิชา อธิบายจุดประสงค์ของการเรียนรู้ สร้างเงื่อนไขในการเรียนรู้ ให้แนวทางในการคิดและการหาข้อสรุป เป็นผู้สังเกตการณ์และควบคุมความเป็นไปของชั้นเรียน คอยช่วยเหลือเมื่อผู้เรียนต้องการ และประเมินผลการเรียน ส่วนผู้เรียนมีหน้าที่เข้าไปมีส่วนร่วมในการเรียนทำตามกระบวนการที่ได้รับการแนะนำ ใช้ความรู้ความสามารถในการแสวงหาคำตอบเพื่อนำไปสู่จุดมุ่งหมาย และทำงานที่ได้รับมอบหมายจนสำเร็จ

3. ปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนด้วยกัน (Student-Student Interaction) ผู้เรียนแต่ละคนต้องรับรู้ว่าเป็นของตนเองเป็นบุคคลที่สามารถให้ความช่วยเหลือ สนับสนุน และเสริมแรงในการศึกษา ควรแบ่งผู้เรียนออกเป็นกลุ่มเล็ก และจัดให้ผู้เรียนนั่งใกล้กันพอที่จะเห็นหน้ากันทุกคนและได้ยินเสียงพูดของกันและกันอย่างชัดเจน เพื่อสร้างความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

4. ปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนกับเอกสาร (Student-Materials Interaction) การจัดเอกสารสำหรับผู้เรียนมีความแตกต่างกันออกไปตามลักษณะ และจุดประสงค์ของเนื้อหาวิชา ตามปกติผู้เรียนจะได้รับเอกสารเป็นชุด เพื่อใช้ในการศึกษา การจัดเอกสารสำหรับผู้เรียนอยู่ในดุลยพินิจของผู้สอน เอกสารดังกล่าวอาจเป็นเอกสารสำหรับการทำงานกลุ่ม หรือสำหรับสมาชิกแต่ละคนศึกษา บางส่วนของงาน เพื่อนำสิ่งที่ได้จากการศึกษาแบ่งปันแก่เพื่อนร่วมกลุ่มภายหลัง ดังนั้นผู้เรียนจึงต้องรับผิดชอบจัดการกับเอกสารที่ได้รับอย่างเต็มความสามารถ

5. ความคาดหวังในบทบาทผู้เรียน (Student Role Expectation) การเรียนการสอนแบบร่วมมือมีความคาดหวังให้ผู้เรียนมีปฏิสัมพันธ์กัน มีการแบ่งปันความคิดเห็นและเอกสารต่างๆ สนับสนุนและกระตุ้นซึ่งกันและกันเพื่อให้สมาชิกกลุ่มทุกคนเกิดความไว้วางใจในการเรียนแบบร่วมมือ แต่ละกลุ่มต้องมีการตั้งเป้าหมายของกลุ่มที่ชัดเจน และสมาชิกกลุ่มแต่ละคนได้รับการคาดหวังให้มีส่วนร่วมในการนำกลุ่มไปสู่เป้าหมายนั้น

อรพรรณ พรสีมา (2540) กล่าวว่า ขั้นตอนในการเรียนรู้แบบร่วมมือไม่ว่าจะใช้เทคนิคใดก็ตามจะมีลำดับในการเรียนที่คล้ายคลึงกัน คือ ขั้นเตรียม ขั้นสอน ขั้นทำงานกลุ่ม ขั้นตรวจสอบผลงานและทดสอบ ขั้นสรุปบทเรียนและประเมินผลการทำงานของกลุ่ม มีรายละเอียด ดังนี้

1. ขั้นเตรียม กิจกรรมในขั้นนี้ประกอบด้วย ผู้สอนแนะนำทักษะในการเรียนรู้ร่วมกันและจัดผู้เรียนเป็นกลุ่มย่อยๆ ประมาณ 2 - 6 คน ผู้สอนควรแนะนำเกี่ยวกับระเบียบของกลุ่ม บทบาทหน้าที่ของสมาชิกกลุ่ม แจกวัสดุประสงค์ของบทเรียนและทำกิจกรรมร่วมกัน และการฝึกฝนทักษะพื้นฐานที่จำเป็นสำหรับการทำกิจกรรมกลุ่ม

2. ขั้นสอน ผู้สอนนำเข้าสู่บทเรียน แนะนำเนื้อหาและแหล่งข้อมูล มอบหมายงานให้ผู้เรียน แต่ละกลุ่มอธิบายขั้นตอนการทำงาน

3. ขั้นทำกิจกรรมรวมกลุ่ม ผู้เรียนเรียนรู้ด้วยกันในกลุ่มย่อย โดยที่แต่ละคนมีบทบาทและหน้าที่ตามที่ได้รับมอบหมาย เป็นขั้นตอนที่สมาชิกจะได้ร่วมกันรับผิดชอบต่อผลงานของกลุ่มในขั้นนี้ ผู้สอนกำหนดให้ผู้เรียนใช้เทคนิคต่าง ๆ กันในการทำกิจกรรมแต่ละครั้ง เทคนิคที่ใช้แต่ละครั้งต้องเหมาะสมกับวัตถุประสงค์ในการเรียนแต่ละเรื่อง ในการเรียนครั้งหนึ่งๆ อาจต้องใช้หลายเทคนิคประกอบกัน เพื่อให้เกิดประสิทธิผล

4. **ขั้นตรวจสอบผลงานและทดสอบ** ในขั้นนี้เป็นการตรวจสอบว่า ผู้เรียนได้ปฏิบัติหน้าที่ครบถ้วนแล้วหรือยัง ผลปฏิบัติเป็นอย่างไร เน้นการตรวจสอบผลงานกลุ่มและรายบุคคล ในบางกรณีผู้เรียนอาจต้องซ่อมเสริมสิ่งที่ยังขาดตกบกพร่อง ต่อจากนั้นเป็นการทดสอบ

5. **ขั้นสรุปบทเรียนและประเมินผลการทำงานกลุ่ม** ผู้สอนและผู้เรียนช่วยกันสรุปบทเรียน ถ้ามีสิ่งที่ยังไม่เข้าใจ ผู้สอนควรอธิบายเพิ่มเติม ผู้สอนและผู้เรียนช่วยกันประเมินผลการทำงานกลุ่ม และพิจารณาว่าอะไรคือจุดเด่นของงาน อะไรคือสิ่งที่ควรปรับปรุง

2.6 ขั้นตอนของการเรียนรู้แบบร่วมมือ

จากการศึกษาแนวทางการจัดการเรียนรู้แบบร่วมมือ สามารถสรุปขั้นตอนและกิจกรรมการเรียนการสอนในแต่ละขั้นได้ดังต่อไปนี้

ขั้นที่ 1 เตรียม ประกอบด้วยกิจกรรมดังนี้

1. จัดผู้เรียนเป็นกลุ่มย่อยประมาณ 2 - 6 คน
2. ผู้สอนแนะนำการเรียนแบบร่วมมือ เช่น ระเบียบของกลุ่ม บทบาทของผู้เรียนเป็นกลุ่ม ความสำคัญของการช่วยเหลือกันในการทำงานร่วมกัน ความสำคัญของแต่ละบุคคลที่แตกต่างกัน
3. ผู้สอนแจ้งวัตถุประสงค์ของการเรียน

4. เตรียมอุปกรณ์

ขั้นที่ 2 นำเข้าบทเรียนและสอน ประกอบด้วยกิจกรรมดังนี้

1. ผู้สอนทบทวนบทเรียน
2. แนะนำแหล่งเนื้อหาและแหล่งข้อมูล
3. มอบหมายงานให้ผู้เรียนแต่ละกลุ่ม และอธิบายขั้นตอนการทำงาน

ขั้นที่ 3 ทำกิจกรรมกลุ่ม ประกอบด้วยกิจกรรมดังนี้

1. ผู้เรียนร่วมกันทำงานในกลุ่มย่อย ทำหน้าที่ตามบทบาทของตนเอง
2. ผู้เรียนร่วมปรึกษาหารือ อภิปรายแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน ขั้นนี้ใช้เวลาประมาณ 25 - 30 นาที

ขั้นที่ 4 ตรวจสอบผลงานและทดสอบ ประกอบด้วยกิจกรรมดังนี้

1. ตรวจสอบความครบถ้วนในการปฏิบัติหน้าที่ของผู้เรียน ผลปฏิบัติงาน
2. เน้นตรวจสอบผลงานกลุ่ม และรายบุคคลบางกรณีที่ต้องซ่อมเสริม
3. ทดสอบ

ขั้นที่ 5 ระดมสมอง สรุปรบทเรียนและประเมินผล ประกอบด้วยกิจกรรมดังนี้

1. นำเสนอผลงานแต่ละกลุ่ม โดยระดมแนวคิดร่วมกันทั้งห้อง
2. ผู้สอนและผู้เรียนร่วมกันประเมินผลการทำงานกลุ่ม พิจารณาจุดเด่น จุดด้อยของงานและสิ่งที่ควรปรับปรุง
3. ผู้สอนแสดงบทบาทซักถามเพื่อให้ผู้เรียนเสนอความคิดเห็น และอธิบายเพิ่มเติมในประเด็นที่ไม่ชัดเจน หรือผู้เรียนไม่เข้าใจ

2.7 บทบาทของผู้เรียนและผู้สอนในการเรียนรู้แบบร่วมมือ

การเรียนรู้แบบร่วมมือส่งเสริมทักษะหลายด้านของผู้เรียน และเนื่องจากการเรียนแบบร่วมมือ มีลักษณะเฉพาะตัวแตกต่างไปจากการเรียนแบบอื่น ๆ ทั่วไป บทบาทของผู้เรียนและผู้สอนก็ต้องมีลักษณะเฉพาะและชัดเจนด้วยเช่นกัน จึงจะทำให้ผู้เรียนเรียนรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และบรรลุผลตามเป้าหมาย

เจอร์ลาช (Gerlach, 1994 อ้างถึงใน สุมาลี กาญจนชาติรี, 2543) อธิบายเกี่ยวกับบทบาทของผู้เรียนที่เรียนแบบเดิมกับเรียนแบบร่วมมือไว้ดังตารางที่ 2.2

ตารางที่ 2.2 บทบาทของผู้เรียนที่เรียนแบบเดิมกับเรียนแบบร่วมมือ

บทบาทของผู้เรียนที่เรียนแบบเดิม	บทบาทของผู้เรียนที่เรียนแบบร่วมมือ
1. เป็นผู้ฟัง ผู้สังเกตและจดบันทึก	1. เป็นผู้แก้ปัญหา ผู้สนับสนุนและอภิปราย
2. ผู้เรียนไม่ถูกคาดหวังว่าเตรียมตัวมาเรียน	2. ผู้เรียนถูกคาดหวังว่าเตรียมตัวมาเรียน
3. นำเสนอผลงานต่อคนกลุ่มเล็กๆ	3. นำเสนอผลงานต่อกลุ่ม คนกลุ่มใหญ่หรือชุมชน
4. ปฏิบัติงานตามความต้องการของตนเอง	4. ปฏิบัติงานตามความคาดหวังของสังคม
5. ทำงานแข่งกับผู้อื่น	5. ทำงานร่วมกับผู้อื่น
6. รับผิดชอบและกำหนดการเรียนรู้ของตนเอง	6. รับผิดชอบและกำหนดการเรียนรู้ของกลุ่ม
7. ใช้ครูและตำราเป็นแหล่งความรู้	7. ใช้เพื่อน ตนเองและความคิดของคนในสังคมเป็นแหล่งความรู้

ฉันทนา โหมตมณี (2543) กล่าวว่า ผู้สอนในการเรียนแบบร่วมมือต้องมีบทบาท ดังนี้

1. กำหนดขนาดของกลุ่ม (โดยประมาณ 2 - 6 คนต่อกลุ่ม) และลักษณะกลุ่ม ซึ่งควรเป็นกลุ่มที่คละความสามารถ (มีทั้งผู้เรียนเก่ง เรียนปานกลาง และเรียนอ่อน)

2. ดูแลการจัดลักษณะการนั่งของสมาชิกกลุ่มให้สะดวกที่จะทำงานร่วมกันและง่ายต่อการสังเกตและติดตามความก้าวหน้าของกลุ่ม
 3. ชี้แจงกรอบกิจกรรมให้ผู้เรียนแต่ละคนเข้าใจวิธีการและกฎเกณฑ์การทำงาน
 4. สร้างบรรยากาศที่เสริมสร้างการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และกำหนดหน้าที่ความรับผิดชอบของสมาชิกกลุ่ม
 5. เป็นที่ปรึกษาของทุกกลุ่มย่อย และคอยติดตามความก้าวหน้าในการเรียนรู้ของกลุ่มและสมาชิกกลุ่ม
 6. ยกย่องเมื่อผู้เรียนทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม ให้รางวัล คำชมเชยในลักษณะกลุ่ม
 7. กำหนดว่าผู้เรียนควรทำงานร่วมกันแบบกลุ่มนานเพียงใด
- สรวยสุตา ปานสกุล (2545) ได้ระบุบทบาทของผู้เรียนและผู้สอนในการเรียนรู้แบบร่วมมือ ดังแสดงในตารางที่ 2.3

ตารางที่ 2.3 บทบาทของผู้เรียนและผู้สอนในการเรียนรู้แบบร่วมมือ

บทบาทของผู้เรียน	บทบาทของผู้สอน
1. ต้องพัฒนาทักษะการสื่อความหมายของตนเองให้ดีและไว้วางใจซึ่งกันและกัน	1. จัดแบ่งกลุ่มผู้เรียน
2. สมาชิกทุกคนต้องปฏิบัติหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายอย่างเต็มที่	2. จัดอุปกรณ์ให้สามารถสังเกตติดตามความก้าวหน้าในการทำงานกลุ่มได้สะดวก
3. ให้เกียรติและรับฟังความคิดเห็นของเพื่อนสมาชิกทุกคน	3. สร้างบรรยากาศที่ส่งเสริมการแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน
4. ผู้เรียนรับผิดชอบการเรียนรู้ของตนเองและเพื่อนในกลุ่ม ร่วมมือ แบ่งปัน และให้กำลังใจซึ่งกันและกัน	4. ทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาของทุกกลุ่มย่อย
	5. ควรยกย่องเมื่อเห็นผู้เรียนทำงานเป็นกลุ่ม
	6. เป็นผู้กำหนดว่าผู้เรียนควรทำงานกลุ่มเป็นเวลานานเท่าใด

พัฒนาการของเด็กระดับประถมศึกษาตอนปลาย (ชั้น ป.4 - ป.6 : อายุ 9 - 12 ปี) พบว่าเพื่อนในกลุ่มมีอิทธิพลต่อพฤติกรรม ทักษะคิด และค่านิยมของเด็กมาก เนื่องจากเด็กในวัยนี้ต้องการการยอมรับจากกลุ่มและเริ่มเรียนรู้ที่จะให้ความร่วมมือ รู้จักให้และรับเด็กจะใช้เวลากับ

เพื่อนร่วมวัยมากขึ้น และจะเลียนแบบพฤติกรรมต่างๆ จากเพื่อน เพื่อนเป็นผู้ที่ให้แรงเสริม ขณะเดียวกันก็เป็นผู้ประเมินพฤติกรรม ดังนั้น ปฏิสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนจึงมีความสำคัญมากเมื่อ จะต้องทำงานร่วมกับผู้อื่นก็จะพยายามทำงานต่างๆ ให้สำเร็จ (จุลลดา จุลเสวก, 2549)

2.8 ประโยชน์ของการเรียนรู้แบบร่วมมือ

การจัดการเรียนรู้แบบร่วมมือสามารถช่วยพัฒนาให้ผู้เรียนได้รับประโยชน์ในการเรียนรู้ ด้านต่าง ๆ มากมาย ทั้งด้านจิตพิสัย ทักษะพิสัย และทักษะพิสัย การเรียนแบบร่วมมือช่วยให้ผู้เรียน เรียนรู้ด้วยการแสวงหาความรู้ด้วยตนเองมากขึ้น มีแหล่งการเรียนรู้จากแหล่งต่าง ๆ และผู้เรียนยัง ต้องรับผิดชอบต่อการเรียนรู้ของตนเองและสมาชิกในกลุ่มด้วย

การจัดการเรียนรู้แบบร่วมมือ มีประโยชน์ต่อผู้เรียน ทั้งในด้านสังคม และวิชาการ ดังนี้ (กรมวิชาการ, 2543)

1. สร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างสมาชิก เพราะทุก ๆ คนร่วมมือในการทำงานกลุ่ม ทุก ๆ คนมีส่วนร่วมเท่าเทียมกันทำให้เกิดเจตคติที่ดีต่อการเรียน
2. ส่งเสริมให้สมาชิกทุกคนมีโอกาสคิด พูด แสดงออก แสดงความคิดเห็น ลงมือกระทำ อย่างเท่าเทียมกัน
3. ส่งเสริมให้ผู้เรียนรู้จักช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เช่น เด็กเก่งช่วยเด็กที่เรียนไม่เก่ง ทำให้เด็กเก่งภาคภูมิใจ รู้จักใช้เวลา ส่วนเด็กอ่อนเกิดความซาบซึ้งในน้ำใจของเพื่อนสมาชิกด้วยกัน
4. ทำให้รู้จักรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น การร่วมคิด การระดมความคิด นำข้อมูลที่ได้มา พิจารณาร่วมกัน เพื่อหาคำตอบที่เหมาะสมที่สุด เป็นการส่งเสริมให้ช่วยกันค้นหาข้อมูลให้มาก คิด วิเคราะห์และเกิดการตัดสินใจ
5. ส่งเสริมทักษะทางสังคม ทำให้ผู้เรียนรู้จักปรับตัวในการอยู่ร่วมกันด้วยมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน เข้าใจกันและกัน
6. ส่งเสริมทักษะการสื่อสาร ทักษะการทำงานเป็นกลุ่ม สามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ สิ่งเหล่านี้ล้วนส่งเสริมผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนให้สูงขึ้น

การเรียนแบบร่วมมือส่งเสริมให้เกิดประโยชน์ในด้านต่าง ๆ มากมาย (อุษาวดี, 2536 อ้างถึงใน วรรณุช เนตรพิศาลวนิช, 2544)

1. ด้านผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน การเรียนแบบร่วมมือนี้เป็นการเรียนที่จัดให้ผู้เรียนได้ ร่วมมือกันเรียนเป็นกลุ่มเล็กประมาณ 2 - 6 คน เพื่อให้บรรลุเป้าหมายทางการเรียนร่วมกัน นับว่าเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้เรียนทุกคนในกลุ่มแสดงความคิดเห็นและแสดงออกตลอดจนลงมือกระทำ อย่างเท่าเทียมกัน มีการให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ผู้เรียนในกลุ่มได้ร่วมกันคิดร่วมกันทำงาน

จนกระทั่งสามารถหาคำตอบที่เหมาะสมที่สุดได้ถือว่าเป็นการสร้างความรู้ด้วยตนเอง ช่วยให้
 ความรู้ที่ได้รับเป็นความรู้ที่มีความหมายต่อผู้เรียนอย่างแท้จริง จึงทำให้มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน
 ของผู้เรียนเพิ่มสูงขึ้น

2. ด้านการปรับปรุงความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล การเรียนแบบร่วมมือเปิดโอกาสให้ผู้เรียน
 ที่มีภูมิหลังต่างกันได้มาทำงานร่วมกัน พึ่งพาซึ่งกันและกัน มีการรับฟังความคิดเห็น เข้าใจและเห็น
 ใจสมาชิกในกลุ่ม ทำให้เกิดการยอมรับมากขึ้น เกิดความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ซึ่งจะส่งผลให้มี
 ความรู้สึกที่ดีต่อผู้อื่นในสังคมมากขึ้น

3. ด้านทักษะในการทำงานร่วมกันให้เกิดผลสำเร็จที่ดีและการรักษาความสัมพันธ์ที่ดีทาง
 สังคม การเรียนแบบร่วมมือช่วยปลูกฝังทักษะในการทำงานร่วมกัน ทำให้ผู้เรียนไม่มีปัญหาในการ
 ทำงานร่วมกับผู้อื่นและส่งผลให้งานกลุ่มประสบผลสำเร็จตามเป้าหมายร่วมกัน ทักษะทางสังคมที่
 ผู้เรียนจะเกิดการเรียนรู้ ได้แก่ ความเป็นผู้นำ การสร้างความไว้วางใจกัน การตัดสินใจ การสื่อสาร
 การจัดการกับข้อขัดแย้ง ทักษะเกี่ยวกับการจัดกลุ่มสมาชิกภายในกลุ่ม เป็นต้น

4. ด้านทักษะการร่วมมือกันแก้ปัญหา ในการทำงานกลุ่มสมาชิกจะได้รับทราบและทำ
 ความเข้าใจในปัญหาร่วมกัน จากนั้นก็ระดมความคิดช่วยกันวิเคราะห์หาสาเหตุของปัญหา เมื่อ
 ทราบสาเหตุของปัญหาสมาชิกในกลุ่มก็จะแสดงความคิดเห็นเพื่อหาวิธีการแก้ไขปัญหา มีการ
 อภิปรายให้เหตุผลซึ่งกันและกันจนสามารถตกลงร่วมกันได้ว่าจะเลือกวิธีการใดในการแก้ปัญหาจึง
 จะเหมาะสม พร้อมกับลงมือร่วมกันแก้ปัญหาตามขั้นตอนที่กำหนดไว้ตลอดจนทำงานประเมิน
 กระบวนการแก้ปัญหาของกลุ่มด้วย

5. ด้านการทำให้รู้จักและตระหนักในคุณค่าของตนเอง ในการทำงานกลุ่มสมาชิกกลุ่มทุก
 คนจะได้แสดงความคิดเห็นร่วมกัน การที่สมาชิกในกลุ่มยอมรับในความคิดเห็นของเพื่อนสมาชิก
 ด้วยกัน ย่อมทำให้สมาชิกในกลุ่มมีความรู้สึกภาคภูมิใจในตนเอง และคิดว่าตนเองมีคุณค่าที่
 สามารถช่วยให้กลุ่มประสบความสำเร็จได้ การจัดการเรียนแบบร่วมมือ มีองค์ประกอบที่ค่อนข้าง
 ซับซ้อนแต่ให้ประโยชน์กับผู้เรียนเป็นอย่างดี

ทิมพินท์ เตชะคุปต์ (2542) กล่าวถึงประโยชน์ของการเรียนแบบร่วมมือไว้ 5 ประการดังนี้

1. การเรียนแบบร่วมมือช่วยสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างสมาชิก เพราะทุก ๆ คนร่วมมือ
 ในการทำงานกลุ่ม ทุก ๆ คนมีส่วนร่วมเท่าเทียมกัน

2. สมาชิกทุกคนมีโอกาสคิด พูด แสดงออก แสดงความคิดเห็น ลงมือกระทำอย่างเท่า
 เทียมกัน

3. การเรียนรู้แบบร่วมมือช่วยเสริมให้สมาชิกในกลุ่มช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เช่น เด็กเก่งช่วยเด็กที่เรียนไม่เก่ง ทำให้เด็กเก่งภาคภูมิใจ รู้จักใช้เวลา ส่วนเด็กที่ไม่เก่งเกิดความซาบซึ้งในน้ำใจของเพื่อนสมาชิกด้วยกัน

4. การเรียนแบบร่วมมือช่วยให้นักเรียนช่วยกันคิด ทำให้เกิดการระดมความคิด นำข้อมูลที่ได้มาพิจารณาร่วมกันเพื่อประเมินคำตอบที่เหมาะสมที่สุด เป็นการส่งเสริมให้ช่วยกันค้นหาข้อมูลให้มาก และรู้จักวิเคราะห์การตัดสินใจเลือก

5. ส่งเสริมทักษะทางสังคม เช่น การอยู่ร่วมกันด้วยมนุษยสัมพันธ์ที่ติดต่อกันเข้าใจกันและกัน อีกทั้งเสริมทักษะการสื่อสาร ทักษะการทำงานเป็นกลุ่ม สิ่งเหล่านี้ล้วนส่งเสริมผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนให้สูงขึ้น

การเรียนแบบร่วมมือจะช่วยให้ผู้เรียนมีพัฒนาการในตนเองทั้งด้านความรู้ ความรับผิดชอบต่อตนเองและผู้อื่น การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น การเห็นคุณค่าในตนเอง และการสร้างบรรยากาศในการเรียนให้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง ซึ่ง สุรศักดิ์ หลาบมาลา (2536) ได้กล่าวถึงประโยชน์ของการเรียนแบบร่วมมือไว้ดังนี้

1. การเรียนแบบร่วมมือไม่ทำให้ความคิดวิเคราะห์และการให้เหตุผลระดับสูงของเด็กเก่งลดลง เพราะการสอนจะไม่เน้นการฝึกซ้ำแล้วซ้ำอีก เด็กมีเวลาในการเรียนหลักการคิดวิเคราะห์ และการให้เหตุผลมากขึ้น การวิจัยพบว่า เด็กเก่งมักใช้วิธีการหรือยุทธวิธีในการแก้ปัญหาในระดับสูงเมื่อเรียนแบบร่วมมือ แต่เมื่อเรียนกับเด็กเก่งด้วยกัน เด็กเก่งจะใช้วิธีการแก้ปัญหาทั้งระดับสูงและระดับต่ำพอ ๆ กัน

2. เด็กเก่งจะเก่งทางวิชาการมากขึ้นเมื่อเรียนแบบร่วมมือ เพราะเด็กเก่งทราบว่าตนเองต้องอธิบายบทเรียนให้เพื่อนฟังจึงศึกษาอย่างถ่องแท้ เมื่ออธิบายบทเรียนหลายครั้งทำให้เข้าใจบทเรียนได้ดีกว่าเดิม รวมทั้งได้ตรวจงานของเพื่อนด้วย

3. เด็กอ่อนไม่ถ่วงการเรียนรู้ของเด็กเก่ง เพราะเด็กอ่อนทราบบทบาทว่าตนต้องรับฟังคำอธิบายจากเด็กเก่งจึงตั้งใจฟัง และเด็กเก่งเป็นผู้อธิบายจึงไม่มีอะไรมาถ่วงความก้าวหน้าซึ่งกันและกัน

4. ถ้าเด็กเก่งได้อยู่กลุ่มเดียวกันแล้วจะไม่มีใครอธิบายให้ใครฟัง นอกจากนั้น การศึกษาเพื่ออธิบายให้เพื่อนฟังจะต้องศึกษาอย่างละเอียดและลึกซึ้งเพื่อให้เข้าใจจนสามารถอธิบายให้เพื่อนฟังได้

5. เด็กเก่งมีเวลาศึกษาค้นคว้าน้อยลง ชื่อนี้ถูกต้องเพราะเด็กเก่งต้องใช้เวลาส่วนหนึ่งดูแลเพื่อนในกลุ่ม จึงมีเวลาเป็นของตนเองน้อยลง ดังนั้นความรู้ที่กว้างขวางอาจจะลดลงบ้าง แต่ความรู้ในทางลึกจะเพิ่มขึ้น

6. วิธีการเรียนแบบร่วมมือนั้น เด็กที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูงจะต้องเป็นที่ฟังให้เด็กที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนปานกลางและต่ำ ทำให้เด็กมีทัศนคติที่ดีต่อกัน

7. ช่วยส่งเสริมทักษะทางสังคมให้แก่เด็ก เพราะทุกคนมีเพื่อนคอยช่วยเหลือ ไม่รู้สึกเปล่าเปลี่ยว นอกจากนั้นการทำงานกลุ่มจะเชื่อมสู่ทักษะที่หลากหลาย

จากแนวความคิดของนักการศึกษาสามารถสรุปได้ว่าการเรียนรู้แบบร่วมมือจะช่วยให้ผู้เรียนได้รับประสบการณ์ที่สัมพันธ์กับชีวิตจริงได้รับการฝึกฝนการทำงานร่วมกับผู้อื่น มีทักษะการแสวงหาความรู้การบันทึกความรู้ ความคิด การแสดงออก การจัดการกับความรู้อ การสร้างองค์ความรู้ใหม่ การแก้ปัญหาและกระบวนการทำงานกลุ่ม ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะช่วยเพิ่มผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนให้แก่ผู้เรียน ส่งเสริมให้ผู้เรียนมีทักษะทางสังคมเพิ่มขึ้น รวมถึงเป็นการส่งเสริมและพัฒนาผู้เรียนให้เป็นผู้ที่มีเชาวน์อารมณ์ที่ดี คือเป็นผู้ที่มีความสามารถในการตระหนักรู้ในความคิด ความรู้สึก และภาวะอารมณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับตนเองและผู้อื่นได้ สามารถสร้างสัมพันธภาพที่ดีกับผู้อื่นได้อย่างประสบความสำเร็จ สามารถที่จะเป็นสมาชิกที่ดีและอยู่ในสังคมได้ ดังนั้นการเรียนแบบร่วมมือจึงเป็นวิธีการเรียนที่ช่วยพัฒนาผู้เรียนให้เป็นบุคคลที่มีคุณภาพ คือ มีความสามารถทางด้านเชาวน์อารมณ์และด้านเชาวน์ปัญญา สามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งเป็นสิ่งที่ครู ผู้ปกครอง และสังคมต้องการเป็นอย่างยิ่ง

ตอนที่ 3 สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ

3.1 สิ่งแวดล้อม

3.1.1 ความหมายของสิ่งแวดล้อม

สิ่งแวดล้อมเป็นสิ่งที่อยู่แวดล้อมตัวเรา เราไม่สามารถหลีกเลี่ยงการปะทะกับสิ่งแวดล้อม ทั้งดีและไม่ดี ก่อนที่จะทำความเข้าใจกับสิ่งแวดล้อมในด้านอื่น ต้องรู้จักความหมายของสิ่งแวดล้อมก่อน ซึ่งมีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายของสิ่งแวดล้อมไว้ดังนี้

กุสุมาลย์ มาแมนสกุล (2540) กล่าวว่าสิ่งแวดล้อม หมายถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่รอบตัวมนุษย์ ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติและมนุษย์สร้างขึ้น โดยมีอิทธิพลต่อความเป็นอยู่ของมนุษย์

ภิญญาภรณ์ เพ็ญภินันท์ (2544) กล่าวว่าสิ่งแวดล้อม คือสิ่งต่างๆ ที่อยู่รอบๆ ตัวเรา ทั้งที่เกิดขึ้นหรือมีอยู่เองตามธรรมชาติ และที่มนุษย์สร้างขึ้น ซึ่งล้วนมีอิทธิพลต่อการอาศัยดำรงชีวิตของมนุษย์

อัญชรา หวังวีระ (2544) ให้ความหมายของสิ่งแวดล้อมว่า หมายถึงการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างชาญฉลาดและมีเหตุผล คำนึงถึงผลได้ผลเสีย ความขาดแคลนและความหายาก ซึ่งมีผลต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ตลอดไป

อภิรัตน์ ทองแกมแก้ว (2545) กล่าวว่า สิ่งแวดล้อม หมายถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่รอบตัวมนุษย์และมีประโยชน์ต่อมนุษย์ทั้งทางตรงและทางอ้อม ประโยชน์ทางตรงได้แก่ การที่มนุษย์นำทรัพยากรธรรมชาติต่างๆมาใช้เพื่อการดำรงอยู่ของชีวิตไม่ว่าจะเป็นการใช้น้ำ ดินไม้ อาหาร สัตว์ ประโยชน์ทางอ้อม ได้แก่ การที่มีทรัพยากรสิ่งแวดล้อมทำให้มนุษย์มีชีวิตรอดอยู่ได้เพราะความสมดุลทางธรรมชาตินั่นเอง

ภาสินี เปี่ยมพงศ์สานต์ (2546) กล่าวว่า สิ่งแวดล้อม หมายถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่แวดล้อมตัวมนุษย์ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ได้แก่ พืช มนุษย์ สัตว์ สิ่งแวดล้อมที่ไม่มีชีวิต เช่น อากาศ น้ำ หิน ฯลฯ สิ่งแวดล้อมทั้งสองประเภทนี้รวมเรียกว่า สิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติหรือถ้าไม่นับคน สิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติก็หมายถึงสิ่งแวดล้อมมนุษย์นั่นเอง

จากความหมายของสิ่งแวดล้อมที่กล่าวมาพอสรุปได้ว่า สิ่งแวดล้อม หมายถึงสิ่งที่อยู่รอบตัวเราทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันทั้งระบบ หากสิ่งหนึ่งสิ่งใดเกิดการเปลี่ยนแปลงก็จะส่งผลถึงส่วนอื่นด้วย

3.1.2 ประเภทของสิ่งแวดล้อม

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2535) ได้แบ่งประเภทของสิ่งแวดล้อมไว้ 2 ประเภท คือ

1. สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ (Natural Environment) หรือสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ เช่น ป่าไม้ สัตว์ป่า ดิน อากาศ แร่ ฯลฯ สิ่งแวดล้อมเหล่านี้แบ่งออกเป็น 2 ชนิด ได้แก่

1.1 สิ่งแวดล้อมที่มีชีวิต (Biotic Environment) อันได้แก่ พืช สัตว์ มนุษย์

1.2 สิ่งแวดล้อมที่ไม่มีชีวิต (Abiotic Environment) เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ไม่มีชีวิต ทั้งที่มองเห็นได้และไม่สามารถมองเห็นได้ เช่น ลม ฟ้า อากาศ ดิน ภูมิประเทศ ฯลฯ

2. สิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น (Man-made Environment) เป็นสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์เป็นผู้สร้างขึ้นซึ่งสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ชนิด ได้แก่

2.1 สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ (Physical Environment) เป็นสิ่งแวดล้อมที่เป็นวัตถุมีลักษณะทางกายภาพมองเห็นชัดเจน เช่น บ้าน ถนน เสื้อผ้า ฯลฯ

2.2 สิ่งแวดล้อมทางสังคม (social Environment) เป็นสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น แต่ไม่ใช่วัตถุ ไม่สามารถมองเห็นได้ เป็นพฤติกรรมที่แสดงออก เช่น วัฒนธรรม ประเพณี การเมือง กฎหมาย ฯลฯ

สิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น ต่างมีความสัมพันธ์กัน พึ่งพาอาศัยกันและกัน ไม่ว่าจะเป็นสิ่งมีชีวิตด้วยตนเอง หรือสิ่งมีชีวิตกับสิ่งไม่มีชีวิต อาทิ เช่น ต้นไม้ อาศัยดินยึดลำต้น ใ้รากในการดูดน้ำและแร่ธาตุจากดินไปเลี้ยงส่วนต่าง ๆ ของลำต้น โดยใช้แสงสว่างและอากาศในการปรุงอาหารและสร้างพลังงาน เพื่อใช้ในการเจริญเติบโตและขยายพันธุ์ต่อไป สัตว์กินพืช ผัก ผลไม้เป็นอาหาร ในทำนองเดียวกันดินได้รากของพืชยึดดินไม่ให้เกิดการพังทลาย พืชก็คลายออกซิเจนกลับคืนสู่อากาศ อากาศกลายเป็นไอน้ำตกสู่พื้นโลกอีกครั้งหนึ่ง

ราตรี ภารา (2543) กล่าวว่าสิ่งแวดล้อมสามารถแบ่งออกเป็นประเภทใหญ่ๆ ได้ 2 ประเภท ดังนี้

1. สิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ (Natural Environment) อาจแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภทคือ

1.1 สิ่งมีชีวิต (Biotic Environment) เช่น พืชหรือป่าไม้ สัตว์และมนุษย์ เป็นต้น

1.2 สิ่งไม่มีชีวิต (Abiotic Environment) เช่น ดิน น้ำ อากาศ เมฆ เสียง เป็นต้น

2. สิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น (Man made Environment) เช่น บ้าน ถนน สะพาน โต๊ะ เก้าอี้ วัตถุมีพิษ เสียง อารมณ์ วัฒนธรรม ประเพณี ศาสนา การศึกษา ฯลฯ ซึ่งสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้นอาจแยกเป็น 2 ประเภทคือ

2.1. สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ (Physical Environment) เป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น และสามารถมองเห็นได้ เช่น ถนน บ้านเรือน เมือง สะพาน รถ เครื่องบิน เรือ เจตีย์ วัด สิ่งก่อสร้าง หรือสถาปัตยกรรม เป็นต้น

2.2 สิ่งแวดล้อมทางสังคม (Social Environment) อาจสร้างขึ้นโดยตั้งใจและไม่ตั้งใจ หรือสร้างเพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยของการอยู่ร่วมกัน เช่น วัฒนธรรม ประเพณี ศาสนา กฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับ กฎเกณฑ์ รวมไปถึง การทะเลาะวิวาท การส่งเสียงคำทอ พฤติกรรม ลักษณะท่าทางนักเลง เป็นต้น

จิรันนัท ชะอุ่มใบ (2544) กล่าวว่าสิ่งแวดล้อมสามารถจำแนกได้เป็น 2 ประเภท คือ

1. สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ (Natural Environment) หมายถึงทรัพยากรต่างๆที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ และมนุษย์สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต เช่น คน พืช สัตว์ ดิน น้ำ อากาศ และพลังงาน เป็นต้น ซึ่งมีทั้งชนิดที่ใช้แล้วหมดไป ชนิดที่มีการหมุนเวียนหรือใช้ไม่มีวันหมด และชนิดที่สามารถทดแทนได้

2. สิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น (Man - made Environment) หมายถึงทุกสิ่งรอบตัวเราที่มนุษย์จัดกระทำขึ้น ทั้งที่สร้างขึ้นจากการนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ในการผลิต เช่น

ไฟฟ้า กระจก น้ำมัน เป็นต้น และสิ่งที่มนุษย์สังเคราะห์ขึ้นมาใหม่ เช่น พลาสติก เป็นต้น ซึ่งจัดเป็นสิ่งที่ไม่มีชีวิต

3.1.3 ความสำคัญของสิ่งแวดล้อม

สิ่งแวดล้อมเป็นสิ่งสำคัญ มนุษย์พยายามดัดแปลงสิ่งแวดล้อมให้เป็นไปตามความต้องการของมนุษย์ และในบางครั้งก็มากเกินไปจนเป็นเหตุให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นพิษหรือที่เรียกว่าภาวะมลพิษขึ้น ซึ่งส่งผลกระทบต่อมนุษย์ มนุษย์ทุกคนจึงควรให้ความสนใจและควรมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับตัวมนุษย์เองตลอดจนเข้าใจถึงความเกี่ยวข้องสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมเนื่องจากสิ่งแวดล้อมมีอิทธิพลต่อชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์เป็นอันมาก ดังที่ รวีวรรณ ชินะตระกูล (2540) กล่าวว่า สิ่งแวดล้อม คือ ทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่รอบตัวมนุษย์ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม มีอิทธิพลเกี่ยวโยงถึงกัน เป็นปัจจัยในการเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน ผลกระทบจากปัจจัยหนึ่งจะมีส่วนเสริมสร้าง และทำลายอีกส่วนหนึ่งอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ สิ่งแวดล้อมเป็นวงจร และวัฏจักรที่เกี่ยวข้องกันไปทั้งระบบ เมื่อสิ่งแวดล้อมหนึ่งเป็นพิษ ก็ย่อมเกิดปัญหากับสิ่งแวดล้อมอื่นด้วย ดังนั้นมนุษย์จึงมีความจำเป็นต้องเข้าใจและเรียนรู้ระบบความสมดุลทางธรรมชาติเพราะผลของการกระทำหนึ่งย่อมส่งผลต่อสิ่งต่างๆ ทั้งระบบและย้อนมาส่งผลกระทบต่อมนุษย์ผู้กระทำเอง

นอกจากนี้ ราตรี ภารา (2543) ได้กล่าวว่า ในทางสิ่งแวดล้อมมนุษย์จัดเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีคุณค่ายิ่ง เป็นผู้นำเอาทรัพยากรธรรมชาติของโลกมาใช้ประโยชน์และมีความสัมพันธ์อย่างแน่นแฟ้นกับสิ่งแวดล้อมตั้งแต่เกิด และจากความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมนั้นนับวันยิ่งทำให้เกิดปัญหามากขึ้น ดังนั้นมนุษย์ถือเป็นตัวการสำคัญที่สุดในการทำลายสิ่งแวดล้อม การแก้ที่ถูกต้องคือการแก้ที่พฤติกรรมของมนุษย์อันเป็นสาเหตุของปัญหาซึ่งอาจจะได้ผลดีกว่าการใช้เทคโนโลยีตามแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นแล้ว ซึ่งสอดคล้องกับ สวัสดิ์ โนนสูง (2543) และ จีรนนท์ ชะอุมไบ (2544) ที่กล่าวว่า มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติโดยจะเป็นผู้ใช้ทรัพยากรเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคม หากไม่มีการจัดการที่ดีจะทำให้ธรรมชาติปรับสภาพไม่ทันจนขาดเสถียรภาพ เกิดความเสื่อมโทรมและเกิดมลพิษ เกิดปัญหาทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง สุขภาพ พละนาถ และทำให้มนุษย์ไม่อาจดำรงชีวิตได้อย่างปกติสุข

สรุปได้ว่า สิ่งแวดล้อมมีความสำคัญต่อมนุษย์ตั้งแต่แรกเกิดจนถึงตลอดชีวิต เป็นสิ่งที่เราหลีกเลี่ยงไม่ได้ มีความเกี่ยวข้องกับมนุษย์ทั้งเรื่องที่ดีและไม่ดี หากมีการรักษาสภาพแวดล้อมจะมีผลดีต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์เอง แต่หากมนุษย์ทำลายสภาพแวดล้อมให้เสื่อมโทรม ณ ที่ใดก็ตามก็จะส่งผลเป็นลักษณะลูกโซ่ไปยังที่อื่นด้วยทั้งทางตรงและทางอ้อม

3.2 ระบบนิเวศ

3.2.1 ความหมายของระบบนิเวศ

ระบบนิเวศ (Ecosystem) คือ หน่วยในการศึกษาทางนิเวศวิทยา โดยปกติจะศึกษาเฉพาะเรื่อง ระบบนิเวศ แต่ละเรื่องจะต้องมีขอบเขตหรือขนาดชัดเจน ประกอบด้วย สิ่งมีชีวิต สิ่งไม่มีชีวิต อยู่ร่วมกัน มีพฤติกรรมร่วมกัน มีการเคลื่อนย้ายของพลังงาน แลกเปลี่ยนสารอาหารซึ่งกันและกัน โดยธรรมชาติแล้วระบบนิเวศจะมีชนิดของสิ่งแวดล้อมหลายชนิดในปริมาณและสัดส่วนแตกต่างกัน แต่จะมีสิ่งแวดล้อมอย่างหนึ่งที่มีลักษณะเด่น แสดงว่าเป็นระบบนิเวศอะไร เช่น ระบบนิเวศเมือง ก็จะมีสิ่งก่อสร้าง บ้านเรือน ถนน โดยจะมีต้นไม้หรือสิ่งแวดล้อมอื่นน้อยกว่า เป็นต้น (สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษาแห่งชาติ, 2535)

สุพจน์ แสงมณี (2549) กล่าวว่า ระบบนิเวศ หมายถึง ระบบที่ประกอบด้วยสิ่งมีชีวิตและสิ่งไม่มีชีวิตอาศัยอยู่ร่วมกันในอาณาบริเวณหนึ่ง ซึ่งมีความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งมีชีวิตด้วยกัน และความสัมพันธ์กับสิ่งไม่มีชีวิตในสภาพแวดล้อมนั้น ระบบนิเวศประกอบด้วยสิ่งมีชีวิตจำนวนมากมาอาศัยอยู่ร่วมกัน ซึ่งล้วนแล้วแต่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันโดยการพึ่งพาอาศัย เกื้อกูลกัน การล่าหรือการเป็นปรสิตกัน หรืออาจดำรงชีวิตอิสระ เป็นต้น

สรุปได้ว่า ระบบนิเวศ หมายถึง ระบบที่ประกอบไปด้วยสิ่งมีชีวิต และสิ่งไม่มีชีวิตอาศัยอยู่ร่วมกันในบริเวณใดบริเวณหนึ่ง โดยสิ่งทีอาศัยอยู่ร่วมกันนั้นล้วนมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันในหลายทาง ไม่ว่าจะเป็น การพึ่งพาอาศัยเกื้อกูลกัน การไล่ล่ากัน เป็นต้น

3.2.2 ประเภทของระบบนิเวศ

สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษาแห่งชาติ (2535) ได้กล่าวว่า ระบบนิเวศทางธรรมชาติ ในโลกแบ่งออกเป็น 2 ระบบใหญ่ ๆ ได้แก่ ระบบนิเวศพื้นดิน และระบบนิเวศน้ำ ซึ่งทั้งสองประเภทนี้ยังมีระบบย่อยอีกมากมาย สำหรับระบบนิเวศพื้นดินใช้ชนิดพืช เป็นดัชนีในการแบ่งเขต เช่น ระบบนิเวศป่าดิบเขา ระบบนิเวศป่าชายเลน ระบบนิเวศเกษตร ฯลฯ ส่วนระบบนิเวศน้ำใช้ความเค็ม เป็นตัวกำหนดระบบนิเวศน้ำ ประกอบด้วยระบบนิเวศน้ำจืด ระบบนิเวศน้ำกร่อย และระบบนิเวศน้ำเค็ม เนื่องจากพื้นที่โลกประมาณสามในสี่เป็นทะเลและมหาสมุทร ที่เหลือเป็นพื้นดิน ระบบนิเวศพื้นดินนั้นเล็กกว่าระบบนิเวศน้ำก็จริง แต่มีความสำคัญและสลับซับซ้อนมากกว่าระบบนิเวศน้ำ มีความเปราะบางและแตกสลายง่ายกว่าระบบนิเวศน้ำ รวมทั้งมีอิทธิพลในการสร้างผลกระทบต่อระบบนิเวศน้ำเป็นอย่างยิ่ง ดังปรากฏให้เห็นในปัจจุบันว่า ระบบนิเวศพื้นดินไม่ว่าจะเป็นเมืองอุตสาหกรรม เกษตรกรรม ป่าไม้หรือเหมืองแร่ ต่างมีผลทำให้ระบบนิเวศน้ำมีปัญหาทั้งสิ้น ดังนั้นถ้าจะรักษาระบบนิเวศน้ำจำเป็นต้องรักษาระบบนิเวศพื้นดินให้ดีกว่า

จำนงค์ ภาษาประเทศ และคณะ (2544) ได้กล่าวถึงประเภทของระบบนิเวศไว้ว่า โดยทั่วไปแหล่งที่อยู่ของกลุ่มสิ่งมีชีวิตส่วนใหญ่ ได้แก่ บนบกและแหล่งน้ำต่างๆ ดังนั้นถ้าจำแนกระบบนิเวศตามแหล่งที่อยู่ สามารถแบ่งระบบนิเวศออกเป็น 2 ประเภทดังนี้

1. ระบบนิเวศบนบก เช่น พืชหญ้า ชายป่า ทะเลทราย เป็นต้น
2. ระบบนิเวศในน้ำ เช่น บ่อน้ำ ห้วย หนอง บึง ทะเล เป็นต้น

นอกจากนี้ยังสามารถจำแนกระบบนิเวศโดยใช้เกณฑ์อื่นๆ เช่น จำแนกระบบนิเวศโดยใช้ลักษณะการเกิด สามารถแบ่งระบบนิเวศได้ ดังนี้

1. ระบบนิเวศที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ เช่น ป่าไม้ ทะเล หนองน้ำ เป็นต้น
2. ระบบนิเวศที่เกิดขึ้นจากการกระทำของมนุษย์ เช่น คูปลา สวนสัตว์ สวนผัก เป็นต้น

ระบบนิเวศจะมีขนาดที่แตกต่างกันออกไป โลกจัดเป็นระบบนิเวศที่ใหญ่ที่สุดที่ประกอบด้วยระบบนิเวศบนบกและระบบนิเวศในน้ำ ซึ่งระบบนิเวศทั้งบนบกและในน้ำยังประกอบด้วยระบบนิเวศที่มีขนาดเล็กลงอีก เช่น ระบบนิเวศของทวีปหรือมหาสมุทรต่าง ๆ เป็นต้น

3.2.3 องค์ประกอบของระบบนิเวศ

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2535) ได้กล่าวว่า ภายในระบบนิเวศมีองค์ประกอบหลายอย่าง ทั้งสิ่งมีชีวิต และสิ่งที่ไม่มีชีวิต ซึ่งอยู่ร่วมกันและมีความสัมพันธ์กัน ดังนี้

1. องค์ประกอบที่เป็นสิ่งที่ไม่มีชีวิต ได้แก่ อินทรีย์สารและอนินทรีย์สาร เช่น ดิน น้ำ แร่ธาตุ อากาศ ฯลฯ

2. องค์ประกอบที่เป็นสิ่งมีชีวิต ได้แก่ สิ่งที่มีชีวิตในระบบนิเวศ จำแนกเป็น 3 ประเภท คือ

2.1 ผู้ผลิต (Producer) คือ พวกที่สามารถนำเอาพลังงานจากแสงอาทิตย์มาสังเคราะห์อาหารขึ้นได้เองจากแร่ธาตุและสสารที่มีอยู่ตามธรรมชาติ ได้แก่ พืชสีเขียว ผู้ผลิตนี้มีความสำคัญมากเพราะเป็นส่วนเริ่มต้น และเชื่อมต่อบรรยากาศส่วนประกอบที่ไม่มีชีวิต กับส่วนที่มีชีวิตอื่น ๆ ในระบบนิเวศ

2.2 ผู้บริโภค (Consumer) คือ พวกที่บริโภคอาหารที่ผู้อื่นผลิต ได้แก่ สัตว์ที่กินพืชเป็นอาหาร (herbivores) ซึ่งจัดเป็นผู้บริโภคขั้นปฐมภูมิ เช่น กระต่าย วัว ควาย ฯลฯ และสัตว์ที่กินสัตว์เป็นอาหาร (Carnivores) ซึ่งจัดเป็นผู้บริโภคขั้นที่สอง เช่น เสือ สุนัขจิ้งจอก ฯลฯ

สำหรับพวกที่บริโภคทั้งพืชและสัตว์ เช่น มนุษย์ จัดอยู่ในพวก omnivores และมักเป็นผู้บริโภค ลำดับสุดท้ายในระบบนิเวศ

2.3 ผู้ย่อยสลาย (Decomposer) เป็นพวกที่ไม่สามารถปรุงอาหารได้ แต่กินอาหารโดยการผลิตเอนไซม์ออกมาย่อยสลายแร่ธาตุต่าง ๆ ของสิ่งมีชีวิตให้เป็นสารโมเลกุล แล้วดูดซึมไปใช้

เป็นสารอาหารบางส่วน ส่วนที่เหลือปลดปล่อยออกไปสู่ระบบนิเวศ ซึ่งผู้ผลิตจะสามารถเอาไปใช้ต่อไป จึงนับว่าผู้ย่อยสลายเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้สารอาหารสามารถหมุนเวียนเป็นวัฏจักรได้

คุณสมบัติที่สำคัญประการหนึ่งของระบบนิเวศ คือ จะมีกลไกที่สามารถควบคุมองค์ประกอบที่สำคัญของระบบไว้ได้ ไม่ว่าจะเป็นผู้ผลิต ผู้บริโภค และผู้ย่อยสลาย รวมทั้งองค์ประกอบที่ไม่มีชีวิตในระบบนิเวศนั้นให้อยู่ในสภาวะสมดุล โดยเฉพาะระบบนิเวศที่มีสิ่งมีชีวิตกับสิ่งแวดล้อมที่มีความสัมพันธ์กันอย่างซับซ้อนมาก ๆ ยิ่งระบบนิเวศใดมีความสลับซับซ้อนมากก็ยิ่งรักษาภาวะสมดุลได้ดี

ระบบนิเวศที่อยู่ในสภาวะสมดุล ตามธรรมชาติจะมีสิ่งแวดล้อมคละกับหลายชนิด เช่น อาจมีดิน น้ำ ป่าไม้ อากาศ สัตว์ป่า ภูเขา ภูเขาไฟ วัชพืชรกรรรม ฯลฯ โดยสิ่งแวดล้อมเหล่านั้นจะต้องมีปริมาณที่ได้สัดส่วนกัน มีการกระจายที่เหมาะสม ระบบนิเวศที่ไม่อยู่ในสภาวะสมดุลจะมีสิ่งแวดล้อมที่มีชนิด ปริมาณ สัดส่วน และการกระจายไม่เหมาะสม เช่น ระบบนิเวศกรุงเทพมหานคร ใน พ.ศ. 2534 ประกอบด้วยประชากรมากกว่า 6 ล้านคน มีสลัม 400 แห่ง มีรถ 1.8 ล้านคัน มีถนน 108 สาย อาคารบ้านเรือนมากกว่า 1 ล้านคูหา เป็นระบบนิเวศที่ไม่สมดุล เพราะมีประชากรมากเกินไป ตึก อาคาร ถนนมากเกินไป มีสารพิษแปดเปื้อนในสิ่งแวดล้อมมาก การจราจรติดขัด

3.3 ทฤษฎาการธรรมชาติ

3.3.1 ความหมายของทฤษฎาการธรรมชาติ

ทวี ทองสว่าง และทัศนีย์ ทองสว่าง (2523) กล่าวว่า ทฤษฎาการธรรมชาติ หมายถึง สิ่งทีปรากฏอยู่ตามธรรมชาติ หรือเกิดขึ้นเอง ซึ่งอำนวยความสะดวกแก่มนุษย์และสภาวะธรรมชาติด้วยกันเอง เช่น มนุษย์ใช้ไม้ปลูกสร้างที่อยู่อาศัยและปลูกต้นไม้ทดแทน เป็นการอนุรักษ์ดินและต้นน้ำ ถ้าธาร ใช้ที่ดินเพาะปลูกพืชผลและใช้น้ำลดต้นไม้ และบริโภค ประเทศใดมีทฤษฎาการธรรมชาติอุดมสมบูรณ์จะช่วยส่งเสริม พัฒนาประเทศให้ก้าวหน้าไปอย่างรวดเร็ว

อำนาจ เจริญศิลป์ (2528) กล่าวว่า ทฤษฎาการ หมายถึง สิ่งทีมีประโยชน์ทางเศรษฐกิจเพื่อสนองความต้องการของมนุษย์ ทฤษฎาการ คือ ทฤษฎี + อากร หมายถึง หมู กอง ป่อกเกิด ดังนั้น ทฤษฎาการธรรมชาติก็คือ หมู เหล่าหือป่อกเกิดของทฤษฎีทีจะนำมาบำบัด สมองความต้องการของมนุษย์ ซึ่งเกิดมีขึ้นโดยธรรมชาติอยู่แล้ว

นิวัติ เรืองพานิช (2537) กล่าวว่า ทฤษฎาการธรรมชาติ หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างทีเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ มีประโยชน์สามารถสนองความต้องการของมนุษย์ได้ เช่น ดิน น้ำ ป่าไม้ ทุ่งหญ้า สัตว์ป่า แร่ธาตุ พลังงานและกำลังงานของมนุษย์ เป็นต้น

ราตรี ภาว (2543) กล่าวว่า ทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง สิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ซึ่งมนุษย์สามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการดำรงชีพ และสนองความต้องการของมนุษย์ได้ ได้แก่ น้ำ ป่าไม้ สัตว์ป่า อากาศ แร่ธาตุ แสงอาทิตย์ มนุษยชาติ เป็นต้น ดังนั้นในแง่เศรษฐกิจ ทรัพยากรธรรมชาติเป็นปัจจัยที่สำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้เกิดการผลิตรซึ่งจะมีประโยชน์ได้ก็ต่อเมื่อได้นำมาใช้ประโยชน์ทางเศรษฐกิจ การใช้จึงต้องใช้ความประหยัดและไม่ให้สิ้นเปลืองโดยเปล่าประโยชน์ การนำมาใช้ต้องคำนึงถึงหลักการอนุรักษ์พร้อมกันไปด้วย

สวัสดิ์ โนนสูง (2543) กล่าวว่า ทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง สิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ มนุษย์นำมาใช้ประโยชน์เพื่อการดำรงชีวิตที่ดีขึ้นได้ เช่น แสงอาทิตย์ อากาศ น้ำ ดิน ป่าไม้ สัตว์ป่า หิน แร่ และมนุษย์ บางชนิดมีความสวยงามเหมาะสมแก่การพักผ่อนหย่อนใจ

จากความหมายดังกล่าวข้างต้น ทำให้สรุปได้ว่าทรัพยากรธรรมชาติเป็นส่วนหนึ่งของสิ่งแวดล้อมหรือสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติที่ให้ประโยชน์ต่อมนุษย์ กล่าวคือ สิ่งแวดล้อมทุกชนิดไม่เป็นทรัพยากรธรรมชาติทั้งหมด แต่ทรัพยากรธรรมชาติทุกประเภทเป็นสิ่งแวดล้อม

3.3.2 ประเภทของทรัพยากรธรรมชาติ

ในโลกนี้มีทรัพยากรธรรมชาติอยู่มากมาย ทั้งที่อยู่ในอากาศ บนผิวโลกและใต้ผิวโลก ซึ่งทุก ๆ อย่างนั้นต่างมีความสำคัญต่อมนุษย์ทั้งสิ้น ซึ่งนักวิชาการได้แบ่งประเภทของทรัพยากรธรรมชาติไว้ ดังนี้

ทวี ทองสว่าง และทัศนีย์ ทองสว่าง (2523) แบ่งทรัพยากรธรรมชาติตามลักษณะการนำมาใช้ได้ 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ

1. ทรัพยากรธรรมชาติประเภทใช้แล้วไม่หมดสิ้น ได้แก่

1.1 ประเภทที่คงอยู่ตามสภาพเดิม ไม่มีการเปลี่ยนแปลงใดๆเลย เช่น พลังงานจากดวงอาทิตย์ ลม อากาศ ฝุ่น ใช้เท่าไรก็ไม่มีการเปลี่ยนแปลง ไม่รู้จักหมด

1.2 ประเภทที่มีการเปลี่ยนแปลงได้ เนื่องจากถูกใช้ในทางที่ผิด เช่น ที่ดิน น้ำ ลักษณะภูมิประเทศ ฯลฯ ถ้าใช้ไม่เป็นจะก่อให้เกิดปัญหาตามมา ได้แก่ การปลูกพืชชนิดเดียวซ้ำซากในที่ดิน ย่อมทำให้ดินเสื่อมคุณภาพได้ผลผลิตน้อยลง ถ้าต้องการให้ดินมีคุณภาพดีต้องใส่ปุ๋ย หรือปลูกพืชสลับและหมุนเวียน

2. ทรัพยากรธรรมชาติประเภทใช้แล้วหมดสิ้นไป ได้แก่

2.1 ประเภทที่ใช้แล้วหมดไปแต่สามารถรักษาให้คงสภาพเดิมได้ เช่น ป่าไม้ สัตว์ป่า ประชากรโลก ความอุดมสมบูรณ์ของดิน น้ำเสียจากโรงงาน น้ำในดิน ปลาบางชนิด ทัศนียภาพอันงดงาม ฯลฯ ซึ่งอาจทำให้เกิดขึ้นใหม่ได้

2.2 ประเภทที่ไม่อาจทำให้มีใหม่ได้ เช่น คุณสมบัติธรรมชาติของดิน พรวรรคค์ของมนุษย์ สติปัญญา เผ่าพันธุ์ของมนุษยชาติ ไม้พุ่ม ต้นไม้ ดอกไม้ป่า สัตว์บก สัตว์น้ำ ฯลฯ

2.3 ประเภทที่ไม่อาจรักษาไว้ได้ เมื่อใช้แล้วหมดไปแต่ยังสามารถนำมาอุปโภคบริโภคเป็นวัสดุเช่นเดิมแล้วนำกลับมาประดิษฐ์ขึ้นใหม่ เช่น โลหะต่างๆ สิ่งกะสี ทองแดง เงิน ทองคำ ฯลฯ

2.4 ประเภทที่ใช้แล้วหมดสิ้นไปนำกลับมาใช้อีกไม่ได้ เช่น ถ่านหิน น้ำมันก๊าด อโลหะ ฯลฯ ถูกนำมาใช้เพียงครั้งเดียวก็เผาไหม้หมดไป ไม่สามารถนำมาใช้ใหม่ได้ ทรัพยากรธรรมชาติหลักที่สำคัญของโลกและของประเทศไทย ได้แก่ ดิน ป่าไม้ สัตว์ป่า น้ำ แร่ธาตุ และประชากร

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2535) ได้แบ่งทรัพยากรธรรมชาติออกเป็น 3 ประเภท ดังนี้

1. ทรัพยากรธรรมชาติที่ไม่หมดสิ้น (Non-Exhausting Resources) เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีความจำเป็นต่อมนุษย์อย่างยิ่ง เช่น อากาศ น้ำ แสงอาทิตย์ ฯลฯ

2. ทรัพยากรธรรมชาติที่ทดแทนได้ (Renewable Natural Resources) หมายถึงทรัพยากรธรรมชาติที่มนุษย์นำมาใช้แล้วสามารถเกิดทดแทนได้ ซึ่งการทดแทนนั้นอาจใช้เวลาสั้นหรือยาวนานก็ได้ ทรัพยากรประเภทนี้จำเป็นต่อความเป็นอยู่ของมนุษย์ทั้งสิ้น เช่น ป่าไม้ สัตว์ป่า ดิน หุ่นยนต์ ฯลฯ

3. ทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้แล้วหมดไป (Exhausting Natural Resources) ทรัพยากรธรรมชาติประเภทนี้ให้ความสำคัญน้อยต่อการมีชีวิตรอยู่ แต่มีความจำเป็นในแง่ให้ความสะดวกสบายต่อมนุษย์ ทรัพยากรธรรมชาติประเภทนี้ ได้แก่ น้ำมันปิโตรเลียม ลิกไนต์ หิน น้ำมัน เป็นต้น

ราตรี ภาว (2543) ได้แบ่งทรัพยากรธรรมชาติตามลักษณะการนำมาใช้ 3 ประเภท ดังนี้

1. ทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้แล้วไม่รู้จักหมดสิ้น เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่ก่อกำเนิดมาพร้อมกับมนุษย์มีปริมาณมากเกินกว่าความต้องการที่จะนำมาใช้ประโยชน์ แต่ถ้านำมาใช้ผิดวิธีหรือขาดการบำรุงรักษาแล้ว คุณภาพของทรัพยากรธรรมชาตินั้นอาจจะเปลี่ยนไป ทำให้คุณสมบัติไม่เหมาะสมที่จะนำมาใช้อีก เช่น แสงอาทิตย์ อากาศ ดิน และน้ำในอุทกวัฏจักร ซึ่งมีการหมุนเวียนเปลี่ยนแปลงไปโดยไม่สิ้นสุด และหากทรัพยากรเหล่านี้หมดเมื่อใด มนุษย์เราก็ต้องตายและหมดไปจากโลกนี้ด้วย

2. ทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้แล้วหมดไป เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้แล้วสิ้นเปลืองและหมดไปในที่สุด เมื่อหมดไปแล้วไม่สามารถทดแทนได้ แต่มีประโยชน์ต่อมนุษย์ในแง่ความสะดวกสบาย ใช้เป็นเครื่องทุ่นแรง ทรัพยากรบางชนิดอาจดัดแปลงหรือบูรณะใหม่ หรือนำกลับมาใช้ใหม่ได้บ้าง เช่น แร่ธาตุ การใช้ทรัพยากรประเภทนี้จึงต้องใช้อย่างประหยัดและระมัดระวัง

3. ทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้แล้วเกิดทดแทนหรือรักษาให้คงอยู่ได้ เช่น น้ำที่อยู่ ณ ที่ใดที่หนึ่ง ป่าไม้ ดิน สัตว์ป่า พืชหญ้า กำลังงานของมนุษย์ สิ่งเหล่านี้เป็นทรัพยากรที่เกิดขึ้นใหม่ได้ตลอดเวลา หากมีการรักษาหรือจัดการให้อยู่ในระดับที่มีความสมดุลกับธรรมชาติ หรือหากทำลายลงก็สามารถปรับปรุงให้คืนสภาพปกติได้ แต่ต้องใช้เวลาอย่างมาก ทรัพยากรธรรมชาติประเภทนี้เกี่ยวข้องกับตัวมนุษย์มีความสำคัญยิ่งต่อการมีชีวิตของมนุษย์ เป็นทรัพยากรที่สามารถใช้เป็นปัจจัยทั้งทางตรงและทางอ้อม ถ้าขาดทรัพยากรเหล่านี้มนุษย์อาจจะมีชีวิตอยู่ไม่ได้ หรือถ้าส่วนหนึ่งส่วนใดขาดหายไป หรือไม่สมบูรณ์ แล้วก็อาจมีผลกระทบต่อการมีชีวิตอยู่ของมนุษย์ไม่ทางตรงก็ทางอ้อม นอกจากนี้หากแบ่งทรัพยากรธรรมชาติโดยพิจารณาในด้านของทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นปัจจัยสำคัญโดยตรงต่อความเป็นอยู่ของมนุษย์นั้นมี 7 ประเภท คือ ดิน น้ำ ป่าไม้ สัตว์ป่า แร่ธาตุ สถานที่พักผ่อนหย่อนใจ

จากข้อมูลข้างต้น สรุปได้ว่า ทรัพยากรธรรมชาติเมื่อแบ่งตามการนำไปใช้ประโยชน์จะสามารถแบ่งได้เป็น 3 ประเภท ได้แก่ ทรัพยากรธรรมชาติที่ไม่มีวันหมดสิ้น ทรัพยากรธรรมชาติที่สามารถทดแทนได้ และทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้แล้วหมดไป

3.4 ปัญหาและสาเหตุของปัญหาสิ่งแวดล้อม

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2535) ได้กล่าวว่า ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นมานั้นมีที่มา 2 ทาง คือ จากธรรมชาติ เช่น ภูเขาไฟระเบิด แผ่นดินไหว และจากการกระทำของมนุษย์ ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากธรรมชาตินั้นเกิดขึ้นมาเรื่อยๆ ครั้งและเกิดเฉพาะพื้นที่เท่านั้น แต่ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากการกระทำของมนุษย์นั้นได้ขยายวงกว้างไปทั่วโลก และมีความรุนแรงเพิ่มขึ้นทุกที ซึ่งรวิวรรณ ชินะตระกูล (2540) ได้กล่าวถึงปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้น ได้แก่ ปัญหาทางด้านมลพิษที่เกี่ยวกับน้ำ อากาศ ดินและสารเคมีต่างๆ ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติที่เสื่อมสลายและหมดสิ้นไปอย่างรวดเร็ว เช่น น้ำมัน แร่ธาตุ ป่าไม้ พืช สัตว์ ทั้งที่เป็นอาหารและควรอนุรักษ์ไว้เพื่อการศึกษา เป็นต้น รวมทั้งปัญหาเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานและชุมชนของมนุษย์ เช่น การวางผังเมืองและชุมชนไม่ถูกต้อง ทำให้เกิดการแออัด การใช้ทรัพยากรผิดประเภทและลักษณะ ตลอดจนปัญหาแหล่งเสื่อมโทรมและปัญหาของเหลือทิ้ง อันได้แก่ ขยะมูลฝอย เป็นต้น นอกจากนี้ จีรพันธ์ ชุ่มโบ (2544) ยังกล่าวว่า ปัญหาของสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์เผชิญอยู่ คือ ปัญหาการลดปริมาณลงของทรัพยากรธรรมชาติ และปัญหาการเสื่อมสภาพของสิ่งแวดล้อมและการเกิดสารพิษในสภาพแวดล้อม เนื่องมาจากการขาดจิตสำนึกในการใช้ทรัพยากรและผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อสิ่งอื่น เช่น การตัดไม้ทำลายป่า การเพิ่มปริมาณขยะจากการ

ใช้บรรจุกฎเกณฑ์ต่างๆ การทิ้งไม่เป็นที่จนก่อให้เกิดน้ำเน่าเสีย ส่งผลต่อสิ่งมีชีวิต สภาพอากาศ และสภาพแวดล้อมต่างๆ และการใช้ที่ดินหรือผลิตภัณฑ์บางอย่างที่เป็นสารพิษเพื่อการเกษตร เป็นต้น นอกจากนี้ รวีวรรณ ชินะตระกูล (2540) ได้กล่าวว่า ปัญหาสิ่งแวดล้อมเกิดจากสาเหตุต่อไปนี้

1. ประชากร มีอัตราการเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ทำให้เกิดปัญหาอื่นๆต่อเนื่องกัน เช่น สิ่งแวดล้อมเป็นพิษ ปัญหาคนว่างงาน เป็นต้น
2. ความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจและเทคโนโลยี เทคโนโลยีถือว่าเป็นปัจจัยสำคัญของความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ แต่ก็ก่อให้เกิดปัญหาที่คาดไม่ถึงหลายอย่าง เช่น พิษของยาฆ่าแมลงกลับมาทำอันตรายต่อมนุษย์ เป็นต้น
3. ค่านิยมที่ไม่เหมาะสม เป็นเหตุให้คนปฏิบัติผิดแนวอันก่อให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมมากขึ้น เช่น ความฟุ่มเฟือย ใช้จ่ายอย่างฟุ่มเฟือย เป็นต้น

สรุปว่าปัญหาสิ่งแวดล้อมมี 3 ประเภท ได้แก่ ปัญหาด้านมลพิษ ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติที่เสื่อมสลายและหมดสิ้นไปอย่างรวดเร็ว และปัญหาเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานและชุมชนของมนุษย์ โดยปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นมีสาเหตุมาจากการเพิ่มจำนวนประชากร การขยายตัวด้านเศรษฐกิจ ความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ และค่านิยมที่ไม่เหมาะสม ซึ่งอาจเกิดจากความตั้งใจและไม่ตั้งใจ จนทำให้เกิดปัญหาหรือผลกระทบตามมาภายหลัง

3.5 การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

3.5.1 ความหมายของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

นักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ไว้ดังนี้

นารีگانต์ พราหมนิก (2544) กล่าวว่า การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม หมายถึง การใช้สิ่งแวดล้อมอย่างฉลาดไม่เกิดผลกระทบต่อสังคมโดยรวม ดำรงไว้ซึ่งสภาพเดิมของสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น รวมทั้งหาหนทางจำกัดและป้องกันมลภาวะหรือสิ่งแวดล้อมเป็นพิษไม่ให้เกิดขึ้นต่อสังคมมนุษย์

ภิญญาภรณ์ เพ็ญภินันท์ (2544) กล่าวว่า การอนุรักษ์ หมายถึง การใช้ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมอย่างคุ้มค่าให้เกิดประโยชน์มากที่สุด และใช้ได้ในระยะเวลายาวนานที่สุด

สุกาญจน์ รัตนเลิศนุสรณ์ (2546) กล่าวว่า การอนุรักษ์ หมายถึง การรู้จักใช้ การเก็บรักษา การสงวน ซ่อมแซมและปรับปรุงเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติอย่างฉลาด ส่งผลให้ทรัพยากรธรรมชาติเป็นประโยชน์ต่อมนุษย์และสิ่งแวดล้อมมากที่สุด นานที่สุด แต่สูญเสียทรัพยากรธรรมชาติน้อยที่สุด

จากความหมายข้างต้นสรุปว่า การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม หมายถึง การดูแล ระวัง คุ้มกันรักษา สิ่งแวดล้อมอย่างมีประโยชน์และคุณค่าให้นานที่สุดเท่าที่จะนานได้ รวมถึงรู้จักใช้สิ่งแวดล้อมอย่างชาญฉลาด และสมดุลเพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวมมากที่สุด

3.5.2 แนวทางและวิธีการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

อำนาจ เจริญศิลป์ (2528) และวิชัย เทียนน้อย (2533) กล่าวถึง วิธีการในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ 7 ประการ คือ

1. การถนอมรักษา คือ การคงสภาพต่าง ๆ ของธรรมชาติเดิมไว้ทั้งในด้านปริมาณ และคุณภาพให้มียั่งยืนตลอดไป
2. การบูรณะฟื้นฟู คือ การพยายามทำสิ่งที่ลดน้อยลงหรือสูญเสียไปให้กลับคืนมาอยู่ในสภาพที่ดีดังเดิม หรือดีขึ้น และปริมาณเพิ่มขึ้นหรือเพียงพอ
3. การปรับปรุงให้ดีกว่าสภาพธรรมชาติ คือ พยายามนำสิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติมาใช้ให้เป็นประโยชน์ หรือการเพิ่มประสิทธิภาพในการใช้งาน
4. การใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะประเภทที่ใช้สิ้นเปลืองหมดไป ไม่อาจฟื้นทวนกลับมาได้อีก ให้คุ้มค่าที่สุด
5. การนำมาใช้ใหม่ สำหรับทรัพยากรบางอย่างที่ใช้แล้วและสามารถนำมาผ่านกระบวนการเพื่อผลิตเป็นของใช้ใหม่ หรือของที่ยังคงนำมาใช้ได้
6. การนำสิ่งอื่นมาใช้แทน คือ นำสิ่งอื่นมาประดิษฐ์เป็นของเทียมขึ้นใช้ หรือการคิดค้นหาสิ่งอื่นมาใช้แทนทรัพยากรที่กำลังจะหมดไป
7. การสำรวจตรวจสอบค้นหาทรัพยากร ทรัพยากรบางอย่างอาจถูกปล่อยทิ้งไว้ ไม่เกิดประโยชน์หรือเสียเปล่า การศึกษาค้นคว้าหาทางนำมาใช้ให้เหมาะสมจึงจะเกิดประโยชน์สูงสุด

อำนาจ เจริญศิลป์ (2543) กล่าวถึงหลักอนุรักษ์วิทยาในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไว้ดังนี้

1. ใช้อย่างสมเหตุสมผล หรือใช้ตามความจำเป็น ไม่ให้เกิดความสูญเปล่า ถ้าจำเป็นต้องให้มีการสูญเปล่า จะต้องให้เกิดการสูญเปล่าหรือสูญเสียให้น้อยที่สุด
2. ประหยัดของที่หายากและของที่กำลังจะสูญพันธุ์ ซึ่งของเหล่านี้มักจะเป็นสิ่งที่มีประโยชน์ต่อมวลมนุษย์ไม่ทางตรงก็ทางอ้อม
3. ปรับปรุงซ่อมแซมทรัพยากรที่เสื่อมโทรมให้คืนสภาพใกล้เคียงสภาพเดิม หรือเท่ากับสภาพเดิมแล้วจึงค่อยนำไปใช้ จะทำให้ระบบสิ่งแวดล้อมดีขึ้น ไม่ใช่แต่เพียงจะทำให้ทรัพยากรฟื้นคืนสภาพ แต่จะทำให้ทรัพยากรหรือทั้งระบบดีขึ้น

เกษม จันทรแก้ว (2544) อธิบายหลักการอนุรักษ์ไว้ดังนี้

หลักการที่ 1 การใช้แบบยั่งยืน ต้องมีการวางแผนการใช้ตามสมบัติเฉพาะตัวของทรัพยากร พร้อมทั้งมีการเลือกเทคโนโลยีที่เหมาะสม ที่จะใช้ทรัพยากรให้เหมาะสมกับชนิดของทรัพยากร ปริมาณการเก็บเกี่ยวเพื่อการใช้ ช่วงเวลาที่จะนำมาใช้ และกำจัดบำบัดของเสียและมลพิษให้หมดไป หรือเหลือน้อยจนไม่มีพิษมีภัย

หลักการที่ 2 การฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้น เมื่อมีการใช้ย่อมเกิดความเสื่อมโทรม เพราะการใช้ที่ไม่เหมาะสม จำเป็นต้องทำการฟื้นฟูให้ดีขึ้น เสียก่อน จนทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมนั้น ๆ ตั้งตัวได้ จึงสามารถนำมาใช้ได้ในโอกาสต่อไป อาจใช้เวลาฟื้นฟูการกำจัด การบำบัด หรือการทดแทนเป็นปี ๆ

หลักการที่ 3 การสงวนของหายาก ทรัพยากรบางชนิดมีการใช้มากเกินไป หรือมีการแปรสภาพเป็นสิ่งอื่นทำให้ทรัพยากรบางชนิดกลายเป็นของหายาก ถ้าปล่อยให้มีการใช้เกิดขึ้นแล้ว อาจทำให้เกิดการสูญพันธุ์ได้ จำเป็นต้องสงวนหรือเก็บไว้ เพื่อเป็นแม่บทในการผลิตให้มากขึ้น

วิธีการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมนั้นประกอบด้วย 7 วิธีการที่สำคัญดังนี้ (คณาจารย์สถาบันราชภัฏสวนดุสิต, 2545)

1. การสำรวจตรวจหา (Survey and Identify)

การสำรวจตรวจหาสิ่งที่เราต้องการมาใช้ประโยชน์ เช่น นักการป่าไม้จะเสาะแสวงหาพันธุ์ไม้ต่าง ๆ ที่สำคัญ และเป็นประโยชน์ทั้งในทางการค้าและในการที่จะนำมาใช้ประโยชน์ด้านอื่น ๆ นักธรณีวิทยาจะพยายามค้นหาแหล่งแร่ที่มีค่า นักอุทกวิทยาจะทำการสืบค้นหาแหล่งน้ำต่าง ๆ นักการเกษตรจะสำรวจตรวจหาวิธีการปรับปรุงที่ดิน และปรับปรุงพันธุ์พืชเพื่อใช้ในการเพาะปลูก เป็นต้น

2. การป้องกันรักษา (Protection and Maintenance)

เมื่อสำรวจทรัพยากรต่าง ๆ หรือสิ่งต่าง ๆ ที่เราต้องการนำมาใช้ประโยชน์ได้แล้ว ต้องมีการป้องกันมิให้ทรัพยากรเหล่านั้นเปลี่ยนแปลงสภาพเป็นพิษภัย เกิดความเสื่อมโทรมเสียหาย หรือถูกทำลาย เช่น น้ำซึมรั่วหายไปจากคูคลองส่งน้ำหรือการระเหยของน้ำจากอ่างเก็บน้ำ ความสูญเสียเหล่านี้อยู่ในวิสัยที่จะป้องกันได้ ความเป็นพิษของน้ำและอากาศเป็นเรื่องที่เราอาจจะควบคุมได้ แต่ทรัพยากรธรรมชาติอีกหลายอย่างที่ถูกทอดทิ้ง จะเสื่อมโทรมไปเองตามธรรมชาติได้เหมือนกัน เช่น ถ้าเราไม่ช่วยธรรมชาติในการบำรุงรักษาบ้างแล้ว พันธุ์ไม้มีค่าอาจจะเป็นตัวเร่งให้มีการบุกรุกป่าขึ้นมากขึ้นจนลดน้อยลงและเสื่อมสูญไปในที่สุด ที่ดินที่ถูกชะเลยปล่อยให้หน้าดินถูกชะล้างด้วยแรงฝนและแรงลม ดิน ฤ ที่นั่นก็จะค่อย ๆ เสื่อมค่าลงไปได้เช่นกัน

3. การใช้ทรัพยากรให้ถูกประเภทและเกิดประโยชน์สูงสุด (Wise Use)

หลักการสำคัญของการอนุรักษ์อีกข้อหนึ่ง คือ การบริโภคให้ถูกหลักเศรษฐกิจและมีประสิทธิภาพ โดยใช้ทรัพยากรให้ถูกประเภท เช่น ทรัพยากรที่ดิน ถ้าหากใช้ที่ดินผิดประเภทโดยใช้ที่ที่อุดมสมบูรณ์เหมาะสำหรับการทำการเกษตรหรือเป็นแหล่งผลิตอาหารไปปลูกสร้างบ้านเรือน แทน และใช้ดินที่แห้งแล้งขาดธาตุอาหารมาทำการเกษตรแทน เป็นการสูญเสียทรัพยากรไปโดยใช่เหตุ หรือใช้ประโยชน์เต็มที่นั่นเอง

4. การใช้ทรัพยากรที่มีคุณภาพรองลงมา (Avoidance of the Best)

มนุษย์มักจะเลือกใช้แต่ของดีที่สุดอยู่ตลอดเวลา ทั้งที่บางครั้งไม่มีความจำเป็นที่จะต้องใช้ของที่มีคุณภาพสูงอย่างนั้นเลยก็ตาม เช่น ในอดีตประชาชนในจังหวัดภาคเหนือใช้ไม้สักทำรั้ว ทำหลังคา บ้านและทำพื้น เป็นต้น ทำให้เกิดความสิ้นเปลืองของทรัพยากรที่มีค่าไปโดยใช่เหตุ

5. การปรับปรุงคุณภาพทรัพยากร (Improvement)

ขณะที่นักวิทยาศาสตร์และนักวิชาการทั้งหลายได้เรียนรู้วิธีใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติที่มีคุณภาพชั้นรอง นักวิทยาศาสตร์ทั้งหลายก็ศึกษาวิธีการที่จะปรับปรุงคุณภาพของทรัพยากรเหล่านั้นด้วยในเวลาเดียวกัน เช่นหาวิธีการที่จะปรับปรุงน้ำเสียให้ใช้ประโยชน์ได้อีก การปรับปรุงคุณภาพที่ดินที่เสื่อมโทรมเพื่อใช้ประโยชน์ในการเพาะปลูกอีก เป็นต้น

6. การนำทรัพยากรมาทดแทนกัน (Substitution)

การที่นำทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่เป็นจำนวนมากหรือที่เกิดใหม่ได้มาใช้ประโยชน์แทนทรัพยากรธรรมชาติที่หาได้ยากขึ้น เช่น การนำพลาสติกมาแทนไม้ อะลูมิเนียมแทนเหล็ก ใช้พลังแสงอาทิตย์แทนน้ำมัน เป็นต้น

7. การนำของเสียกลับมาใช้ประโยชน์ (Recycle)

การนำของเสียหรือของเหลือทิ้งจากกระบวนการผลิตต่าง ๆ มาใช้ได้อีกเช่น การนำเศษโลหะมาหลอมละลายใช้ใหม่ ทำน้ำเสียให้เป็นน้ำดี ทำขยะให้เป็นปุ๋ย เอาอากาศเสียจากโรงงานอุตสาหกรรมบางประเภท เช่น โรงกลั่นน้ำมันมาผลิตกำมะถัน การกระทำเช่นนี้จะเกิดผลดีสองประการ กล่าวคือ ประหยัดทรัพยากรและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมล้นหลามควบคู่กันไป

หลัก 7 ประการที่กล่าวมาแล้วข้างต้น เป็นหลักการเบื้องต้นที่เราจะต้องระลึกไว้เสมอ ใน การที่จะบริหารทรัพยากรและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ความสัมพันธ์ระหว่างทรัพยากรธรรมชาติแต่ละ อย่างนั้นเป็นสิ่งที่เราจะมองข้ามไม่ได้ เราจะใช้ทรัพยากรอย่างใดอย่างหนึ่งโดยไม่คำนึงถึงความเสียหายที่จะเกิดขึ้นแก่ทรัพยากรอีกอย่างหนึ่งนั้นย่อมไม่ได้ ดังนั้นการใช้ทรัพยากรจะต้องมีการประสานงาน และวางแผนร่วมกันทุกฝ่ายด้วยความระมัดระวัง การพัฒนาสิ่งใดก็ตามจะต้องนึกถึงหลักการอนุรักษ์ควบคู่กันไปจึงจะทำให้งานพัฒนาประเทศดำเนินไปได้ด้วยดีบนหนทางแห่ง

ความถูกต้อง ในการที่จะบรรลุเป้าหมายของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมควรอย่างยิ่งที่จะได้ดำเนินการเพื่อให้การอนุรักษ์ได้ผลตามเจตนารมณ์ และต้องไม่ลืมว่าวัตถุประสงค์สูงสุดของการอนุรักษ์ คือ ต้องทำให้โลกนี้มีสภาพแวดล้อมที่ดีและให้ผลผลิตของทรัพยากรมั่งคั่งสมบูรณ์ เหมือนกับในอดีต ความเจริญของประเทศไม่ใช่ขึ้นอยู่กับการมีทรัพยากรที่มั่งคั่งเท่านั้น แต่ต้องรู้จักว่าจะผลิตหรือใช้ทรัพยากรอย่างไรโดยไม่ทำลายหรือก่อให้เกิดผลกระทบต่อการใช้ทรัพยากรในอนาคต โดยการยึดหลักอนุรักษ์ควบคู่ไปกับการพัฒนา

สรุปได้ว่า วิธีการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติเป็นวิธีการคิดพิจารณาอย่างรอบคอบในการใช้วัสดุ อุปกรณ์ หรือบริโภคสิ่งต่าง ๆ ในการดำเนินชีวิตประจำวัน อย่างประหยัด คุ่มค่า รู้จักปรับปรุงและแปรสภาพ ตลอดจนการหาสิ่งอื่นมาใช้ทดแทน ซึ่งควรจะต้องได้รับการปลูกฝังจิตสำนึกให้เกิดขึ้น เพื่อให้เกิดการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ อันเป็นการดำรงไว้ซึ่งความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม และความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติเพื่อเป็นประโยชน์ต่อรุ่นลูก รุ่นหลานสืบไป

ตอนที่ 4 พลังกลุ่ม

4.1 ความหมายของพลังกลุ่ม

พจนานุกรม The American Heritage (1992) อธิบายความหมายของพลังกลุ่ม (Synergy) ว่ามีรากศัพท์มาจากภาษากรีก คือ "Sunergia" หมายถึงการประสานงานกัน การร่วมมือกัน หรือมีรากศัพท์มาจากภาษากรีกอีกคำหนึ่งว่า การทำงานร่วมกัน ซึ่งคำว่าพลังกลุ่ม (Synergy) เกิดจากปฏิสัมพันธ์ของแรง หรือผู้กระทำตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป ดังนั้นผลรวมจึงมีค่ามากกว่า ผลบวกที่ได้จากสมาชิกแต่ละคน

นักการศึกษาหลายท่านได้ให้ความหมายของพลังกลุ่มไว้ดังนี้

แคทเทล (Cattell, 1948) ได้สร้างทฤษฎีบุคลิกภาพของกลุ่มขึ้นและใช้คำว่า พลังกลุ่ม ในการอธิบายทฤษฎีที่เขาสร้างขึ้น โดยให้ความหมายของพลังกลุ่มไว้ว่า คือพลังทั้งหมดของกลุ่มในการทำกิจกรรมของกลุ่ม ซึ่งต้องใช้ ทั้งพลังที่ทำให้สมาชิกในกลุ่มรวมกันด้วยความสามัคคีและพลังที่ทำให้กลุ่มประสบความสำเร็จ พลังทั้งหมดของกลุ่มจะมีมากหรือน้อย ขึ้นอยู่กับจำนวนสมาชิกในกลุ่ม เจตคติ และความสามารถของสมาชิกแต่ละคนในกลุ่ม และเหตุผลที่สมาชิกรวมกันเป็นกลุ่ม

แดกเก็ท และกอร์ดอน (Daggett, 1987 & Gordon, 1993) กล่าวว่า พลังกลุ่มโดยทั่วไป หมายถึง เจื่อนใจหรือสิ่งที่เกิดขึ้นเมื่อผลรวม มีค่ามากกว่าผลบวกของส่วนย่อย แต่ละส่วนมารวมกัน

สตีเฟน อาร์ โคเวย์ (Stephen R. Covey, 1990) กล่าวว่า พลังกลุ่ม หมายถึง การแสดงถึงความมีมนุษยสัมพันธ์ รู้จักดึงเอาพลังสร้างสรรค์หรือจุดแข็งของอีกฝ่ายหนึ่งมาผสมผสานกับจุดแข็งของตน เพื่อเพิ่มพูนประโยชน์ต่อทุกคน แสดงถึงการทำงานร่วมกับผู้อื่นอย่างเป็นกลุ่ม

ฌอน โคเวย์ (Sean Covey, 1998) ได้กล่าวว่า พลังกลุ่ม หมายถึง การที่คนสองคนหรือมากกว่ามาทำงานร่วมกันเพื่อช่วยกันหาทางออกที่ดีกว่าที่จะทำโดยใครคนใดคนหนึ่งเพียงลำพัง

วราภรณ์ ตระกูลสฤษดิ์ (2549) กล่าวว่า พลังกลุ่ม หมายถึง การที่สมาชิกแต่ละคนในกลุ่มมีการประสานพลังร่วมกัน โดยนำความรู้ ความสามารถ ความเชี่ยวชาญของทุกคนในทีมออกมาใช้ให้เกิดประโยชน์ในการปฏิบัติงานหรือการตัดสินใจแก้ไขปัญหาต่างๆของกลุ่ม ซึ่งจะก่อให้เกิดพลังของกลุ่มที่เหนือกว่าผลงานหรือความรู้ของบุคคลแต่ละคน ส่งผลให้กิจกรรมของกลุ่มประสบความสำเร็จ และช่วยพัฒนาความรู้ สมรรถภาพของกลุ่มให้เกิดขึ้น

กล่าวโดยสรุปได้ว่า พลังกลุ่ม หมายถึง พลังทั้งหมดของสมาชิกแต่ละคนที่มีต่อกลุ่ม เป็นการประสานพลัง ผสมผสานความแตกต่างเพื่อร่วมกันปฏิบัติงาน หรือกิจกรรมใดๆ โดยผลลัพธ์ที่ได้จะดีกว่าผลงานของแต่ละบุคคล หรือการนำผลงานย่อยของแต่ละบุคคลมารวมกัน เปรียบได้ดังอสมการ $1 + 1 > 2$

4.2 ประเภทของพลังกลุ่ม

ตามความคิดของ แคทเทิล (Cattell, 1948) พลังกลุ่มจะแปรผันตาม 1) จำนวนสมาชิกทั้งหมดของกลุ่ม 2) เจตคติของสมาชิกในกลุ่ม 3) ความสามารถของสมาชิกแต่ละคนในกลุ่ม และ 4) เหตุผลที่สมาชิกรวมกันเป็นกลุ่ม

โดยพลังกลุ่มสามารถแบ่งเป็นประเภทได้ 2 ประเภท คือ

1. พลังที่ใช้เพื่อให้กลุ่มรวมกัน ด้วยความสามัคคี (Maintenance Synergy)
2. พลังที่ใช้ทำให้กลุ่มประสบความสำเร็จ (Effective Synergy)

วราภรณ์ ตระกูลสฤษดิ์ (2549) ได้กล่าวว่า พลังกลุ่มแบ่งออกเป็น 2 ประเภท ดังนี้

1. พลังเพื่อการรวมกลุ่มกันอย่างเหนียวแน่น (Maintenance Synergy) หมายถึง พลังที่ใช้เพื่อทำให้กลุ่มอยู่ด้วยกันอย่างเหนียวแน่น และเต็มไปด้วยความสามัคคี
2. พลังเพื่อการบรรลุเป้าประสงค์ (Effective Synergy) หมายถึง พลังส่วนที่ทำให้เป้าประสงค์ของกลุ่มประสบความสำเร็จ

สรุปได้ว่าพลังกลุ่มสามารถจำแนกได้เป็น 2 ประเภท อันได้แก่ 1) พลังที่ใช้เพื่อทำให้กลุ่มรวมตัวกันได้อย่างเหนียวแน่น และมีความสามัคคี และ 2) พลังที่ใช้เพื่อทำให้กลุ่มประสบความสำเร็จ

4.3 องค์ประกอบของพลังกลุ่ม

ฌอน โควีย์ (Sean Covey, 1998) ได้กล่าวว่า การจะเกิดพลังกลุ่ม หรือเกิดการประสานพลังขึ้นได้นั้น จะต้องประกอบด้วยองค์ประกอบต่างๆ ดังนี้ 1) การชื่นชมความแตกต่าง 2) การทำงานร่วมกัน 3) การยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น 4) การค้นหาหนทางใหม่ที่ดีกว่าเดิม ในทางกลับกันถ้าแสดงพฤติกรรมในทางตรงกันข้าม ก็ย่อมไม่ก่อให้เกิดพลังกลุ่มขึ้นมาได้ ดังแสดงในตารางที่ 2.4

ตารางที่ 2.4 องค์ประกอบที่ก่อให้เกิดพลังกลุ่ม

สิ่งที่ก่อให้เกิดพลังกลุ่ม	สิ่งที่ไม่ก่อให้เกิดพลังกลุ่ม
การชื่นชมความแตกต่าง	การผินใจยอมรับความแตกต่าง
การทำงานร่วมกัน	การต่างคนต่างทำ
การยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น	การคิดว่าตนถูกต้องเสมอ
การค้นหาหนทางใหม่ที่ดีกว่าเดิม	การประนีประนอม

โดยในแต่ละองค์ประกอบ มีรายละเอียด ดังนี้

1. การชื่นชมความแตกต่าง หมายถึง การเห็นคุณค่าของความแตกต่าง มองว่าความแตกต่างเป็นการได้เปรียบไม่ใช่ความอ่อนแอ การที่คนสองคนคิดในสิ่งที่แตกต่างกันนั้นสามารถบรรลุผลสำเร็จได้มากกว่าคนสองคนที่คิดเหมือนกัน

บุคคลที่มีลักษณะชื่นชมความแตกต่าง จะเป็นบุคคลที่มองเห็นคุณค่าของความหลากหลาย มองเห็นเป็นแต้มต่อ ไม่ใช่ข้อบกพร่อง เรียนรู้ว่าคุณค่าของคนสองคนที่คิดไม่เหมือนกัน เมื่อจับมือ รวมหัวกันคิด ก็จะสามารถทำงานได้ผลสำเร็จมากกว่าคนคิดเหมือนกันสองคน การชื่นชมความแตกต่างไม่ได้หมายความว่าต้องเห็นพ้องต้องกัน แต่ต้องยอมรับแนวคิดของอีกฝ่ายได้ ดังสมการ ความหลากหลาย = ปรกายสร้างสรรค์ = โอกาส

2. การทำงานร่วมกัน หมายถึง การรวมกลุ่มกันเพื่อร่วมมือกระทำการสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้สำเร็จ ลุล่วงด้วยดี โดยการร่วมมือกัน ประสานงานกัน มุ่งดึงศักยภาพที่มีจากบุคคลแต่ละคนภายในกลุ่ม ออกมาช่วยในการดำเนินกิจกรรมให้บรรลุเป้าหมาย

3. การยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น หมายถึง การเปิดใจยอมรับฟังความคิดเห็นเพื่อให้เข้าใจความคิดของผู้อื่นก่อน จากนั้นจึงให้ผู้อื่นเข้าใจความคิดของเราด้วยการแสดงความคิดเห็น

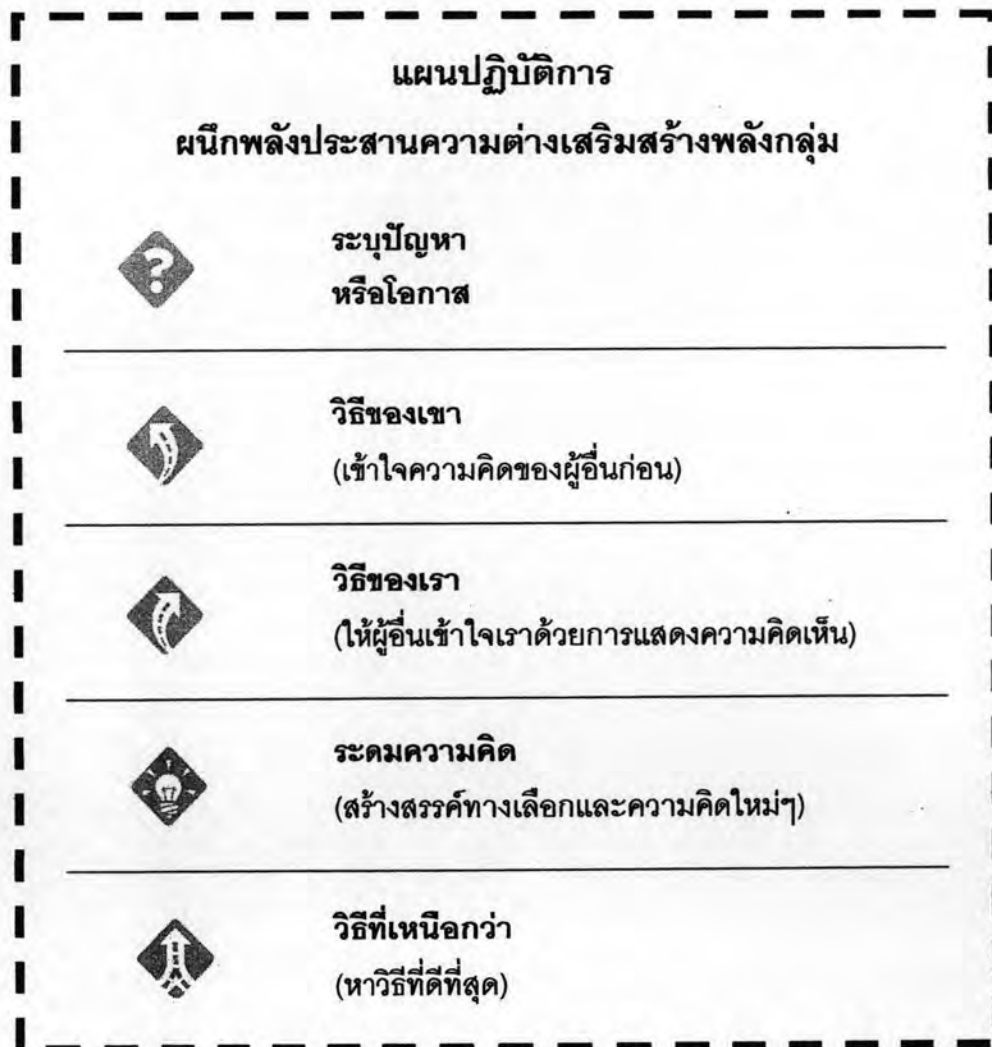
4. การค้นหาหนทางใหม่ที่ดีกว่าเดิม หมายถึง การร่วมมือกันอย่างสร้างสรรค์ ร่วมกันระดมความคิด เพื่อค้นหาทางเลือกและความคิดใหม่ๆ ที่ดีกว่า หรือเหนือกว่า อันก่อให้เกิดผลลัพธ์

ที่ดีกว่าการนำแต่ละส่วนมารวมกัน อธิบายได้ดังสมการที่ว่า $1 + 1 > 2$ โดยในการระดมความคิดนั้นต้องเปิดกว้าง ปราศจากอคติ และหลีกเลี่ยงการวิพากษ์วิจารณ์

สรุปได้ว่า องค์ประกอบที่ทำให้เกิดพลังกลุ่มประกอบด้วย 1) การชื่นชมความแตกต่าง 2) การทำงานร่วมกัน 3) การยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น และ 4) การค้นหาหนทางใหม่ที่ดีกว่าเดิม

4.4 กระบวนการของพลังกลุ่ม

กระบวนการฝึกพลังประสานความต่างเพื่อก่อให้เกิดเป็นพลังกลุ่มนั้นมีขั้นตอนง่าย ๆ 5 ขั้นตอนที่สามารถนำไปใช้ได้กับทุกเรื่อง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเล็กหรือเรื่องใหญ่ อาทิเช่น ปัญหาความขัดแย้งกับพ่อแม่ในเรื่องสมควรออกไปเที่ยวหรือไม่ เรื่องกำหนดเวลากลับเข้าบ้านควรเป็นเวลาเท่าไร หรือการวางแผนกิจกรรมโรงเรียนร่วมกับเพื่อนๆ เป็นต้น โดยการปฏิบัติตามขั้นตอนทั้ง 5 ขั้นตอน (Sean Covey, 1998) ดังภาพที่ 2.1

ภาพที่ 2.1 แผนปฏิบัติการฝึกพลังประสานความต่างเสริมสร้างพลังกลุ่ม

การนำแผนปฏิบัติการมาประยุกต์ใช้ในสถานการณ์จริง ในสถานการณ์จำลอง “วันหยุดครอบครัว” ดังนี้

วันหยุดครอบครัว

- พ่อ : พ่อไม่สนใจว่าลูกรู้สึกอย่างไร ลูกต้องไปเที่ยวพร้อมหน้า พร้อมตากับครอบครัว ไม่ว่าจะชอบหรือไม่ก็ตาม เราวางแผนล่วงหน้ามาหลายเดือนแล้ว นับเป็นเรื่องสำคัญที่เราได้ใช้เวลา ร่วมกันเป็นครอบครัว
- คุณ : แต่ผมไม่อยากไป ผมอยากอยู่กับเพื่อน ผมไม่อยากพลาดกิจกรรมสนุกๆที่จะได้ทำกับเพื่อน
- แม่ : แม่ไม่อยากให้ลูกอยู่บ้านคนเดียว แม่คงเป็นห่วงตลอดเวลาที่ไปเที่ยว จนพักผ่อนไม่สนุก และเราก็อยากให้ลูกไปด้วย

ระบุปัญหา หรือโอกาส

ในกรณีนี้เรามีปัญหาแล้ว นั่นคือ พ่อแม่อยากให้ผมไปเที่ยววันหยุดร่วมกับครอบครัว แต่ผมอยากอยู่บ้าน และออกไปเที่ยวกับเพื่อนๆ

วิธีของเขา

(เข้าใจความคิดของผู้อื่นก่อน)

ลองใช้ทักษะการรับฟังเพื่อที่จะได้เข้าใจพ่อและแม่ของคุณอย่างแท้จริง ฟังระลึกเสมอว่าถ้าอยากมีอำนาจโน้มน้าวใจพ่อแม่ ท่านต้องรู้สึกเสียก่อนว่ามีผู้เข้าใจในตัวท่าน

จากการรับฟังอย่างแท้จริง จะทำให้คุณได้ข้อมูล ดังนี้

การหยุดพักผ่อนในครั้งนี้มีความสำคัญต่อพ่อมาก พ่อต้องการจะมีเวลาสำหรับการสานสัมพันธ์ของครอบครัว พ่อจะรู้สึกว่ามันไม่เหมือนเดิมถ้าขาดผมไป ส่วนแม่รู้สึกว่าพวกเขาคงเป็นห่วงผมมาก ถ้าหากผมต้องอยู่บ้านคนเดียว จนพวกเขาอาจเที่ยวไม่สนุก

วิธีของเรา

(ให้ผู้อื่นเข้าใจเราด้วยการแสดงความคิดเห็น)

ขั้นต่อไปก็คือ การเพิ่มความกล้าที่จะแสดงความคิดเห็นของคุณ ถ้าคุณสละเวลาที่จะยอมฟังพ่อแม่ พวกเขา ก็จะยอมฟังคุณด้วยเช่นกัน คุณควรบอกให้ท่านรับทราบว่าคุณรู้สึกอย่างไร

พ่อแม่ครับ ผมอยากอยู่บ้าน เที่ยวกับเพื่อน พวกเขาสำคัญมากสำหรับผม เราวางแผนที่จะทำอะไรตั้งหลายอย่าง ผมไม่อยากพลาดเรื่องสนุกแม้สักเรื่อง อีกอย่างหนึ่งผมคงต้องประสาบเสียเมื่อต้องนั่งอยู่ในรถที่แออัดทั้งวันกับน้องชายและน้องสาวพวกนั้น

ระดมความคิด

(สร้างสรรค์ทางเลือกและความคิดใหม่ๆ)

นี่คือส่วนที่ความพิเศษจะเกิดขึ้น จงนำจินตนาการมาใช้ประโยชน์ให้เต็มที่ และสร้างสรรค์ความคิดใหม่ที่คุณไม่เคยคิดออกตามลำพัง ในขณะที่ระดมความคิด จงนึกถึงข้อควรรู้ต่อไปนี้

- จงมีความคิดสร้างสรรค์ คิดให้พิสดารที่สุด ปล่อยให้ความคิดหลั่งไหลออกมาเรื่อยๆ
- หลีกเลี่ยงการวิพากษ์วิจารณ์ ไม่มีสิ่งใดยุติความคิดสร้างสรรค์ได้เท่ากับการวิพากษ์วิจารณ์
- ใช้ความคิดเพื่อต่อความคิด สร้างสรรค์ความคิดที่ดีๆออกมาเรื่อยๆ ความคิดที่ดีๆหนึ่งอย่างมักก่อให้เกิดความคิดดีๆต่อเนื่องกันไป

การระดมความคิดช่วยให้เกิดความคิดเห็น ดังต่อไปนี้

- พ่อแม่บอกว่าเราสามารถเลือกสถานที่ที่จะไปพักร้อนที่ผมชอบมากกว่านี้ได้
- ผมเสนอว่าผมไปพักกับญาติในละแวกนี้ได้
- แม่เสนอให้ผมพาเพื่อนไปได้ 1 คน
- ผมเสนอว่า ผมจะใช้เงินเก็บส่วนตัวนั่งรถประจำทางไปพบกับพวกเขา เพื่อที่จะได้ไม่ต้องนั่งประสาตเสียไปในรถร่วมกับน้องๆ
- แม่เต็มใจที่จะลดเวลาวันหยุดพักผ่อน เพื่อให้ผมจัดตารางเวลาได้ง่ายขึ้น
- ผมเสนอว่าผมจะอยู่บ้านระยะหนึ่ง และเดินทางไปสมทบกับพวกเขาทีหลัง
- พ่อยินดีให้ผมอยู่บ้านระยะหนึ่ง ถ้าผมยอมทาสีรั้วบ้านในระหว่างที่พวกเขาไม่อยู่

วิธีที่เหนือกว่า

(หาวิธีที่ดีที่สุด)

หลังจากที่เราระดมความคิดไปได้สักพัก ความคิดที่ดีที่สุดก็มักจะปรากฏออกมา ถึงตอนนั้นก็ขึ้นอยู่กับเราว่าจะใช้วิธีนั้นหรือไม่

เราทั้งสามเห็นพ้องต้องกันว่า ผมจะอยู่บ้านในช่วงครึ่งสัปดาห์แรก จากนั้นนั่งรถเมล์กับเพื่อนๆไปสมทบกับครอบครัวในครึ่งหลังของสัปดาห์ พ่อแม่เต็มใจจ่ายค่าเดินทางให้ผมถ้าผมยอมทาสีรั้ว มันไม่ใช่งานที่หนักหนาอะไรเลย ดังนั้นผมจึงมีเวลาเหลือเฟือที่จะออกไปเที่ยวกับเพื่อนๆ พ่อแม่มีความสุข ผมเองก็มีความสุข

จากข้อมูลข้างต้นสามารถสรุปได้ว่ากระบวนการของพลังกลุ่มประกอบด้วย 5 ขั้นตอน ซึ่งเรียกได้ว่าเป็น แผนปฏิบัติการฝึกพลังประสานความต่างเสริมสร้างพลังกลุ่ม โดยมีขั้นตอน ดังนี้

- 1) ระบุปัญหา 2) รับฟังความคิดเห็นผู้อื่น 3) แสดงความคิดเห็นของเรา 4) ร่วมกันระดมสมองเพื่อแก้ปัญหา 5) ค้นหาวិธีการ หรือทางออกของปัญหาที่ดีที่สุด

ตอนที่ 5 ศูนย์เยาวชนระดับตำบล

5.1 แนวคิดทฤษฎีของศูนย์เยาวชน

เล็ก วานิชอังกูร (2512) ได้กล่าวว่า ศูนย์เยาวชนตามความมุ่งหมายที่ดำเนินการอยู่ทั่วไป คือ สถานที่สำหรับเยาวชนชายหญิงได้เข้ามาใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ด้วยวิธีการเข้ามาร่วมเล่น กีฬา อ่านหนังสือที่มีประโยชน์ เข้ามารับการฝึกสอนความรู้บางอย่างที่ต้องการ ตลอดจนการทำงานและอยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะด้วยวิธีต่างๆที่ศูนย์เยาวชนจัดให้ และเยาวชนเองมีความต้องการ ที่เรียกว่า เข้ามาร่วมกิจกรรมของศูนย์ โดยผู้ดำเนินการศูนย์เยาวชนมีความมุ่งหมาย เพื่อที่จะให้กิจกรรมที่จัดขึ้นนั้นเป็นประโยชน์แก่เยาวชนทั้งทางตรงและทางอ้อม ในทางตรงนั้น เพื่อให้เยาวชนได้รับความสนุกสนานเพลิดเพลิน ได้ใช้เวลาว่างที่มีอยู่ในทางที่ถูกต้องแทนที่จะไปใช้ในทางที่ผิด ส่วนในทางอ้อมก็เพื่อให้กิจกรรมที่จัดขึ้นนั้นส่งเสริมปรับปรุงบุคลิกภาพของเยาวชน เพื่อประโยชน์ในด้านป้องกันแก้ไขและสร้างสรรค์ตัวเยาวชน

รุ่งนภา สิงห์นรา (2539) ได้กล่าวว่า ศูนย์เยาวชนเป็นหน่วยงานหนึ่งที่มีหน้าที่ส่งเสริม สนับสนุนและเผยแพร่กิจกรรมเพื่อการพัฒนาเด็กและเยาวชนโดยทั่วไป

สมบัติ กาญจนกิจ (2540) ได้กล่าวว่า ศูนย์เยาวชน หมายถึง สถานที่สร้างเสริม ประสบการณ์นันทนาการให้เยาวชน หรือสถาบันที่จัดให้เยาวชนท้องถิ่นได้มีโอกาสพบปะสังสรรค์ ใช้เวลาว่างหลังการศึกษาเล่าเรียนหรือประกอบกิจกรรมใดๆ แล้วได้พักผ่อนหย่อนใจให้เป็น ประโยชน์ในทางที่ดีเพื่อความสามัคคี มิตรสัมพันธ์ เล่นกีฬา หาความรู้ ทำประโยชน์ร่วมกัน ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เป็นการจัดกิจกรรมให้ได้ใช้ชีวิตไปในทางที่ดีงามก่อให้เกิดประโยชน์ส่วน ตนและประเทศชาติ

จากแนวคิดทฤษฎีของศูนย์เยาวชน สรุปได้ว่า ศูนย์เยาวชนมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้เด็กและ เยาวชนได้ใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ โดยเป็นเวลาที่นอกเหนือจากการเรียน หรือการประกอบ กิจกรรมใดๆ โดยกิจกรรมที่ทางศูนย์เยาวชนได้ดำเนินการจะเป็นกิจกรรมทางด้านนันทนาการ รวมถึงเป็นกิจกรรมที่มุ่งหวังเพื่อพัฒนาความรู้ ความสามารถระดับปัจเจกบุคคลด้วย โดยมี หน่วยงานของรัฐเป็นผู้สนับสนุนให้มีอยู่ทั่วไปตามชุมชน เพื่อสนองความต้องการ และเปิดโอกาส ให้เด็กและเยาวชนมาใช้บริการอย่างเต็มที่

5.2 ประวัติความเป็นมาของศูนย์เยาวชน

เสาวนีย์ เสนาสุ (2532) ได้กล่าวว่า ศูนย์เยาวชนเกิดขึ้นสืบเนื่องมาจากดร.ชำนาญ ยุวบูรณ์ ได้เดินทางไปเยือนประเทศต่างๆในยุโรป ขณะที่ยังเป็นนายกเทศบาลมนตรีพร้อมด้วย คณะซึ่งมี คุณศิลปชัย ศิรินาม หัวหน้ากองการศึกษาในขณะนั้น จากการศึกษาดูงานในครั้งนั้น

ท่านได้สังเกตเห็นว่าเด็กในต่างประเทศเมื่อมีเวลาว่าง มักไปรวมตัวกันอยู่ตามสโมสรของเด็กหรือศูนย์เยาวชน ซึ่งจัดไว้ในท้องถิ่นนั้นๆ ในศูนย์เหล่านี้มีอุปกรณ์การเล่น การบันเทิงสนองความต้องการของเด็กเป็นอันมาก จึงได้ปรึกษาหารือกันว่าการจัดกิจกรรมให้แก่เด็กนี้มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องจัดบริการให้แก่ท้องถิ่น เช่นเดียวกับจัดสวนสาธารณะและที่พักผ่อนหย่อนใจให้กับประชาชนเหมือนกัน เพื่อเด็กและเยาวชนจะได้มีโอกาสใช้เวลาว่างจากการศึกษาเล่าเรียนหรือประกอบกิจกรรมใดๆ และมาร่วมสนุกสนานหาความรู้ ความบันเทิง หรือร่วมกันทำงานสาธารณะประโยชน์ต่างๆ เป็นต้น ซึ่งการจัดกิจกรรมสำหรับเยาวชนนั้น จะเป็นการแก้ไขปัญหายัยรุ่นได้เป็นอย่างดีทางหนึ่ง

ดังนั้น ในปี พ.ศ. 2503 กองการศึกษา เทศบาลนครกรุงเทพมหานคร จึงได้จัดตั้งคณะกรรมการเพื่อพิจารณาดำเนินงานในเรื่องนี้โดยเฉพาะ และได้รับความร่วมมือจากสโมสรองค์การและหน่วยราชการต่างๆ เป็นอย่างดี ในปีเริ่มแรกคณะกรรมการฯ ได้รับทุนจากเอเชียเฟาร์เดชั่น และทุนจากการจัดรายการแข่งขันชกมวย ณ เวทีลุมพินีมาเป็นค่าใช้จ่ายในการดำเนินงานของศูนย์เยาวชน ศูนย์เยาวชนที่เริ่มจัดตั้งครั้งแรกมี 3 แห่ง คือ

1. ศูนย์เยาวชนพระนคร ปัจจุบันเปลี่ยนชื่อเป็นศูนย์เยาวชนเทเวศร์ ตั้งอยู่ริมถนนกรุงเกษม
2. ศูนย์เยาวชนลุมพินี ปัจจุบันตั้งอยู่บริเวณสนามไอ้วป่า สวนลุมพินี
3. ศูนย์เยาวชนสวนอ้อย ปัจจุบันตั้งอยู่ถนนสุขโขทัย บริเวณตำบลสวนอ้อย

กิจกรรมที่จัดในสมัยนั้น ประกอบด้วยการกีฬา ทัศนศึกษา โภชนาการ ดนตรีและนาฏศิลป์ และห้องสมุด ส่วนเจ้าหน้าที่ได้จัดหาอาสาสมัครมาเป็นผู้นำศูนย์โดยเปิดการฝึกอบรมเป็นพิเศษรับสมัครจากครู หรือผู้มีความประสงค์ช่วยเหลือมาฝึกสอนการเล่นต่างๆ ให้กับเด็กในตอนเย็น

ต่อมาเทศบาลนครกรุงเทพฯ ได้ปรับปรุงการดำเนินงานของศูนย์เสียใหม่ คือ

1. ให้ศูนย์เยาวชนทุกแห่งขึ้นตรงต่อแผนกนันทนาการ กองการศึกษา
2. บรรจุเจ้าหน้าที่ประจำศูนย์ฯ โดยมีนักสังคมสงเคราะห์เป็นหัวหน้าศูนย์ และบรรจุผู้นำกิจกรรมด้านต่างๆ เช่น พลศึกษา ทัศนศึกษา นาฏศิลป์ ดนตรี ตามความจำเป็นของแต่ละศูนย์
3. เปลี่ยนชื่อศูนย์พักผ่อนหย่อนใจเยาวชนของอำเภอต่างๆ เป็นศูนย์เยาวชน โดยใช้ชื่อตามท้องถิ่นนั้นๆ ต่อท้าย

4. ชื่อคณะกรรมการฯ ที่ดำเนินงานแต่ละศูนย์เยาวชน ซึ่งอำเภอให้ชื่อว่า "คณะกรรมการอำนวยการศูนย์พระนคร" เป็น "คณะกรรมการส่งเสริมศูนย์เยาวชนพระนคร" เป็นต้น

5. กำหนดระเบียบการเงิน และข้อบังคับศูนย์ให้อยู่ในแนวเดียวกัน

6. แต่งตั้งเจ้าหน้าที่ติดตามผลงาน และให้ข้อเสนอแนะแก่ศูนย์ ผู้ตรวจการศูนย์เยาวชนและผู้ตรวจการนันทนาการ เป็นต้น

ในปี พ.ศ. 2515 ได้จัดตั้งกองการศึกษา เป็นสำนักการศึกษา เพิ่มกองสวัสดิการสังคม โดยให้แผนกนันทนาการขึ้นอยู่ในกองนี้ด้วย

ในปี พ.ศ. 2517 ได้เปลี่ยนแปลงการดำเนินงานของเทศบาลนครหลวงเป็นกรุงเทพมหานคร ได้มีการแบ่งส่วนราชการใหม่ คือ ตั้งสำนักสวัสดิการสังคมขึ้น ซึ่งแยกจากสำนักการศึกษาแผนกนันทนาการ ขึ้นเป็นกองนันทนาการ และการดำเนินงานศูนย์เยาวชน ขึ้นตรงกับงานศูนย์เยาวชน และสนามเด็กเล่น

เล็ก วาณิชชังกูร (2512) ยังได้กล่าวไว้อีกว่า การดำเนินกิจกรรมเพื่อเยาวชนเช่นนี้ บางแห่งก็เรียกว่า สโมสรเยาวชนหรือเช่นที่เทศบาลทั่วๆ ไปจัดขึ้นเรียกว่า ศูนย์พักผ่อนหย่อนใจสำหรับเยาวชนนั้นก็มิวัตถุประสงค์ทั่วๆ ไปเช่นเดียวกัน แต่บางแห่งไม่สามารถจัดกิจกรรมได้โดยสมบูรณ์ทั้งหมด บางแห่งก็ค่อยทำค่อยขยายปรับปรุงไป ซึ่งศูนย์เยาวชนนั้นถือได้ว่าเป็นการช่วยป้องกันและแก้ไขปัญหาของเด็กและเยาวชนได้เป็นอย่างดี โดยการจัดศูนย์กลางขึ้นเพื่อให้เด็กที่มีเวลาว่างเข้ามาเที่ยวเล่นแทนที่จะไปมั่วสุมกันอยู่ในสถานที่ที่จะชักนำไปในทางเสื่อมเสีย เมื่อเข้ามาในศูนย์แล้วก็ชักชวนให้เล่นกีฬา เล่นเกมต่างๆ แล้วจึงชวนให้ร่วมในกิจกรรมอื่นๆ ที่จัดขึ้น เพื่อให้เด็กได้รู้จักการเล่นร่วมกัน อยู่ร่วมกัน และทำงานร่วมกัน เป็นการปรับปรุงส่งเสริมบุคลิกภาพของเด็กไปในตัวและในการดำเนินการเช่นนี้ต้องมีผู้นำเยาวชนที่จะเข้าทำงานเป็นผู้นำเด็กอย่างใกล้ชิด ที่เป็นดังนี้เพราะเด็กบางคนมีเวลาว่างมากวันละหลายชั่วโมง บางคนไม่มีอะไรทำเลยตลอดทั้งวันเช่นเด็กที่ไม่ไปโรงเรียน เพราะขาดทุนทรัพย์ ไม่ได้เรียนต่อหลังจบการศึกษาภาคบังคับแล้ว หรือเรียนไปได้ครึ่งๆ กลางๆ ต้องออกจากโรงเรียนอยู่บ้านเฉยๆ ช่วยผู้ปกครองทำงานบ้านเพียงเล็กน้อยหรือเที่ยวเตร่ไปวันหนึ่งๆ นอกจากนั้นยังมีเด็กที่พ่อแม่ต้องออกไปทำงานแต่เช้ากลับถึงบ้านก็เย็นค่ำ เด็กเล็กเรียนก็ยังไม่อยากกลับบ้าน มีเวลาว่างเหลืออยู่ชั่วโมงและเด็กบางคนมีปัญหาทางบ้านถูกผู้ปกครองดุว่าบังคับ ไม่อยากเข้าบ้านพยายามอยู่นอกบ้านมากที่สุด เด็กเหล่านี้ล้วนมีเวลาว่างและไม่มีความยึดเหนี่ยวไม่มีความผูกพันว่าจะไปที่ไหนดี โดยปกติธรรมชาติของเด็กต้องการเล่น ออกกำลังกาย ต้องการซักถาม ต้องการเพื่อนที่จะรวมกันเป็นกลุ่ม และต้องการผู้นำทาง ที่พวกเขาจะตามและให้ความนับถือและเชื่อมั่นในเหตุการณ์เช่นนี้เด็กที่ขาดสถานที่และสิ่งยึดเหนี่ยวจึงไปมั่วสุมหรือถูกนำทางให้ประพฤตินิดได้ทั้งที่รุนแรงและไม่รุนแรง

การดำเนินการศูนย์เยาวชน จึงมุ่งให้เด็กและเยาวชนได้เข้ามาใช้สถานที่และร่วมกิจกรรมด้วยความรู้สึกที่สถานที่แห่งนั้นเขามีส่วนเป็นเจ้าของสถานที่และกิจกรรมที่จัดขึ้นอย่างแท้จริง โดยควรพยายามสร้างบรรยากาศให้ศูนย์เยาวชนเป็นบ้านที่สองของสมาชิก (เด็กและเยาวชน) คือให้เป็นสถานที่อีกแห่งหนึ่งระหว่างบ้านกับโรงเรียน เป็นสถานที่ที่จะช่วยทดแทนสิ่งที่เขาขาดหายไปจากที่บ้านและที่โรงเรียน จึงควรพยายามให้สมาชิกรู้สึกที่ศูนย์เยาวชนนั้นเป็นสถานที่ที่เขา

จะเดินเข้ามาอย่างอิสระและภาคภูมิใจ เขามีโอกาสจะเล่นจะพูดได้ตามที่เขาปรารถนา ภายใต้ระเบียบแบบแผนที่ไม่เข้มงวดเกินไปนัก และเขามีผู้นำเยาวชนที่เห็นอกเห็นใจเขาพร้อมที่จะรับฟังความคิดเห็นของเขาและให้เกียรติเขาตามสมควร เมื่อเป็นดังนี้แล้วเด็กก็จะมาใช้เวลาว่างที่มีอยู่ในศูนย์เยาวชน ไม่ไปเที่ยวเตร่มั่วสุมในทางที่จะเป็นอันตรายอีกต่อไป

5.3 ศูนย์เยาวชนตำบล

5.3.1 การดำเนินงานพัฒนาองค์กรเยาวชน

กรมการพัฒนาชุมชนได้ดำเนินงานเสริมสร้างความเข้มแข็งองค์กรเยาวชน ให้ความสามารถพึ่งตนเองได้ ตามกระบวนการมีส่วนร่วมและกระบวนการเรียนของชุมชน เป็นการพัฒนาเยาวชนอายุระหว่าง 15 - 25 ปี ทั้งในระบบและนอกระบบโรงเรียน โดยไม่คำนึงเพศ และสถานภาพสมรส ได้สนับสนุนให้มีการรวมตัวกันจัดตั้งคณะกรรมการเยาวชนหมู่บ้าน ตำบล และมีการจัดตั้งศูนย์เยาวชนตำบล (ศยต.) ขึ้น ซึ่งเป็นไปตามมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 26 ตุลาคม 2518

โดยตั้งแต่วันที่ 13 มกราคม 2521 พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพล อดุลยเดช ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานธงประจำศูนย์เยาวชนตำบล เพื่อเป็นมิ่งขวัญ สิริมงคล และเป็นสัญลักษณ์ จตุรรวมใจ สร้างศรัทธายึดเหนี่ยวในหมู่เยาวชน รวมทั้ง บิดา มารดา ผู้ปกครอง และประชาชนในตำบล

ปัจจุบันมีศูนย์เยาวชนตำบลทั่วประเทศ จำนวน 6,971 ศูนย์/ตำบล ซึ่งศูนย์เยาวชนตำบล (ศยต.) ดังกล่าว เป็นองค์กรที่มีบทบาทสำคัญยิ่ง เป็นกลไกของชุมชน หน่วยงานทั้งภาครัฐและภาคเอกชนให้การส่งเสริมและสนับสนุน นำพลังของสมาชิกศูนย์เยาวชนตำบลมาเป็นพลังของแผ่นดิน ตลอดจนมีส่วนร่วมในการพัฒนาตนเอง ครอบครัว ชุมชน และประเทศชาติ

5.3.2 พัฒนาการองค์กรเยาวชน

ปี พ.ศ. 2505 จัดตั้งกรมการพัฒนาชุมชนและมีการดำเนินการพัฒนาเยาวชน เป็นงานหนึ่งในฝ่ายนันทนาการของกองส่งเสริมและเผยแพร่ มีวัตถุประสงค์เพื่อดำเนินกิจกรรมนันทนาการ แทรกในการรวมกลุ่มเยาวชนแต่ละจังหวัด

ปี พ.ศ. 2514 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ใช้เครื่องหมายผู้นำเยาวชน

ปี พ.ศ. 2515 จัดตั้งศูนย์เยาวชนตำบลทดลอง 4 ภาค วิธีดำเนินงานในรูปคณะกรรมการบริหารกลุ่ม มีวัตถุประสงค์เพื่อให้เยาวชนมีองค์กรบริหารกลุ่ม

ปี พ.ศ. 2518 คณะรัฐมนตรี มีมติเมื่อวันที่ 26 สิงหาคม 2518 ให้กรมการพัฒนาชุมชน จัดตั้งศูนย์เยาวชนตำบลให้ครบทุกตำบล เพื่อเป็นแหล่งกลางในการดำเนินกิจกรรมการพัฒนาเยาวชน

ปี พ.ศ. 2519 กระทรวงมหาดไทย ประกาศระเบียบกระทรวงมหาดไทยว่าด้วยเรื่อง เครื่องหมายผู้นำเยาวชน พ.ศ. 2519 เมื่อวันที่ 16 มิถุนายน พ.ศ. 2519

ปี พ.ศ. 2531 กรมการพัฒนาชุมชน ประกาศระเบียบกรมการพัฒนาชุมชนว่าด้วยธง ประจำศูนย์เยาวชนตำบล พ.ศ. 2531 เมื่อวันที่ 26 สิงหาคม พ.ศ. 2531

ปี พ.ศ. 2543 กรมการพัฒนาชุมชน ประกาศระเบียบกระทรวงมหาดไทยว่าด้วย เครื่องหมายผู้นำเยาวชน (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2548 วันที่ 5 สิงหาคม 2548

กำหนดนโยบายให้ศูนย์เยาวชนตำบล เป็นศูนย์กลางการประสานงานพัฒนาเยาวชนของ หน่วยงานราชการ องค์กรเอกชนต่างๆ และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการจัดกิจกรรม เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของเยาวชน

เป้าหมายเยาวชนอายุระหว่าง 15-25 ปี ที่อยู่ในหมู่บ้านและตำบล ไม่จำกัดเพศ ไม่คำนึงถึงสถานภาพสมรส และเป็นสมาชิกศูนย์เยาวชนตำบล 75 จังหวัด

โดยศูนย์เยาวชนมีวัตถุประสงค์ ดังนี้

1. เพื่อเป็นศูนย์กลางส่งเสริมและประสานงานกิจกรรมพัฒนาเยาวชนกับหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อเสริมสร้างเยาวชนให้เป็นพลเมืองดี มีจิตสำนึกในหน้าที่มีความรับผิดชอบต่องาน ครอบครัว ชุมชน และประเทศชาติ รู้จักการเสียสละ ใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ และเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นของตนเอง

2. เพื่อเป็นศูนย์เพิ่มพูนทักษะการเป็นผู้นำ ให้มีระเบียบวินัย มีภาวะผู้นำ เป็นที่ยอมรับของชุมชน โดยการให้การศึกษาและพัฒนาการเรียนรู้ การปลูกฝังวิถีประชาธิปไตยขั้นพื้นฐาน ยึดหลักวิธีการกระบวนกรมีส่วนร่วมและกระบวนการเรียนรู้ของคนในชุมชน

3. เพื่อให้ความรู้ในการประกอบอาชีพ ช่วยเหลือครอบครัวและสามารถพึ่งตนเองได้

4. เพื่อให้เยาวชนมีสุขภาพพลานามัยที่สมบูรณ์ แข็งแรงและมีคุณภาพชีวิต

5. เพื่อเป็นศูนย์ส่งเสริมสร้างพลังขับเคลื่อนในกิจกรรมสร้าง เครือข่ายการเรียนรู้

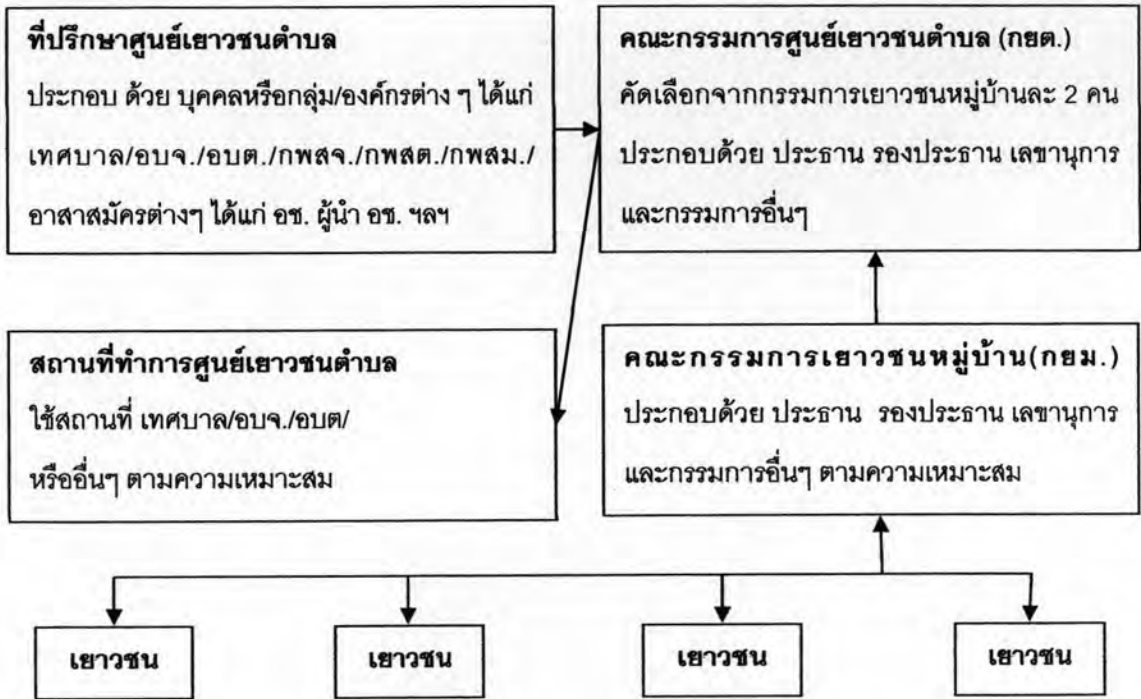
6. เพื่อให้เยาวชนสามารถพัฒนาตนเอง มีภาวะของการเป็นผู้นำและก้าวไปสู่การเป็นผู้นำท้องถิ่นในระดับต่างๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

5.3.3 วิธีการดำเนินงาน

จัดตั้งกลุ่มเยาวชนหมู่บ้านและศูนย์เยาวชนตำบล ใช้หลักการดำเนินงานในรูปแบบ กระบวนการกลุ่ม โดยดำเนินงานตามขั้นตอน ดังนี้

1. การรวมกลุ่มเยาวชนหมู่บ้าน
 2. การจัดตั้งศูนย์เยาวชนตำบล
 - 2.1 โดยวิธีการจัดค่ายเพื่อจัดตั้งศูนย์เยาวชนตำบล
 - 2.2 โดยวิธีการประชุม/สัมมนา/จัดเวทีการเรียนรู้
 3. การฝึกอบรมคณะกรรมการศูนย์เยาวชนตำบล (กยต.)
 4. การดูแล ส่งเสริม สนับสนุน และช่วยเหลือ
 - 4.1 การจัดกิจกรรมเพื่อสมาชิก
 - 4.2 การจัดกิจกรรมเพื่อชุมชน
 5. การพัฒนาศูนย์เยาวชนตำบล
 - 5.1 การฝึกอาชีพสมาชิกศูนย์เยาวชนตำบล
 - 5.2 การฝึกอบรมผู้นำศูนย์เยาวชนตำบล
 6. การแสดงผลงานศูนย์เยาวชนตำบล
 - 6.1 การประชุม/สัมมนาผู้นำและที่ปรึกษาศูนย์เยาวชนตำบล
 - 6.2 การชุมนุมศูนย์เยาวชนตำบล
- 5.3.4 บทบาทหน้าที่ของศูนย์เยาวชนตำบล**
1. เป็นสถาบันในการฝึกอบรมวินัย การเป็นผู้นำ การทำงานเป็นกลุ่ม การปลูกฝังจิตสำนึกรับผิดชอบตนเอง ครอบครัว และชุมชน
 2. เป็นองค์กรกลางของเยาวชนในการดำเนินกิจกรรมโดยเยาวชน ของเยาวชน เพื่อประโยชน์ของเยาวชน
 3. เป็นศูนย์กลางการพบปะสังสรรค์ การจัดกิจกรรมกีฬา-นันทนาการและการเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรม
 4. เป็นจุดรวมประสานงานพัฒนาเยาวชนในระดับตำบลจากหน่วยราชการ และองค์กรภาคเอกชนต่างๆ
- 5.3.5 องค์ประกอบของศูนย์เยาวชนตำบล**
- องค์ประกอบของศูนย์เยาวชนตำบลประกอบด้วยองค์ประกอบ 3 ประการ ดังนี้ 1) สถานที่ 2) สมาชิก และ 3) กิจกรรม
- 5.3.6 โครงสร้างและรูปแบบการบริหารและการจัดองค์กร**
- การบริหารงานคณะกรรมการศูนย์เยาวชนตำบล (กยต.) อยู่ภายใต้การดูแล ส่งเสริม สนับสนุน และช่วยเหลือขององค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) องค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) และเทศบาล

โครงสร้างศูนย์เยาวชนตำบลประกอบด้วย ที่ปรึกษาศูนย์เยาวชนตำบล คณะกรรมการเยาวชนหมู่บ้าน (กยม.) คณะกรรมการศูนย์เยาวชนตำบล (กยต.) และสถานที่ทำการศูนย์เยาวชนตำบล ดังภาพที่ 2.2

ภาพที่ 2.2 โครงสร้างศูนย์เยาวชนตำบล

5.4 ศูนย์เยาวชนตำบลบางโปรง

5.4.1 ประวัติความเป็นมา

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ทรงรับสั่งว่า อนาคตของประเทศชาติจะเจริญก้าวหน้าถ้าเยาวชนดี แต่การที่เยาวชนจะดีได้นั้นขึ้นอยู่กับครอบครัวที่ดี หมายความว่า เป็นครอบครัวที่สร้างสรรค์เป็นครอบครัวที่ทำให้เกิดมีความมั่นใจในอนาคตแก่เยาวชน สำหรับองค์การบริหารส่วนตำบลบางโปรง จึงจัดกิจกรรมส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดครอบครัวอบอุ่นตลอดมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับเยาวชนคิดว่าชุมชนควรมีส่วนร่วมสร้างเยาวชนที่ดีด้วย ดังนั้นจึงได้จัดตั้งศูนย์เยาวชนตำบลขึ้น เพราะหลังจากพบว่าหลักสูตรการศึกษาของไทยในด้านหน้าที่พลเมือง การเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม ชุมชนนั้นควรจะมีการรับผิดชอบตนเองและต่อสังคมด้วย การเรียนการสอนหน้าที่พลเมืองส่วนใหญ่มักจะสอนเนื้อหาเกี่ยวกับการเป็นพลเมืองที่ดี แต่ไม่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ฝึก เป็นผลให้เยาวชนส่วนใหญ่มักดูขาดต่อปัญหา ขาดความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคม ปัญหานี้ส่วนหนึ่งเกิดขึ้นจากการสอนในชั้นเรียนที่มักจะมีบรรยากาศการเรียนการสอนที่ไม่

เชื้ออำนาจต่อการเรียนรู้ร่วมกัน ทำให้มีการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันน้อยมาก ในทางกลับกันมีการแข่งขันกันเรียนมากขึ้น ส่งผลให้เยาวชนขาดความเอื้ออาทรต่อเพื่อน ขาดบรรยากาศที่เป็นกันเอง ทำให้เป็นแหล่งบ่มเพาะบุคลากรที่มี "ความใจแคบ" นอกจากนี้ยังส่งผลให้เยาวชน

- ขาดความกล้าและการแสดงความคิดเห็นต่อชุมชน
- ไม่สามารถตัดสินใจได้ด้วยตนเอง
- ไม่รู้จักการทำงานร่วมกันเป็นหมู่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ
- ไม่รู้จักแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง
- ไม่มีความคิดในการพัฒนาและความคิดสร้างสรรค์
- ไม่มีความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคม

เมื่อวันที่ 31 มีนาคม 2548 องค์การบริหารส่วนตำบลบางโปรง (อบต.บางโปรง) ได้มีคำสั่งจัดตั้งศูนย์เยาวชนตำบลบางโปรง อย่างเป็นทางการขึ้น จากเยาวชนที่เป็นสมาชิกของครอบครัวผู้ผ่านโครงการอบรมเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวตำบลบางโปรงทั้ง 3 รุ่น เพื่อเป็นศูนย์กลางจัดกิจกรรมสำหรับเด็กและเยาวชน เพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหาทั้งหลายที่มีผลสืบเนื่องมาจากระบบการศึกษาไทย นับจากการก่อเกิดศูนย์เยาวชนตำบลบางโปรง โดยการส่งเสริมและสนับสนุนจากผู้ใหญ่ใจดี ผู้นำชุมชน พระครูในพื้นที่ ที่เปิดโอกาสให้เยาวชนได้แสดงความสามารถหลากหลายด้วยการร่วมกับองค์การบริหารส่วนตำบลและชุมชน จัดกิจกรรมหรือจัดกิจกรรมกันเอง จนกระทั่งปัจจุบันศูนย์เยาวชนตำบลบางโปรง เป็นองค์กรหนึ่งที่ถูกปกครองประชาชนตำบลบางโปรง ตำบลใกล้เคียงหรือแม้กระทั่งของหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชนระดับอำเภอ จังหวัด รู้จักและยอมรับในความสามารถ

จากผลการดำเนินงานที่ผ่านมา ผู้ใหญ่ในชุมชนให้ความสำคัญ ส่งเสริมและสนับสนุนการดำเนินกิจกรรมของแกนนำเยาวชนและเยาวชนตำบลบางโปรงอย่างสม่ำเสมอ ส่งผลให้แกนนำเยาวชนมองโลกในแง่ดี สำนึกถึงความเมตตา สำนึกในแผ่นดินเกิด และสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณของพระองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ที่ทรงทำงานหนักเพื่อคนไทย แกนนำเยาวชนตำบลจึงได้ตั้งปณิธานที่จะเป็นผู้สืบสานภูมิปัญญา สืบทอดเจตนารมณ์ การทำงานเพื่อส่วนรวม และจะทำตัวให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองและกับชุมชน สังคมต่อไป

ในการฝึกปฏิบัติงานของเยาวชนเพื่อแก้ปัญหาที่มีผลสืบเนื่องมาจากระบบการศึกษาไทย เยาวชนสามารถใช้ชุมชนเป็นที่รองรับ เป็นเวทีที่จะเรียนรู้ นับว่าเป็นโอกาสที่ดีที่ใช้สถานการณ์จริงในพื้นที่เป็นที่ฝึกการทำงานร่วมกัน ค้นหาความถนัดของตนเอง ทดลองนำความถนัดนั้นมารับใช้ผู้อื่น และเรียนรู้การทำงานในลักษณะอาสาสมัครร่วมกับผู้นำชุมชน โดยผู้ใหญ่ใจดีของตำบล จะยึดหลักการส่งเสริมและสนับสนุนเยาวชน คือ เปิดห้องเรียนสู่โลกกว้าง ให้สิ่งรอบข้างเป็นครู

5.4.2 วัตถุประสงค์ของการจัดตั้งศูนย์เยาวชนตำบลบางโปรง ศูนย์เยาวชนตำบลบางโปรงได้จัดตั้งขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์ ดังต่อไปนี้

1. เพื่อเป็นศูนย์รวมในการประชุมปรึกษาหารือและจัดกิจกรรมให้แก่สมาชิกเพื่อค้นหาปัญหาและความต้องการของเยาวชน
2. เพื่อเป็นศูนย์กลางในการนำปัญหาและความต้องการของเยาวชน เสนอขอรับการสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบลบางโปรง หน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและเอกชน
3. เพื่อเป็นศูนย์กลางการจัดกิจกรรมตามปัญหาและความต้องการ เพื่อพัฒนาเยาวชนทั้งที่เป็นสมาชิกและไม่เป็นสมาชิก
4. เพื่อเป็นศูนย์กลางประชาสัมพันธ์ให้องค์การบริหารส่วนตำบลบางโปรง และสาธารณชนรับทราบข่าวสารการเปลี่ยนแปลง ตลอดจนรับสมัครสมาชิกใหม่
5. เพื่อเป็นศูนย์กลางในการค้นหาเยาวชนดีเด่นเสนอศูนย์พัฒนาครอบครัวตำบลบางโปรงเพื่อประกาศเกียรติคุณ

5.4.3 บทบาทหน้าที่ของศูนย์เยาวชนตำบลบางโปรง

1. เป็นศูนย์กลางประสานงานพัฒนาเยาวชนของหน่วยราชการและองค์กรเอกชน
2. เป็นศูนย์กลางการจัดกิจกรรมในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของเยาวชน โดยมุ่งหวังว่าเด็กและเยาวชนจะได้เรียนรู้การทำงานเป็นทีม ได้มีกิจกรรมตามความถนัด ใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ ห่างไกลยาเสพติด รักบ้านเกิดของตัวเอง จนนำไปสู่การมีส่วนร่วมในกิจกรรมสวัสดิการต่าง ๆ ที่เยาวชนสามารถมีส่วนร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมดำเนินการได้ เช่น การช่วยสอดส่องดูแลผู้ที่เดือดร้อนต้องการความช่วยเหลือ การมีส่วนร่วมเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัว ชุมชน ฯลฯ

5.4.4 สมาชิกปัจจุบัน

ได้จัดให้มีการสมัครสมาชิกศูนย์เยาวชนตำบลบางโปรง มีสมาชิกที่เขียนใบสมัคร จำนวน 144 คน (ภายหลังถือว่าเด็ก และเยาวชนทุกคนที่อาศัยอยู่ในตำบลบางโปรง จังหวัดสมุทรปราการ เป็นสมาชิกของศูนย์เยาวชนโดยปริยาย ซึ่งผู้มีอายุระหว่าง 10 - 25 ปี ตำบลบางโปรง มีจำนวน 1,633 คน)

5.4.5 คณะกรรมการ

ศูนย์เยาวชนตำบลบางโปรง มีคณะกรรมการบริหารจัดการ เพื่อให้ศูนย์มีกิจกรรมและความเคลื่อนไหวเป็นไปตามบทบาทหน้าที่และวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้คณะกรรมการประกอบด้วย ประธาน รองประธาน เลขานุการ เหรัญญิก กรรมการฝ่ายกิจกรรม ฝ่ายประชาสัมพันธ์ ฝ่ายนันทนาการ ฝ่ายพลานามัย ฝ่ายวิชาการ และฝ่ายสวัสดิการ

5.4.6 ผลการดำเนินงานที่ผ่านมา

ตลอดระยะเวลาเกือบ 5 ปีที่ผ่านมา ศูนย์เยาวชนตำบลบางโปรงได้มีการดำเนินงานโครงการหรือกิจกรรมต่างๆมาอย่างหลากหลาย ดังนี้

- กิจกรรมที่จัดขึ้นตามเทศกาลหรือโอกาสพิเศษต่างๆ อาทิเช่น การร่วมจัดกิจกรรมปีใหม่ การจัดกิจกรรมวันเด็ก จัดกิจกรรมวันเยาวชนแห่งชาติ เป็นต้น
- กิจกรรมเสริมความรู้ ความสามารถให้กับเด็กและเยาวชน อาทิเช่น จัดกิจกรรมสอนดนตรีไทยและเล่นกลองยาว การสอนภาษาอังกฤษ การสอนกระบี่กระบอง เป็นต้น
- กิจกรรมเพื่อส่งเสริมและอนุรักษ์วัฒนธรรม ได้แก่ การจัดแข่งขันกีฬาและอนุรักษ์การเล่นพื้นบ้านวันสงกรานต์ เช่น สบ้ำ ชนไก่ มวยทะเล มวยตบจาก เสาน้ำมัน ม้าก้านกล้วย หลับตาตีหม้อ ฯลฯ
- กิจกรรมที่เปิดโอกาสให้เด็กและเยาวชนได้แสดงความสามารถ ได้แข่งขันแลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกัน อาทิเช่น การจัดแข่งขันดนตรีสตริงคอมโบ การจัดแข่งขันฟุตบอลเยาวชน เป็นต้น
- กิจกรรมเพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม อาทิเช่น กิจกรรมพายเรือเก็บขยะ การรณรงค์ปลูกต้นไม้โกงกาง การเดินชมวรรณคดีนำสิ่งที่เหลือใช้มาใช้ใหม่ เป็นต้น
- กิจกรรมที่ส่งเสริมให้เกิดความสามัคคีระหว่างเด็กเยาวชน และผู้ใหญ่ในชุมชน ได้แก่ การจัดการแข่งขันกีฬาสามัคคี การจัดกิจกรรมไบค์แรลลี่ เป็นต้น
- การจัดทำวิจัยเพื่อท้องถิ่น เรื่อง "การพัฒนาเยาวชนโดยผ่านการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนตำบลบางโปรง" โดยจัดเวทีชี้แจงโครงการฯ และขอคำแนะนำ ตลอดจนหาแหล่งข้อมูล ตัวอย่างโครงการหรือกิจกรรมต่างๆที่ศูนย์เยาวชนตำบลบางโปรงได้จัดขึ้น มีรายละเอียด ดังนี้

1) กิจกรรมการแข่งขันดนตรีสากล

กิจกรรมนี้จัดขึ้นประจำปีในช่วงเดือนมีนาคมถึงพฤษภาคม โดยมีวัตถุประสงค์ (1) เพื่อให้เด็กและเยาวชนใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ ห่างไกลยาเสพติด (2) เพื่อให้เด็กและเยาวชนแสดงศักยภาพและได้เรียนรู้การทำกิจกรรมร่วมกัน ซึ่งได้กำหนดกลุ่มเป้าหมายเป็นเด็กและเยาวชนที่มีอายุไม่เกิน 25 ปี จำนวน 200 คน

2) กิจกรรมการแข่งขันกีฬาสามัคคี 4 หมู่

เป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อให้เด็ก เยาวชน ผู้นำชุมชน และประชาชนทั่วไปได้ทำกิจกรรมร่วมกัน ได้ร่วมกันแข่งขันกีฬาหลากหลายประเภท ซึ่งมีทั้งกีฬาแบบสากล เช่น บาสเกตบอล ฟุตบอล เป็นต้น และกีฬาพื้นบ้าน เช่น ชักคะเย่อ วิ่งเปี้ยว เป็นต้น โดยจัดขึ้นในช่วงระหว่างเดือน

ตุลาคมถึงพฤศจิกายน และจัดการแข่งขันในช่วงเย็น เป็นเวลาทั้งสิ้น 1 สัปดาห์ มีวัตถุประสงค์เพื่อใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ เชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างเด็ก เยาวชน ผู้ใหญ่ในพื้นที่ พร้อมทั้งเกิดพื้นที่สร้างสรรค์สำหรับเด็กและเยาวชน

3) กิจกรรมการแข่งขันและการอนุรักษ์วัฒนธรรม

เป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นในช่วงวันสงกรานต์ เพื่อให้ชาวบ้านในชุมชนได้ร่วมกันทำกิจกรรมตามขนบธรรมเนียมประเพณีของไทย ถือเป็น การอนุรักษ์ สืบสานวัฒนธรรมและประเพณีที่ดั้งเดิมของไทย เป็นการส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนรุ่นหลังได้เห็นคุณค่าและความสำคัญของวัฒนธรรม และการละเล่นพื้นบ้านต่างๆ รวมทั้งร่วมกันอนุรักษ์ และรักษาให้ดำรงอยู่ต่อไป ซึ่งในการจัดกิจกรรมนอกจากจะมีการทำบุญ ตักบาตร รดน้ำดำหัวผู้ใหญ่แล้ว ยังมีการจัดการแข่งขันการละเล่นพื้นบ้านต่างๆอีกด้วย อาทิเช่น สะบ้า ขนไก่ มวยทะเล มวยดับจาก เสาน้ำมัน ม้าก้านกล้วย หลับตาตีหม้อ ฯลฯ

4) กิจกรรมการพายเรือเก็บขยะ

เป็นกิจกรรมเพื่อส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนได้รู้ถึงคุณค่าของสิ่งแวดล้อม รวมทั้งเป็นการปลูกจิตสำนึกในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ โดยเป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นในช่วงเย็น หลังเลิกเรียน ซึ่งช่วงเวลาและความถี่ในการจัดกิจกรรมไม่ได้มีการกำหนดไว้อย่างแน่นอน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความพร้อม และความสะดวกเหมาะสม

5) กิจกรรมปลูกต้นไม้

เป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนเห็นถึงความสำคัญของสิ่งแวดล้อม และพร้อมใจกันอนุรักษ์ และพัฒนาสภาพสิ่งแวดล้อมของชุมชนให้ดียิ่งขึ้น เนื่องด้วยสภาพของชุมชนมีพื้นที่เป็นดินเลน และเป็นบริเวณที่เหมาะสมแก่การปลูกป่าชายเลน โดยต้นโกงกางเป็นต้นไม้ที่มีความเหมาะสมกับสภาพพื้นที่ จึงมีการจัดกิจกรรมเพื่อรณรงค์ให้มีการปลูกต้นไม้เพิ่มขึ้นเพื่อเป็นประโยชน์ทำให้ระบบนิเวศมีความสมดุล

5.4.7 ผลจากการดำเนินงาน

ผลจากการดำเนินการจัดกิจกรรมสร้างสรรค์ต่างๆที่ผ่านมา ส่งผลทำให้เด็กและเยาวชนที่ได้เข้าร่วมกิจกรรมได้เรียนรู้การทำงานร่วมกัน ได้เพิ่มพูนความรู้ และประสบการณ์อย่างหลากหลาย รวมทั้งได้ใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ อันส่งผลให้เกิดประโยชน์หลายประการ ซึ่งสามารถสรุปรวบรวมได้ ดังนี้

- ได้รู้จัก และมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างเด็ก เยาวชน และผู้ใหญ่ในชุมชนที่ดียิ่งขึ้น
- เรียนรู้ความอดทน มีความเพียร โดยสังเกตได้จากการทำวิจัย การช่วยงานชุมชนพร้อมรับการเปลี่ยนแปลง พร้อมรับช่วงการทำงานในชุมชนต่อจากผู้ใหญ่

- เรียนรู้การอยู่อย่างพอเพียง โดยการน้อมนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ เป็นหลักในการดำรงชีวิตและทำงาน กล่าวคือ เมื่อมีการจัดงานจะใช้น้ำสมุนไพรรักษาแทนน้ำขวด
- ความสามัคคีกันในหมู่คณะ เมื่อจัดกิจกรรมแล้วมีปัญหาอุปสรรค ทุกคนจะแสดงพลังรวมตัวกันช่วยงานกันแก้ปัญหาให้ลุล่วงไปด้วยดี
- ตระหนักรู้ถึงคุณค่า และความสำคัญของศิลปวัฒนธรรม ประเพณีอันดีงามของไทย รวมถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น
- เล็งเห็นคุณค่า และความสำคัญของสิ่งแวดล้อม รวมทั้งเรียนรู้วิถีการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และทรัพยากรธรรมชาติ

5.4.8 จุดมุ่งหมายในการพัฒนาเด็กและเยาวชน

ในการจัดโครงการหรือกิจกรรมต่างๆที่ศูนย์เยาวชนตำบลบางโปรงได้ดำเนินการผ่านมามีจุดมุ่งหมายเพื่อพัฒนาให้เด็กและเยาวชนมีพัฒนาการที่ดีขึ้น ทั้งทางด้านความรู้ ความรู้สึกนึกคิด รวมถึงพฤติกรรม การแสดงออก ซึ่งสามารถสรุปรวบรวมเป็นประเด็นที่คาดหวังจะเกิดขึ้นกับเด็กและเยาวชน ได้ดังนี้

- มีความกล้าคิด กล้าแสดงออกอย่างเหมาะสม
- ใฝ่ความรู้ และมีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์
- มีความรับผิดชอบต่อนตนเองและสังคม
- มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์
- มีเหตุผล
- มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี
- เชื่อมมั่นในตนเอง
- มีความกล้าหาญในการเผชิญหน้า
- มีความตรงต่อเวลา
- รู้จักการทำงานร่วมกับผู้อื่น
- ใจกว้างยอมรับฟังความคิดเห็นผู้อื่น

5.4.9 แผนการดำเนินงานที่จะสร้างสรรค์ต่อ

ศูนย์เยาวชนตำบลบางโปรงได้มีการกำหนดโครงการและกิจกรรมที่คาดว่าจะมีการดำเนินการต่อไป ดังนี้

- จัดกิจกรรมส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม และอื่น ๆ เพื่อแก้ไขปัญหาและตอบสนองความต้องการของเพื่อน ๆ เยาวชน เช่น กิจกรรมเยาวชนสนใจธรรมะ ฯลฯ

- ประชาสัมพันธ์การดำเนินงานของศูนย์เยาวชน โดยจัดทำจดหมายข่าวราย 2 สัปดาห์ จัดรายการวิทยุชุมชน
- จัดกิจกรรมตามภารกิจ เช่น คัดเลือกเยาวชนดีเด่นส่งศูนย์พัฒนาครอบครัวตำบลบางโปรงพิจารณาและมอบโล่
- จัดตั้งสภาเด็กและเยาวชนตำบลบางโปรง
- ทำวิจัยเพื่อท้องถิ่นต่อ เพื่อพัฒนาศักยภาพเยาวชนและเกิดการเรียนรู้ร่วมกันกับชุมชน ฯลฯ

กล่าวโดยสรุป ภาพรวมของการจัดโครงการหรือกิจกรรมของศูนย์เยาวชนตำบลบางโปรง จะเป็นกิจกรรมที่เน้นให้มีความสอดคล้องกับบริบท และสภาพของชุมชน เน้นการเปิดโอกาสให้คนทุกกลุ่มวัย ไม่เฉพาะแต่เด็กและเยาวชนเท่านั้นมีส่วนร่วมในกิจกรรมได้ อีกทั้งมีการส่งเสริม และอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีของไทยแต่ดั้งเดิม มีการส่งเสริมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม โดยส่วนมาจะเน้นกิจกรรมเพื่อการนันทนาการ ความสนุกสนาน และการเปิดพื้นที่สำหรับการแข่งขัน ประลองฝีมือ

ตอนที่ 6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

6.1 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน

ธีระพงศ์ บุศรากุล (2544) ได้ศึกษาผลของการจัดกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อการอนุรักษ์โบราณสถานสำหรับเยาวชนนอกระบบโรงเรียนในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้เป็นนักศึกษาชายหญิงที่ลงทะเบียนในหลักสูตรการศึกษานอกโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย โดยวิธีการเรียนแบบชั้นเรียน ปีการศึกษา 2543 ที่มีอายุระหว่าง 15 - 18 ปี โดยใช้วิธีแบบเจาะจง จำนวน 30 คน เข้าร่วมกิจกรรมเป็นเวลา 2 วัน พบว่า กลุ่มตัวอย่างที่เข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อการอนุรักษ์โบราณสถานมีผลต่อการเพิ่มระดับความรู้ ทักษะคิด และการปฏิบัติต่อการอนุรักษ์สถานสูงขึ้นกว่าก่อนการเข้าร่วมกิจกรรมมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

วราภรณ์ อยู่วัฒนา (2544) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของเยาวชนต่อการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนของศูนย์เยาวชนกรุงเทพมหานคร ทั้งหมด 5 กิจกรรม คือ พลศึกษา นาฏศิลป์ คหกรรม ศิลปะ และห้องสมุด ใน 4 ด้าน คือ ด้านการสำรวจปัญหา ด้านการวางแผน ด้านการดำเนินงาน และด้านการติดตามประเมินผล รวมทั้งเปรียบเทียบระดับการมีส่วนร่วมของเยาวชนระหว่าง 5 กิจกรรม ใน 4 ด้าน ตามตัวแปรต้น คือ เพศ อายุ วุฒิการศึกษา ระยะเวลาการเป็นสมาชิกและรายได้เฉลี่ยต่อเดือนโดยประมาณ ผลการวิจัยพบว่า เยาวชนที่เป็นสมาชิกศูนย์ฯ มีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนโดยรวมและรายกิจกรรม อยู่ระดับปาน

กลาง เมื่อเปรียบเทียบการมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมการศึกษาในระบบโรงเรียนโดยการเปรียบเทียบระหว่างกิจกรรมพลศึกษา นาฏศิลป์ คหกรรม ศิลปะ และห้องสมุด พบว่ามีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และการเปรียบเทียบการมีส่วนร่วมของเยาวชนที่เป็นสมาชิกศูนย์กับตัวแปรต้น พบว่า เยาวชนที่เป็นสมาชิกศูนย์ ที่มีอายุต่างกัน มีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมการศึกษาในระบบโรงเรียนในรายกิจกรรมวิชาพลศึกษาอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และระยะเวลาที่เป็นสมาชิกที่ต่างกัน มีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ .05 เมื่อพิจารณารายกิจกรรม พบว่า กิจกรรมพลศึกษา และกิจกรรมศิลปะการมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

วิระเทพ ปทุมเจริญวัฒนา (2545) ได้ศึกษาการพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างอุปนิสัย 7 ประการ ตามแนวคิดของสตีเฟน อาร์ โควี สำหรับเยาวชนตอนปลาย โดยใช้หลักการของนิโอสิวแมนนิสและการจัดกิจกรรมการศึกษาในระบบโรงเรียน โดยสร้างโปรแกรมฝึกอบรมเพื่อเสริมสร้างอุปนิสัย 7 ประการ ตามแนวคิดของสตีเฟน อาร์ โควี ไปทดลองใช้กับกลุ่มตัวอย่างซึ่งเป็นเยาวชนที่อยู่ใน หมู่ที่ 3 ตำบลบึงยี่โถ อำเภอรัญบุรี จังหวัดปทุมธานี จำนวน 36 คน แบ่งเป็น 2 กลุ่มคือ กลุ่มทดลองเข้าร่วมโปรแกรม และกลุ่มควบคุมไม่ได้เข้าโปรแกรมนี้ ซึ่งโปรแกรมมี 2 ส่วนคือ เข้าร่วมฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการ เป็นเวลา 20 ชั่วโมง และจัดโครงการค่ายอาสาพัฒนาเป็นเวลา 12 วัน ผลการวิจัยพบว่า เยาวชนกลุ่มทดลองมีอุปนิสัย 7 ประการหลังการทดลองสูงกว่าเยาวชนกลุ่มควบคุมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และมีพฤติกรรมที่แสดงออกถึงอุปนิสัย 7 ประการ หลังการทดลองมากกว่า ร้อยละ 80

ภานุพันธุ์ ประสิทธิคุณาพร (2550) ได้ศึกษาผลของการจัดกิจกรรมการศึกษาในระบบโรงเรียนที่มีต่อความเชื่อมั่นในตนเอง ซึ่งได้จัดกิจกรรมการศึกษาในระบบโรงเรียนโดยใช้แนวคิดพูดด้านบวกและกิจกรรมดนตรีบำบัดให้กับกลุ่มสตรีในสถานคุ้มครองและพัฒนาอาชีพบ้านเกร็ดตระการ จำนวน 40 คน แบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือกลุ่มทดลองที่เข้าร่วมกิจกรรมและกลุ่มควบคุมไม่ได้เข้าร่วมกิจกรรม รวมเป็นเวลาทั้งสิ้น 30 ชั่วโมง พบว่า หลังเข้าร่วมกิจกรรม กลุ่มทดลองมีระดับความเชื่อมั่นในตนเอง ได้แก่ ด้านการกล้าแสดงออก และความคิดริเริ่มสร้างสรรค์สูงกว่าก่อนเข้าร่วมกิจกรรม อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และพบว่า กลุ่มทดลองมีระดับความเชื่อมั่นในตนเองสูงกว่ากลุ่มควบคุม อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

เธอร์สตัน (Thurston, 2002 อ้างถึงใน เมธิยา เกิดผล, 2552) ได้พัฒนาโปรแกรมการศึกษาในระบบโรงเรียนเพื่อส่งเสริมทักษะชีวิตให้กับเยาวชนชนบทในรัฐเทนเนสซี และรัฐมิสซูรี จำนวน 114 คน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้เยาวชนได้มีพื้นฐานทักษะในการจัดการกับตนเอง รู้จักการเอาตัวรอด และไม่ก่อปัญหาให้แก่สังคม ผลการวิจัยพบว่า หลังจากให้ความรู้

เกี่ยวกับการแก้ปัญหาในชีวิตประจำวัน ความภาคภูมิใจในตนเอง และทักษะทางสังคมไปแล้ว พบว่า เยาวชนที่เข้าร่วมโปรแกรมมีคะแนนความรู้ความเข้าใจและการนำไปประยุกต์ใช้หลังการทดลองสูงกว่าก่อนการทดลองอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ ระดับ .0001

จากงานวิจัยเกี่ยวกับการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน พบว่า แต่ละงานวิจัยได้นำหลักการและแนวคิดเกี่ยวกับการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนมาใช้ โดยมีวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่แตกต่างกันไปตามบริบทที่ศึกษา ซึ่งส่วนใหญ่พบว่ากลุ่มทดลองที่ได้เข้าร่วมกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนมีการพัฒนา และบรรลุตามวัตถุประสงค์ตามที่ผู้วิจัยแต่ละท่านได้กำหนดไว้ แสดงว่ากิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนสามารถพัฒนาความรู้ความสามารถ หรือเจตคติของผู้เข้าร่วมกิจกรรมได้

6.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้แบบร่วมมือ

บุษบา ไชคชัชวาล (2536) จากการศึกษาผลของการเรียนแบบร่วมมือที่มีต่อความสามารถในการเขียนคำ ประโยคข้อความสั้นๆ ภาษาอังกฤษ ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ที่มีผลสัมฤทธิ์สูงทางการเรียนภาษาอังกฤษที่เรียนการเขียนตามวิธีการเรียนแบบร่วมมือ มีความสามารถในการเขียนภาษาอังกฤษสูงกว่านักเรียนที่มีผลสัมฤทธิ์สูงทางการเรียนวิชาภาษาอังกฤษที่เรียนการเขียนตามปกติ

อาภาภรณ์ หวัดสูงเนิน (2536) จากการศึกษาของการเรียนแบบร่วมมือที่มีต่อความสามารถในการแก้ปัญหาคณิตศาสตร์ เรื่องเศษส่วนและร้อยละของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ทั้งโดยส่วนรวมจำแนกตามระดับความสามารถทางการเรียน และจำแนกตามเพศของนักเรียน พบว่า นักเรียนที่เรียนโจทย์คณิตศาสตร์ตามวิธีการเรียนแบบร่วมมือมีความสามารถในการแก้โจทย์ปัญหาคณิตศาสตร์สูงกว่านักเรียนที่เรียนแบบปกติ

โสมจิต จตุรัสวัฒนากุล (2543) ได้ศึกษา ผลของการเรียนแบบร่วมมือโดยใช้เทคนิคการสอนเป็นกลุ่มที่ช่วยเหลือเป็นรายบุคคลที่มีต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและความสามารถในการถ่ายโยงการเรียนรู้ในวิชาคณิตศาสตร์ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ที่มีระดับความสามารถต่างกันโดยใช้เทคนิคการสอนเป็นกลุ่มที่ช่วยเหลือเป็นรายบุคคล (Team Asisted Individual หรือ TAI) พบว่านักเรียนทุกระดับความสามารถทางการเรียนวิชาคณิตศาสตร์ที่เรียนแบบร่วมมือ โดยใช้เทคนิคการสอนเป็นกลุ่มที่ช่วยเหลือเป็นรายบุคคลมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาคณิตศาสตร์สูงกว่าก่อนการทดลอง และนักเรียนทุกระดับความสามารถทางการเรียนวิชาคณิตศาสตร์ที่เรียนแบบร่วมมือโดยใช้เทคนิคการสอนเป็นกลุ่มที่ช่วยเหลือเป็นรายบุคคลมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาคณิตศาสตร์สูงกว่านักเรียนระดับเดียวกันที่เรียนตามปกติ หลังการทดลองนักเรียนที่เรียนแบบ

ร่วมมือโดยใช้เทคนิคการสอนเป็นกลุ่มที่ช่วยเหลือเป็นรายบุคคลมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาคณิตศาสตร์ไม่แตกต่างกันระหว่างนักเรียนระดับความสามารถทางการเรียนวิชาคณิตศาสตร์ปานกลางกับต่ำ แต่มีความแตกต่างระหว่างนักเรียนระดับความสามารถการเรียนวิชาคณิตศาสตร์สูงกับปานกลาง และสูงกับต่ำ

แพทริก (Patrick, 1992 อ้างถึงใน สรวงสุตา ปานสกุล, 2545) ได้ศึกษาวิจัยการออกแบบการเรียนแบบร่วมมือและสื่อ สำหรับการฝึกอบรมช่างเครื่องจักรกล โดยศึกษาเปรียบเทียบการฝึกอบรมโดยใช้การเรียนแบบร่วมมือ และการเรียนแบบดั้งเดิม กับช่างเครื่องจักรกลที่เป็นผู้ใหญ่ ที่สถาบัน HOPE แบ่งเป็นกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุมเข้ารับการทดลองกลุ่มละ 50 คน สมมติฐานหลัก คือ ค่าเฉลี่ยของคะแนนผลสัมฤทธิ์ของทั้งสองกลุ่มไม่แตกต่างกัน และสมมติฐานการวิจัย คือ มีความแตกต่างระหว่างค่าเฉลี่ยของคะแนนผลสัมฤทธิ์ของทั้งสองกลุ่ม สถิติทดสอบใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลจากคะแนนทดสอบก่อนและหลัง ผลปรากฏว่า คะแนนเฉลี่ยผลสัมฤทธิ์ของกลุ่มทดลองเพิ่มขึ้นร้อยละ 12.3 เมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มควบคุม

สลาวิน (Slavin, 1983) ได้สังเคราะห์งานวิจัยเกี่ยวกับการเรียนแบบร่วมมือโดยวิธี Meta analysis พบว่า งานวิจัยร้อยละ 63 แสดงให้เห็นว่าการเรียนแบบร่วมมือช่วยให้นักเรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูงกว่านักเรียนที่เรียนแบบปกติ แต่มีงานวิจัยร้อยละ 30 พบว่ากลุ่มที่เรียนแบบร่วมมือมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนไม่แตกต่างจากกลุ่มที่เรียนแบบปกติ และมีงานวิจัยร้อยละ 4 พบว่ากลุ่มควบคุมมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูงกว่าที่เรียนแบบร่วมมือ

จอห์นสัน และแอนเดอร์สัน (Johnson and Anderson, 1976 อ้างถึงใน ชาวนี นารอดดนตรี, 2544) ได้ศึกษาผลของการสอนแบบร่วมมือ และการสอนแบบรายบุคคลที่มีต่อพฤติกรรมการช่วยเหลือผู้อื่น ทักษะคิดต่อการเรียนรู้ และผลสัมฤทธิ์ของนักเรียน พบว่านักเรียนกลุ่มที่เรียนการใช้ภาษาแบบร่วมมือมีความชอบพอผู้อื่น เห็นประโยชน์ของผู้อื่น ทักษะคิดทางบวกต่อชั้นเรียน และผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูงกว่า

ทอมสัน (Thomson, 1993) ได้ศึกษาผลการเรียน 3 วิธี คือ การเรียนแบบร่วมมือ การเรียนแบบรายบุคคล และการเรียนตามปกติต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ความคงทนในการจำ และเจตคติต่อการเรียน โดยทดลองในวิชาเรขาคณิต ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น พบว่านักเรียนที่เรียนแบบการร่วมมือที่มีคะแนนผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ความคงทนในการจำ และเจตคติต่อการเรียนสูงกว่าอีก 2 กลุ่ม

จากการศึกษา ค้นคว้างานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้แบบร่วมมือ สรุปได้ว่า การนำแนวคิดการเรียนรู้แบบร่วมมือมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน หรือกิจกรรมทางการศึกษา ส่งผลให้ผู้เรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและเจตคติต่อวิชาที่เรียนสูงกว่าการเรียนแบบปกติ อีกทั้งยัง

เป็นการส่งเสริมทักษะทางสังคม ทำให้ผู้เรียนได้ร่วมมือร่วมใจกัน ช่วยเหลือซึ่งกันและกันจนประสบความสำเร็จ

6.3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพลังกลุ่ม

จุฑารัตน์ สถาปิตานนท์ (2539) ได้ศึกษาเปรียบเทียบลักษณะการเกิดความแตกฉานทางปัญญาของเอกบุคคลและของกลุ่มที่เกิดขึ้น ภายใต้การตัดสินใจเป็นกลุ่ม 4 วิธี คือ แบบโหวตแบบอภิปราย แบบอภิปรายโหวต และแบบโหวตอภิปรายโหวต พบว่า การตัดสินใจเป็นกลุ่มทั้ง 4 วิธี มีผลทำให้เอกบุคคลที่ตอบได้คะแนนน้อยที่สุดเกิดความแตกฉานทางปัญญาได้มากกว่าเอกบุคคลที่ตอบได้คะแนนมากที่สุดอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < .01$)

ชอร์ (Shaw, 1932) ได้ทดลองโดยให้นักศึกษาจิตวิทยาสังคมกลุ่มละ 4 คน จำนวน 5 กลุ่ม และนักศึกษาจำนวน 20 คนเท่ากันให้ทำงานตามลำพัง (แล้วสลับกันในช่วงหลัง) โดยให้แก้ปริศนา พบว่า กลุ่มตอบถูกมากกว่าเอกบุคคลแต่ใช้เวลาในการแก้ปัญหาามากกว่า ซึ่งสรุปได้ว่าการอภิปรายร่วมกัน ทำให้ตรวจสอบข้อผิดพลาด และขจัดข้อเสนอที่ไม่ถูกต้องจากสมาชิกอื่นๆ ในกลุ่ม ซึ่งกระบวนการนี้จะไม่เกิดขึ้นเมื่อทำงานตามลำพัง

เดวิส และเรสเทล (Davis & Restle, 1963) ได้ศึกษาเปรียบเทียบการแก้ปัญหาของกลุ่มกับเอกบุคคลโดยให้แก้ปริศนา 3 ปัญหา พบว่า คำตอบของกลุ่มถูกต้อง และมีสัดส่วนมากกว่าของเอกบุคคลที่มีความสามารถสูงสุดในทั้ง 3 ปัญหาโดยใช้เวลาไม่แตกต่างกัน

จากการศึกษา ค้นคว้างานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพลังกลุ่ม จึงสามารถสรุปได้ว่า พลังกลุ่มมีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนให้การทำงานเกิดประสิทธิผลที่ดีกว่าการทำงานเพียงลำพัง เนื่องด้วยจะทำให้เกิดการอภิปรายแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ประสานความแตกต่างทั้งทางด้านความคิด ลักษณะ และความสามารถ

6.4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ

กุสุมาลย์ มาแมนสกุล (2540) ศึกษาการจัดโครงการสิ่งแวดล้อมในโรงเรียนที่ได้รับรางวัลด้านสิ่งแวดล้อมจากกรมสามัญศึกษา กรณีศึกษา โรงเรียนสารวิทยา กรุงเทพมหานคร จากการศึกษาวิจัยพบว่า โครงการที่จัดขึ้นมีวัตถุประสงค์ในด้านการจัดเพื่อกระตุ้นให้เกิดความตระหนัก ให้ความรู้ ปลุกฝังจิตสำนึก ผูกให้เกิดทักษะ และมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และรักษาสิ่งแวดล้อม โดยโครงการที่จัดขึ้นมี 4 ลักษณะ คือ โครงการที่ส่งเสริมด้านกายภาพ การเรียนการสอน เสริมสร้างลักษณะนิสัย และโครงการเกี่ยวกับมลพิษและสิ่งปฏิกูล เป็นลักษณะโครงการระยะสั้น นักเรียนจะเป็นผู้ลงมือปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ เพื่ออนุรักษ์และรักษาสิ่งแวดล้อม ผลการดำเนินงานทำให้เกิดการ

พัฒนา และปรับปรุงสภาพแวดล้อมภายในโรงเรียน นักเรียนมีพฤติกรรมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม
 ครุมีโอกาสได้เรียนรู้วิทยาการใหม่ๆ ในเรื่องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและรักษาสีเขียวสิ่งแวดล้อม และ
 ชุมชนได้รับการพัฒนาไปพร้อมกับโรงเรียน

ศิริภาณี อุปละ (2543) ดำเนินการศึกษาเรื่อง การพัฒนาจิตสำนึกและความสามารถในการ
 แก้ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม โดยการใช้การสอนแบบโครงงานสำหรับชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โดย
 จัดทำแผนการสอน 4 หน่วยการสอนย่อย เกี่ยวกับเรื่องขยะ การจัดการและนำกลับมาใช้ โดยใช้
 เวลาสอนทั้งหมด 30 คาบ คาบละ 20 นาที ทำการวิเคราะห์ข้อมูล โดยเปรียบเทียบคะแนน
 ความสามารถในการแก้ปัญหาและคะแนนจิตสำนึกต่อทรัพยากรธรรมชาติของนักเรียนทั้งก่อน
 เรียนและหลังเรียน พบว่า คะแนนความสามารถในการแก้ปัญหาของนักเรียนหลังเรียนสูงกว่าก่อน
 เรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 คะแนนจิตสำนึกต่อทรัพยากรธรรมชาติและ
 สิ่งแวดล้อมของนักเรียนหลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 และพบว่า
 พฤติกรรมการแก้ปัญหาของนักเรียนตามขั้นตอนการสอนแบบโครงงานส่วนใหญ่อยู่ในระดับมาก

ศุภกร เกษเกล้า (2544) ได้พัฒนาโปรแกรมการเรียนการสอนแบบโครงงานผ่านระบบ
 เครือข่ายอินเทอร์เน็ต เรื่องปัญหาสิ่งแวดล้อม และทดลองใช้โปรแกรมการเรียนการสอนนี้กับ
 นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 จำนวน 20 คน ผลการวิจัยพบว่า หลังทดลองใช้โปรแกรม นักเรียน
 มีคะแนนความรู้เรื่องสิ่งแวดล้อมและคะแนนการนำเสนอผ่านเว็บเพจ สูงกว่าเกณฑ์การประเมิน
 โปรแกรมการเรียนการสอน คือ ร้อยละ 60 อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

เรมอนด์ เดอ ยอง (Raymond De Young, 1993) ศึกษาหัวข้อ Changing Behavior
 and Making it Stick. กล่าวสรุปได้ว่า หากมีการประชาสัมพันธ์เรื่องปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เร่งด่วนก็
 จะทำให้เกิดการเปลี่ยนพฤติกรรมและมุมมองได้อย่างกะทันหัน แต่จะเกิดเพียงชั่วคราวเท่านั้น
 การวิจัยนี้จึงมีเป้าหมายหลักเพื่อต้องการหาวิธีการที่จะทำให้เปลี่ยนพฤติกรรมส่วนบุคคลได้ถาวร
 ด้วยการสอดแทรกวิธีการต่างๆ เข้าไปให้เหมาะสมกับบุคคลที่ละเล็กที่ละน้อย ซึ่งสรุปวิธีการที่จะ
 เปลี่ยนพฤติกรรมทำได้ดังวิธีต่อไปนี้ 1) ต้องให้ข้อมูลหรือหาแรงจูงใจภายในที่เหมาะสม 2) หา
 ที่มาของการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมในทางที่ดีขึ้น ด้วยการหาเรื่องที่สัมพันธ์เกี่ยวข้องกับตัวเอง
 มาทำให้เกิดการเรียนรู้

ฮัคเคิล จอห์น (Huckle. John, 1995 อ้างถึงใน อาริยา สุขโต, 2543) ได้ทำการวิจัยเรื่อง
 "Using Television Critically in Environmental Education" กล่าวว่าในประเทศจีนการใช้
 วิทยุทัศน์เรื่องสิ่งแวดล้อม สามารถเป็นเทคนิควิธีที่ดีที่ใช้ในการสอน

จากงานวิจัยพบว่า เรื่องสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติเป็นเรื่องที่มีผู้คนและ
 หน่วยงานต่างๆ ให้ความสำคัญ และสนใจเป็นอย่างยิ่ง ด้วยเหตุนี้จึงควรปลูกฝังให้เห็นคุณค่า และ

รู้จักการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติตั้งแต่ในวัยเด็ก และจากงานวิจัยก็พบว่า การจัดการเรียนการสอน หรือกิจกรรมต่างๆที่เสริมสร้างความรู้ ความสามารถ และเจตคติในด้านที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม และทรัพยากรธรรมชาติ จะส่งผลให้ผู้เรียนตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญของสิ่งแวดล้อมมากขึ้น รวมทั้งมีพฤติกรรมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และทรัพยากรธรรมชาติที่ดีขึ้นอีกด้วย

6.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับศูนย์เยาวชน

สุนทรี ศรีปรัชญากุล (2521) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "บทบาทของศูนย์เยาวชนในการพัฒนาความเป็นผู้นำ" โดยการสัมภาษณ์และสังเกตพฤติกรรมของเยาวชนในย่านบริเวณแหล่งเสื่อมโทรมคลองเตย และใช้แบบสอบถามที่เป็นเครื่องวัดระดับการพัฒนาความเป็นผู้นำ ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ เยาวชนที่มีการพัฒนาความเป็นผู้นำระดับสูง ส่วนอีกกลุ่มจะเป็นเยาวชนที่มีการพัฒนาความเป็นผู้นำต่ำ รวมทั้งอาศัยข้อมูลจากการเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆของศูนย์เยาวชนเป็นดัชนีวัดระดับการพัฒนาความเป็นผู้นำของเยาวชน

จากผลการศึกษาวิจัยปรากฏว่า กลุ่มเยาวชนที่เข้าร่วมกิจกรรมศูนย์เยาวชนมีระดับการพัฒนาความเป็นผู้นำของเยาวชนในระดับสูงร้อยละ 77 ระดับต่ำร้อยละ 23 ส่วนกลุ่มเยาวชนที่ไม่ได้เข้าร่วมกิจกรรมของศูนย์เยาวชนจะมีการพัฒนาความเป็นผู้นำในระดับสูงร้อยละ 59 ระดับต่ำร้อยละ 41 ดังนั้นเยาวชนที่เข้าร่วมกิจกรรมศูนย์เยาวชนจะมีระดับการพัฒนาความเป็นผู้นำมากกว่าเยาวชนที่ไม่ได้เข้าร่วมกิจกรรมศูนย์เยาวชนในอัตราร้อยละ 18

วุฒิ กาญจนสุนทร (2537) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "ความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรคัดสรรกับการเข้าร่วมในกิจกรรมศูนย์เยาวชนตำบลของสมาชิกศูนย์เยาวชนจังหวัดปราจีนบุรี" โดยส่งแบบสอบถามไปยังสมาชิกศูนย์เยาวชนตำบลในจังหวัดปราจีนบุรี จำนวน 395 คน ผลการวิจัยพบว่าตรงตามสมมติฐาน จำนวน 10 ตัวแปร และขัดแย้งสมมติฐาน 1 ตัวแปร คือ ระยะเวลาการเป็นสมาชิก พบว่า

1. ตัวแปรที่มีความสัมพันธ์กับการเข้าร่วมกิจกรรมของศูนย์เยาวชนตำบลอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 มีจำนวน 2 ตัวแปร คือ อายุ และระดับการศึกษา โดยผู้ที่มีอายุสูงมีแนวโน้มเข้าร่วมในกิจกรรมสูงกว่าผู้ที่มีอายุต่ำ และผู้ที่มีระดับการศึกษาสูง มีแนวโน้มเข้าร่วมกิจกรรมสูงกว่าผู้ที่มีระดับการศึกษาต่ำ

2. ตัวแปรที่มีความสัมพันธ์กับการเข้าร่วมกิจกรรมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 มีจำนวน 7 ตัวแปร คือ อาชีพ รายได้เฉลี่ยของครอบครัว การเป็นกรรมการศูนย์เยาวชน การเป็นกรรมการกลุ่มทางสังคม การติดต่อกับเจ้าหน้าที่ ความรู้ความเข้าใจในวัตถุประสงค์ของศูนย์

เยาวชนและความคาดหวังในประโยชน์ที่ได้รับ คือ ผู้ที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมมีแนวโน้มเข้าร่วมกิจกรรมสูงกว่าผู้ที่ประกอบอาชีพรับจ้าง ผู้ที่มีรายได้เฉลี่ยสูงมีแนวโน้มเข้าร่วมกิจกรรมสูงกว่าผู้ที่มีรายได้เฉลี่ยต่ำ ผู้ที่เป็นกรรมการศูนย์เยาวชน เป็นสมาชิกกลุ่มทางสังคม มีแนวโน้มเข้าร่วมกิจกรรมสูงกว่าผู้ที่ติดต่อกับเจ้าหน้าที่บ่อยครั้ง ผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจในวัตถุประสงค์ของศูนย์เยาวชนสูง มีแนวโน้มเข้าร่วมกิจกรรมสูงกว่าผู้ที่คาดหวังต่ำ

3. ตัวแปรที่ไม่มีความสัมพันธ์กับการเข้าร่วมกิจกรรมมี 2 ตัวแปร คือ เพศ และระยะเวลาการเป็นสมาชิก

ฟูลไบรท์ (Fullbright, 1988) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "บ้านพักเยาวชนอีกทางเลือกหนึ่งของการแก้ไขปัญหาเยาวชน" ซึ่งพบว่าบ้านพักเยาวชนและศูนย์เยาวชนที่ดำเนินการโดยการสนับสนุนของสภาชุมชนในคาร์รอลตัน (Carrollton) รัฐเท็กซัส บ้านพักเยาวชนจะให้บริการแก่เยาวชน เมื่อเยาวชนเกิดปัญหาขึ้นภายในบ้านของตนเอง ทางศูนย์จะจัดให้มีการปรึกษาทั้งเยาวชน และครอบครัว โดยมีอาสาสมัครครอบครัวคอยให้บริการดูแลเอาใจใส่เป็นพิเศษ

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับศูนย์เยาวชน พบว่า ศูนย์เยาวชนมีบทบาทหน้าที่ในการจัดกิจกรรมให้กับเด็กและเยาวชน โดยเป็นกิจกรรมที่สร้างสรรค์ เพื่อมุ่งหวังให้เด็กและเยาวชนได้ใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ ไม่ก่อปัญหาให้กับสังคม รวมทั้งส่งเสริมให้มีพัฒนาการที่ดีในด้านต่างๆ ทั้งด้านร่างกาย สติปัญญา และจิตใจ

ตอนที่ 7 กรอบแนวคิดในการวิจัย

จากการที่ผู้วิจัยได้ศึกษา ค้นคว้าเอกสารและงานวิจัยต่างๆ ทำให้ผู้วิจัยได้กำหนดแนวคิดที่ใช้ในการวิจัยดังนี้

1. แนวคิดการเรียนรู้แบบร่วมมือ

การเรียนรู้แบบร่วมมือเป็นการเรียนที่จัดประสบการณ์การเรียนรู้ให้ผู้เรียนเป็นกลุ่มเล็กๆ 2 - 6 คน โดยที่สมาชิกแต่ละคนมีความแตกต่างกัน เช่น เพศ เชื้อชาติ บุคลิกลักษณะ และความสามารถทางการเรียน เป็นต้น โดยสมาชิกในกลุ่มจะต้องมีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ทำงานที่ได้รับมอบหมายให้ประสบผลสำเร็จ ซึ่งแนวทางการจัดการเรียนแบบร่วมมือสามารถสรุปขั้นตอนและกิจกรรมการเรียนการสอนในแต่ละชั้นได้ดังต่อไปนี้

ขั้นที่ 1 ขั้นเตรียม ประกอบด้วย แนะนำทักษะการเรียนรู้ร่วมกัน และจัดผู้เรียนเป็นกลุ่มย่อยประมาณ 2 - 6 คน แนะนำบทบาทหน้าที่ของสมาชิกกลุ่ม แจ้งวัตถุประสงค์ของการเรียน

ขั้นที่ 2 ขั้นสอน นำเข้าสู่บทเรียน แนะนำเนื้อหาและแหล่งข้อมูล มอบหมายงานให้ผู้เรียนแต่ละกลุ่ม และอธิบายขั้นตอนการทำงาน

ขั้นที่ 3 ขั้นทำกิจกรรมกลุ่ม ผู้เรียนร่วมกันทำงานในกลุ่มย่อย ทำหน้าที่ตามบทบาทของตัวเอง ร่วมกันปรึกษาหารือ อภิปรายแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน

ขั้นที่ 4 ขั้นตรวจสอบผลงาน ตรวจสอบความครบถ้วนในการปฏิบัติหน้าที่ ผลปฏิบัติงาน เน้นการตรวจสอบผลงานกลุ่ม และรายบุคคลในบางกรณี

ขั้นที่ 5 ขั้นสรุปทบทวน และประเมินผลการทำงานกลุ่ม ผู้สอนและผู้เรียนช่วยกันสรุปทบทวน ถ้ามีสิ่งที่ยังไม่เข้าใจผู้สอนควรอธิบายเพิ่มเติม รวมทั้งช่วยกันประเมินผลการทำงานกลุ่ม

2. สารการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ในเรื่องสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ

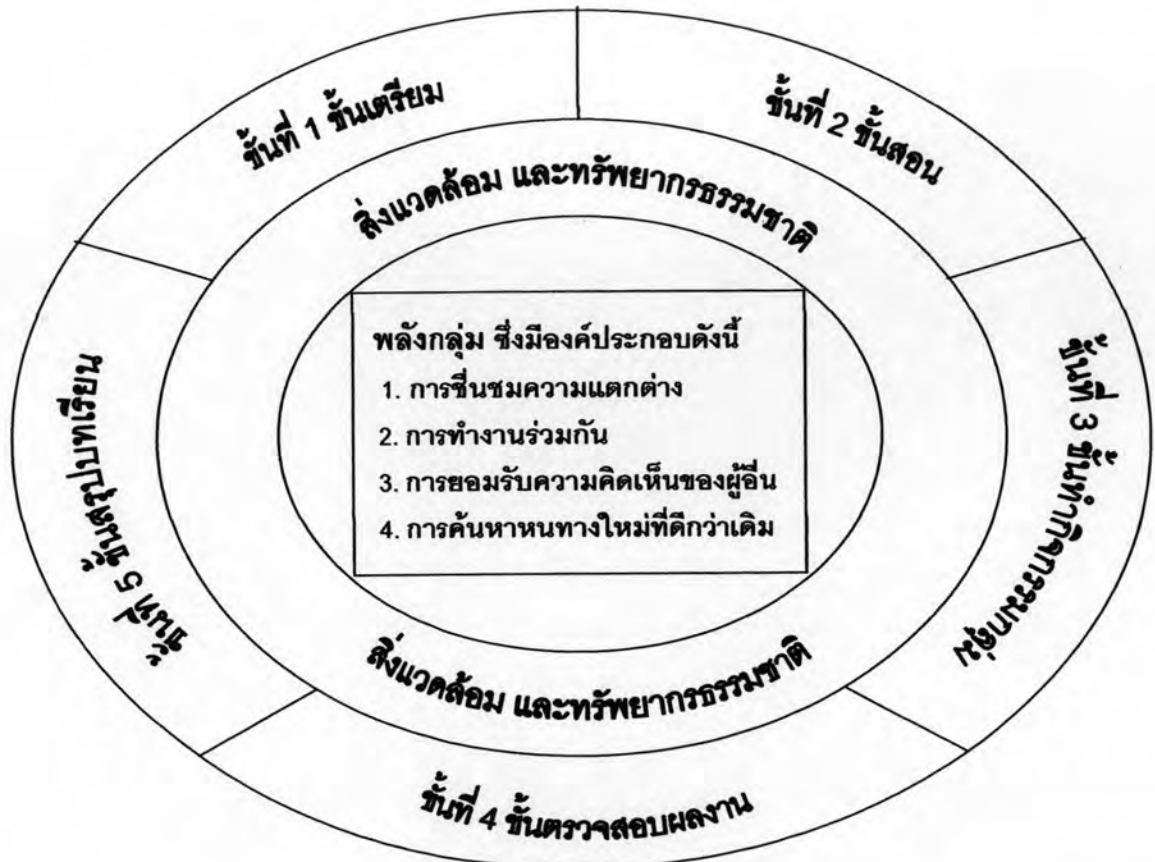
สารการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ในการวิจัยครั้งนี้เป็นเรื่องเกี่ยวกับ สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ โดยมีเนื้อหาครอบคลุมทั้ง ความหมายและประเภทของสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ ผลกระทบของสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติที่มีต่อชีวิตมนุษย์ ทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญ ได้แก่ น้ำ ดิน ป่าไม้ อากาศ พลังงาน และการอนุรักษ์

3. พลังกลุ่ม

พลังกลุ่ม หมายถึง การประสานพลังของสมาชิกในกลุ่ม โดยการนำความรู้ ความสามารถ ความเชี่ยวชาญ รวมถึงบุคลิกลักษณะที่แตกต่างของทุกคนในทีมออกมาใช้ให้เกิดประโยชน์ในการปฏิบัติงานหรือการตัดสินใจแก้ปัญหาต่างๆของกลุ่ม เปรียบเสมือนพลังทั้งหมดของสมาชิกแต่ละคนที่มีต่อกลุ่ม ซึ่งประกอบด้วยองค์ประกอบ ดังนี้

1. การชื่นชมความแตกต่าง หมายถึง การเห็นคุณค่าของความแตกต่าง มองว่าความแตกต่างเป็นการได้เปรียบไม่ใช่ความอ่อนแอ การที่คนสองคนคิดในสิ่งที่แตกต่างกันนั้นสามารถบรรลุผลสำเร็จได้มากกว่าคนสองคนที่คิดเหมือนกัน
2. การทำงานร่วมกัน หมายถึง การรวมกลุ่มกันเพื่อร่วมมือกันทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้สำเร็จลุล่วงด้วยดี โดยการร่วมมือกัน ประสานงานกัน มุ่งดึงศักยภาพที่มีจากบุคคลแต่ละคนภายในกลุ่มออกมาช่วยในการดำเนินกิจกรรมให้บรรลุเป้าหมาย
3. การยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น หมายถึง การยอมรับฟังความคิดเห็นเพื่อให้เข้าใจความคิดของผู้อื่นก่อน จากนั้นจึงให้ผู้อื่นเข้าใจความคิดของเราด้วยการแสดงความคิดเห็นของเราบ้าง
4. การค้นหาหนทางใหม่ที่ดีกว่าเดิม หมายถึง การร่วมมือกันอย่างสร้างสรรค์เพื่อค้นหาทางเลือกและความคิดใหม่ๆที่ดีกว่า หรือเหนือกว่า อันก่อให้เกิดผลลัพธ์ที่ดีกว่า

ผู้วิจัยได้ผสมผสานแนวคิดทั้ง 3 แนวคิดที่กล่าวมาข้างต้น เพื่อนำมาพัฒนาเป็นกิจกรรม การศึกษานอกระบบโรงเรียนที่จัดขึ้นตามแนวคิดการเรียนรู้แบบร่วมมือ ซึ่งแสดงดังภาพที่ 2.3

ภาพที่ 2.3 การผสมผสานแนวคิดการเรียนรู้แบบร่วมมือ สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ และพลังกลุ่ม

โดยขั้นตอนในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนระบบโรงเรียนตามแนวคิดการเรียนรู้แบบร่วมมือเพื่อเสริมสร้างพลังกลุ่ม มีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

ขั้นที่ 1 ขั้นเตรียม

เริ่มต้นจากการจัดผู้เรียนเป็นกลุ่มย่อยประมาณ 2 - 6 คน โดยดำเนินการในครั้งแรกของการจัดกิจกรรม แนะนำทักษะการเรียนรู้ร่วมกัน แนะนำบทบาทหน้าที่ของสมาชิกกลุ่ม และแจ้งวัตถุประสงค์ของกิจกรรม

ขั้นที่ 2 ขั้นสอน

นำเข้าสู่บทเรียน แนะนำเนื้อหาสาระความรู้ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรม โดยเป็นสาระการเรียนรู้ด้านวิทยาศาสตร์ในเรื่องที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ รวมถึงความรู้ ทักษะ และทัศนคติเกี่ยวกับพลังกลุ่ม จากนั้นจึงมอบหมายงานให้ผู้เรียนแต่ละกลุ่ม และอธิบายขั้นตอนการทำกิจกรรม

ขั้นที่ 3 ขั้นทำกิจกรรมกลุ่ม

ผู้เรียนร่วมกันทำกิจกรรมกลุ่มย่อย ทำหน้าที่ตามบทบาทของตัวเอง ร่วมกันปรึกษาหารือ อภิปรายแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน ให้ได้ตรงตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดเอาไว้

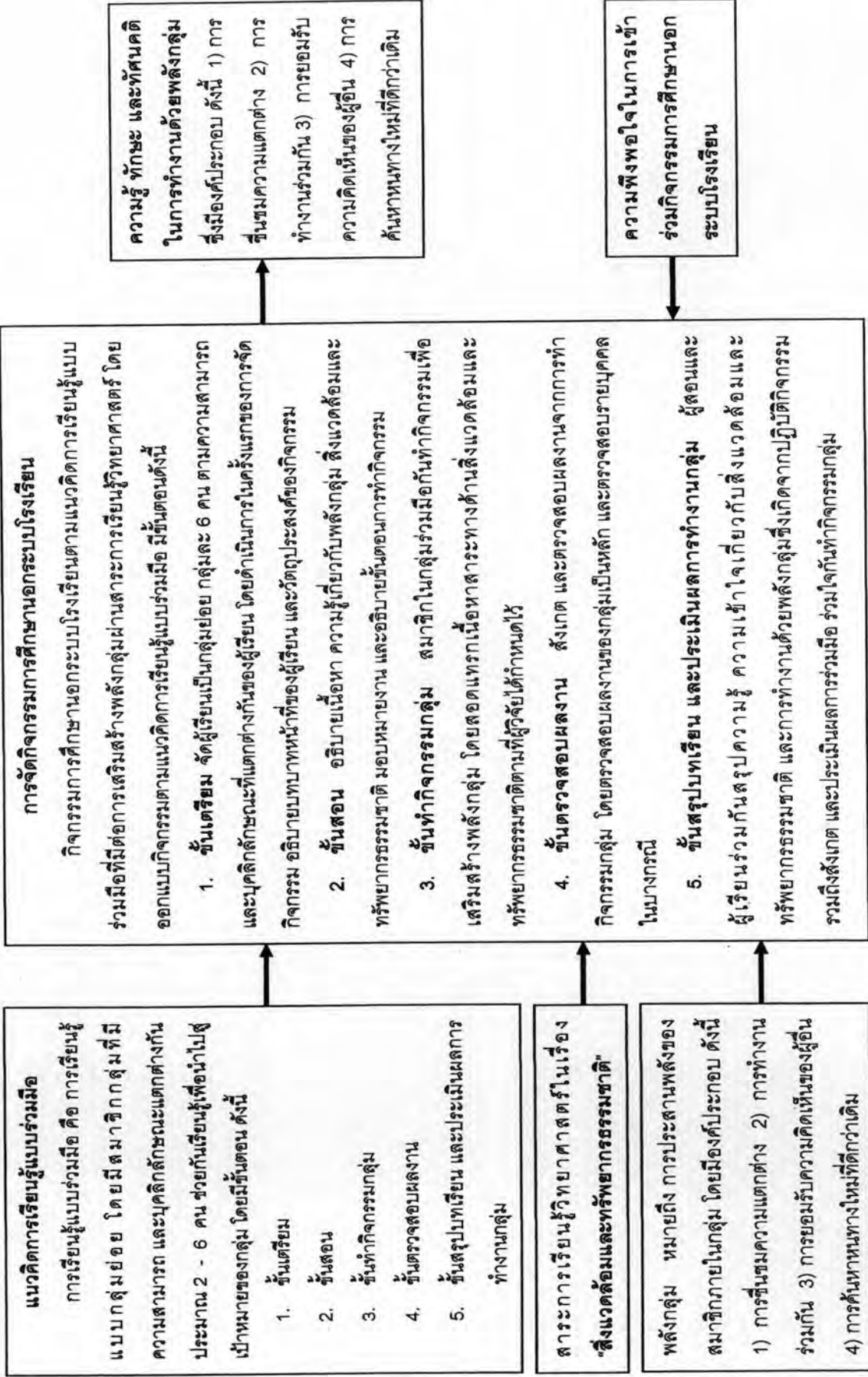
ขั้นที่ 4 ขั้นตรวจสอบผลงาน

สังเกต และตรวจสอบความครบถ้วน ถูกต้องในการทำกิจกรรม ผลงานจากการทำกิจกรรมเป็นกลุ่ม โดยเน้นการตรวจสอบผลงานกลุ่ม และรายบุคคลในบางกรณี

ขั้นที่ 5 ขั้นสรุปทบทวน และประเมินผลการทำงานกลุ่ม

ผู้สอนและผู้เรียนร่วมกันสรุปความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติที่ได้จากกิจกรรม รวมถึงความสามารถในการทำงานร่วมกันด้วยพลังกลุ่ม อีกทั้งสังเกต และประเมินผลของการร่วมมือ ร่วมใจกันทำกิจกรรมกลุ่ม

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้สรุปออกมาเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัย ดังนี้

ภาพที่ 2.4 กรอบแนวคิดในการวิจัย